

ORIYA UPPER PRIMAR GEOGRAPHY READER

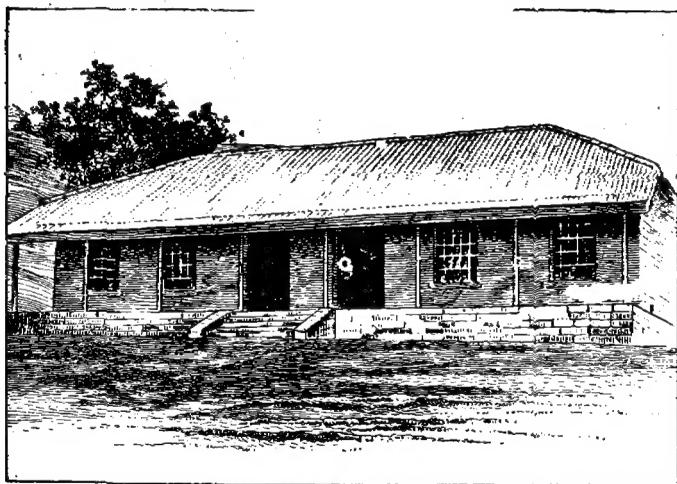
ABHIRAM PRADHAN, B.L.

ଓଡ଼ିଆ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ

ପଢ଼ାବୁକ ।

ଶ୍ରୀ ପଦ୍ମ, ୨

କଟକ ।

୦ ୫ ୧୦ ଫୁଟ ୨୦ ୩୦ ଫୁଟ

MACMILLAN & CO., LIMITED
CALCUTTA, BOMBAY AND LONDON.

All Rights Reserved

Macmillan's Vernacular Hand Maps.

In Bengali, Hindi, Urdu, and Oriya
comprising

THE PROVINCES, DIVISIONS & DISTRICTS OF BENGAL.

Coloured—Price 1 Anna each.

ମାକ୍‌ମିଲ୍‌ଲାନ

ହାଣ୍ଡମାପ୍ ବା ଗ୍ରେଟ୍ ମାନଚିତ୍ର

ବଙ୍ଗଳା, ହିନ୍ଦି, ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ

ସୁନ୍ଦର ରଙ୍ଗରେ

ସମସ୍ତ ବଙ୍ଗାଦେଶର ବିଭାଗ, ଜିଲ୍ଲା ପ୍ରଭୃତି ଅଙ୍କିତ ।

ମୂଲ୍ୟ ଏକ ଅଣା ।

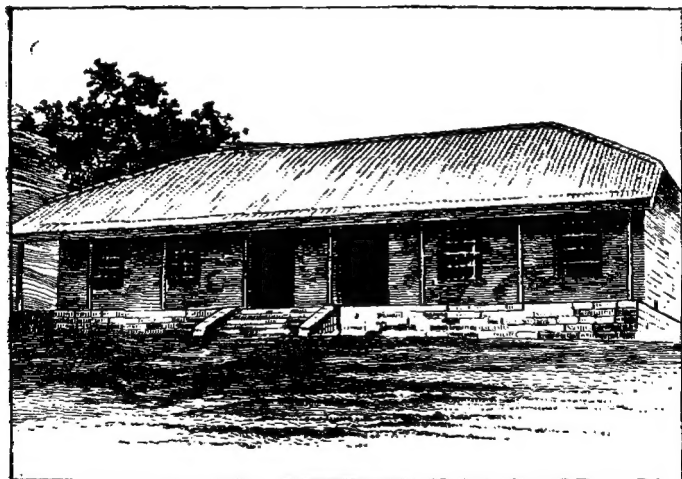
ORIYA UPPER PRIMARY GEOGRAPHY READER

BY

ABHIRAM BHUNJ, M.A., B.L.

ଓଡ଼ିଆ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ଭୂଗୋଳ-ପାଠ ।

ଶ୍ରୀ ସରସ୍ବତୀ-ଇଡ଼ ୧୩.୯, ୧.୧୯୯, ବହିର ପ୍ରକାଶ ।

୦ ୫ ୧୦ ଫୁଟ ୨୦ ୩୦ ୪୦ ୫୦ ୬୦ ୭୦ ୮୦ ୯୦ ୧୦୦

MACMILLAN & CO., LIMITED

CALCUTTA, BOMBAY AND LONDON

All Rights Reserved

ପୁରୀପତ୍ର ।

—•—

ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା ।
ଭୂସାଳ ବୟସ ? (୧ମ ପାଠ) ...	୧
ବିଷ ବାରଣ (୨ୟ ପାଠ) ...	୨
ଭୂସୁର ସରର ନବ୍ବା (୩ୟ ପାଠ) ...	୪
ଗ୍ରାମର ଚିତ୍ର (୪ର୍ଥ ପାଠ) ...	୬
ସବୁଦିବକର ଓ ଭବ୍ବା (୫ମ ପାଠ) ...	୮
ସୁସ୍ବ ଭବ୍ବା (୬ଷ୍ଠ ପାଠ) ...	୧୧
ସାହାଜ ଓ ବ୍ୟା (୭ମ ପାଠ) ...	୧୫
ବିଭବ୍ବା (୮ମ ପାଠ) ...	୧୮
ସୁସ୍ବ ଭବ୍ବର ଗ୍ରାମ ଓ ନଗର (୧୧ମ ପାଠ) ...	୨୦
ବଟବ ଭବ୍ବା (୧୨ମ ପାଠ) ...	୨୪
ବେନାଲ (୧୩ଶ ପାଠ) ...	୨୮
ବଟବ ଭବ୍ବର ସବୁଦିବକର ଓ ବଟବ ନଗର (୧୪ଶ ପାଠ) ...	୩୧
ଅନ୍ୟ ନଗର ଓ ଗ୍ରାମ (୧୫ଶ ପାଠ) ...	୩୪
ବାଲେଶ୍ବର ଭବ୍ବା (୧୬ଶ ପାଠ) ...	୩୭
ବାଲେଶ୍ବର ଭବ୍ବର ନଗର ଓ ଗ୍ରାମ (୧୭ଶ ପାଠ) ...	୪୦
ଅନ୍ୟଗୁଳ (୧୮ଶ ପାଠ) ...	୪୧
ଗୁଡ଼ଜାତ (୧୯ଶ ପାଠ) ...	୪୩
ଗୁଡ଼ଜାତ ମାହାଲମାନ (୨୦ଶ ପାଠ) ...	୪୭
ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶ (୨୧ଶ ପାଠ) ...	୪୯
ନିଜ ବସ୍ତ୍ର (୨୨ଶ ପାଠ) ...	୫୨
ସରତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ (୨୩ଶ ପାଠ) ...	୫୭
ଏଣିସ୍ବା ମହାଦେଶ (୨୪ଶ ପାଠ) ...	୬୨
ଭୂମଣ୍ଡଳ (୨୫ଶ ପାଠ) ...	୬୭

(୩)

ମାନଚିତ୍ର ।

ପୃଷ୍ଠା ଚିତ୍ର	...	...	...	...	୧୨
କଟକ ଚିତ୍ର	...	...	...	...	୨୫
ବାଲେଶ୍ଵର ଚିତ୍ର	...	...	...	...	୩୭
ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶ	...	...	...	...	୫୫
ବଙ୍ଗ ପ୍ରଦେଶ, ପୁରୀବଙ୍ଗ ଓ ଆସାମ	...	...	...	...	୬୫
ସ୍ଵରାଜ୍ୟ	...	...	...	...	୭୫
ଏସିସି	...	...	...	...	୮୭
ଭୂମଣ୍ଡଳ	...	...	...	...	୯୭

ଅପର ପ୍ରାଇମେରୀ ଉତ୍ତୋଳ ।

୧ମ ପାଠ ।

ତୁମ୍ଭେ ଯେଉଁ ଗ୍ରାମ ବା ସହରରେ ଥାଅ ତହିଁର ନାମ କ'ଣ? ସେହି-
ପରି କି ତହିଁ ବଡ଼ ବା ସାନ ଗ୍ରାମ ଓ ସହର ଆଉ କେତେ ଅଛି ଓ
କେଉଁ ଅଡ଼େ ଅଛି? ଜିଜ୍ଞାସୁ କରମଣ୍ଡଳର ସାହେବମାନେ କେଉଁଠାରେ
ଥାନ୍ତି? କଟକ ସହର ତଳେ ଯେଉଁ ନଦୀ ଅଛି ତାହା କେତେ, କେଉଁ
ରାଜ୍ୟରୁ ବହୁଅସି କେଉଁ ଅଡ଼େ ଯାଉଅଛି? ସେପରି ନଦୀ ଆଉ କେତେ
ଅଛି ଓ କେଉଁଠାରେ ଅଛି? ଓଡ଼ିଆ କଥା କେତେ ଲୋକେ କହନ୍ତି?
କେତେ ଲୋକେ ବଙ୍ଗଳା ବା ତେଲଙ୍ଗୀ କଥା କହନ୍ତି? ସେମାନେ କେଉଁ-
ଠାରେ ଥାନ୍ତି? ଗଙ୍ଗାସ୍ନାନ କରିବାକୁ ହେଲେ କେଉଁଠାକୁ ଯାନ୍ତି? ମଧୁର
କମଳା ଲେମ୍ବୁ କେଉଁ ଅଡ଼େ ଅସେ? ଯେଉଁ ଚାଷ ଖାଅ ତାହା କେଉଁଠାରୁ
ଅସେ? ଯେଉଁ କାବୁଲ୍‌ମାନେ କିଷ୍ମିଶ ବାଦାମ ଆଣନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ମୂଲ୍ୟ
କେଉଁ ଅଡ଼େ? କେବେସିନ ତେଲ କେଉଁଠାରୁ ଅସେ? ଲୁହା, ରୂପା,
ସୁନା ହେଉକାର ଖଣି କେଉଁ ରାଜ୍ୟରେ ଅଛି? ସାହେବମାନଙ୍କ ମୂଲ୍ୟ
କେତେ ଦୂର?

ଏ କଥାମାନ ତୁମ୍ଭେ ଜାଣ କି? ଜାଣି ନ ଥିଲେ କାହାକୁ ପଚାରିବ?
କେହି ଜଣେ ସବୁ କଥା କହି ପାରିବ ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ବଡ଼ଟି ଦେଶରେ
ବୁଲିଲେ ଚାଲିଲେ ମଧ୍ୟ ସବୁ ଜାଣି ପାରିବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏକ ସହଜ
ଉପାୟ ଅଛି; ତାହା କଲେ ଘରେ ବସି ସହଜରେ ସବୁ ଜାଣି ପାରିବ ।
ଉତ୍ତୋଳିକାସ୍ତ୍ରପାଠ ସେହି ଉପାୟ ଅଟେ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେତେ କଥା ପଡ଼ିଥିଲେ ସବୁଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ତର ଭୂଗୋଳଶାସ୍ତ୍ରରେ ମିଳିବ । କେତେ ଦେଶର କେତେ ପଣ୍ଡିତଲୋକେ ପୃଥିବୀର ସକଳ ସ୍ଥାନରେ ବୁଲି, ଦେଶ, ଗୃହ, ଗଣନା ଓ ମାପ କରି ଯାହା ଜାଣିଅଛନ୍ତି ତାହା ପୁସ୍ତକରେ ଲେଖା ଅଛି । ସେମାନେ ସବୁ ଦେଶର ନିକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ଚିତ୍ରାଣ କରିଅଛନ୍ତି ସେ ସବୁଥିରୁ ସାର କଥା-ମାନ ଘେନି ଭୂଗୋଳଶାସ୍ତ୍ର ହୋଇଅଛି । ତାହା ମନୋଯୋଗ ସହିତ ପାଠକଲେ ଭୂମି ଗ୍ରାମ କେଉଁ ଜିଲ୍ଲାରେ, ସେ ଜିଲ୍ଲା କେଉଁ ପ୍ରଦେଶରେ, ସେ ପ୍ରଦେଶରେ ଆଉ କେତେ ଜିଲ୍ଲା ଅଛି, ସହର, ନଦୀ, ପର୍ବତ ଅଛି କି ନା, କେଉଁ ଦେଶରେ କେତେ ଲୋକ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ କି କଥା କହନ୍ତି, ସେଠାରେ କି ଭଲ ପଦାର୍ଥମାନ ମିଳେ, ସେ ଦେଶ କେତେ, ତହିଁରେ ରାଜା କିଏ ଇତ୍ୟାଦି ସକଳ ବିଷୟ ଜାଣି ପାରିବ ।

ଯେଉଁ ଶାସ୍ତ୍ର ପାଠକଲେ ସମୁଦାୟ ପୃଥିବୀର ବିବରଣ ଜାଣି ପାରିବ ତାହାକୁ ଭୂଗୋଳଶାସ୍ତ୍ର ବୋଲନ୍ତି ।

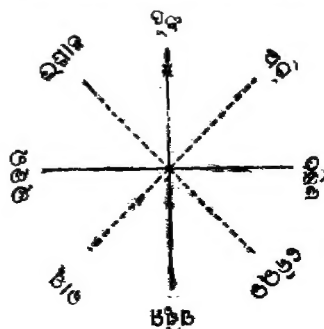
୨ୟ ପାଠ ।

ମନେକର, ଭୂମ୍ବେ ମାମୁଙ୍କ ଗ୍ରାମକୁ ଯାଇଅଛୁ; ସେଠାରେ ଜଣେ ପଞ୍ଜିରେ “ଭୂମ୍ବେ ଘରଠାରୁ ଭୂମ୍ବେ ଗ୍ରାମର ସ୍କୁଲ କେତେ ଦୂର ଓ କେଉଁ ଆଡ଼େ?” ଏହାର ଜବାବ କ'ଣ ଦେବ? ମାମୁଙ୍କ ଘରଠାରୁ ତାଙ୍କ ଠାକୁରଘର ଯେତେ ଦୂର ଭୂମ୍ବେ ଘରଠାରୁ ସ୍କୁଲ ତେତିକ ଦୂର ବୋଲି କହିଲେ ସେ ବୁଝି ପାରିବେ; କିନ୍ତୁ କେଉଁ ଆଡ଼େ କିପରି କହିବ? ଭୂମ୍ବେ ଘରର ବାଁ ଆଡ଼େ କି ଡାହାଣ ଆଡ଼େ ବୋଲି କହିଲେ ତଳେ ନାହିଁ । ଭୂମ୍ବେ ଦାଣ୍ଡିଆରରେ ଠିଆ ହୋଇ ଦାଣ୍ଡକୁ ଚାହିଁଲେ ଯେଉଁ ଆଡ଼ ଡାହାଣ, ସେହିଠାରେ ଠିଆ ହୋଇ ଘର ଉତ୍ତରକୁ ଚାହିଁଲେ ସେ ଆଡ଼ ବା-ହାଣ ହେବ । ତେବେ ସେଥିରୁ ସେ କ'ଣ ଠିକଣା କରିବେ?

ତେବେ କେଉଁ ଆଡ଼େ ବୋଲି କହିଲେ ସମସ୍ତେ ବୁଝି ପାରବେ? ସ୍କୁଲ ଭୂମି ଘରର ପୂର୍ବ, ପଶ୍ଚିମ, ଦକ୍ଷିଣ କି ଉତ୍ତର ଆଡ଼େ କହିଲେ ଆଉ କାହାର କିଛି ସନ୍ଦେହ ରହିବ ନାହିଁ । ତାହା କିପରି ଜାଣିବ? ସକାଳେ ଉଠିଦେଖିବ, ସୂର୍ଯ୍ୟ ଯେଉଁ ଆଡ଼େ ଦିଶୁଅଛନ୍ତି ସେହିଆଡ଼େ ପୂର୍ବ, ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ବୁଝି ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲେ ଭୂମିର ପଛଆଡ଼ ପଶ୍ଚିମ, ତାହାଣ ହାତ ଆଡ଼େ ଦକ୍ଷିଣ ଓ ବାଁ ହାତ ଆଡ଼େ ଉତ୍ତର । ପୂର୍ବ, ପଶ୍ଚିମ, ଉତ୍ତର ଓ ଦକ୍ଷିଣ—ଏହି ଚାରୋଟି ଦିଗ । ଭୂମି ଘରର ଚାରି ଦିଗରେ କଅଣ ଅଛି କିଛି ।

ଭୂମି ଘରଠାରେ ଠିଆହୋଇ ସକାଳେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ବୁଝିରହ; ଯେବେ ସ୍କୁଲ ଭୂମିର ପଛଆଡ଼କୁ ରହିଲା ତେବେ ତାହା ଭୂମି ଘରର ପଶ୍ଚିମ ଦିଗରେ, ଆଗଆଡ଼େ ରହିଲେ ପୂର୍ବ ଦିଗରେ, ତାହାଣ ଆଡ଼େ ରହିଲେ ଦକ୍ଷିଣରେ, ବାଁ ଆଡ଼େ ରହିଲେ ଉତ୍ତରରେ ବୋଲି ଜାଣିବ ।

ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ଅଛି । ଯଦି ଭୂମି ସ୍କୁଲ ବରାବର ସିଧା ଆଗ, ପଛ, ତାହାଣ କି ବାଁ ଆଡ଼େ ନ ରହି ଗୋଟାଏ କୋଣରେ ରହିଲା, ତେବେ କଅଣ ବୋଲି କହିବ? ଚାରି ଆଡ଼ର ଯେମନ୍ତ ଚାରୋଟି ଦିଗ ବୋଲି ନାମ ଜାଣିଲେ ତେମନ୍ତ ଚାରୋଟି କୋଣର ମଧ୍ୟ ନାମ ଅଛି । ଉତ୍ତର ଓ ପୂର୍ବ ଦିଗଯୋ-
ଡ଼ିକ ମଝିରେ ଯେଉଁ କୋଣ
ତାହା ଇଣ୍ଡାନକୋଣ;
ଦକ୍ଷିଣ ଓ ପୂର୍ବ ମଝିରେ
ଅଗ୍ନିକୋଣ; ଦକ୍ଷିଣ ଓ
ପଶ୍ଚିମ ମଝିରେ ନୈରୂତ-
କୋଣ; ଏବଂ ଉତ୍ତର ଓ
ପଶ୍ଚିମ ମଝିରେ ବାୟୁକୋଣ ।

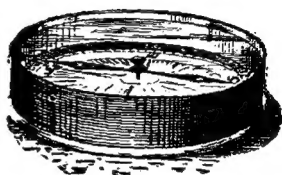

ଏଗୁଡ଼ିକୁ ବିଦ୍ୟା ମଧ୍ୟ ବୋଲନ୍ତି । ଭୂଗୋଳ, ଅଗ୍ନି, ନୈରୂତ ଓ ବାୟୁ—
ଏହି ଚାରୋଟି ବିଦ୍ୟା । ଏବେ ବୋଲ, ଭୂମି ଘରର କେଉଁ କୋଣରେ
କଅଣ ଅଛି ?

ଦିନବେଳେ ଦିଗ ଜାଣିବାକୁ ହେଲେ ସୂର୍ଯ୍ୟକୁ ଚାହିଁବ ; କିନ୍ତୁ ସୂର୍ଯ୍ୟ
ରାତିରେ ଦିଶନ୍ତି ନାହିଁ । ରାତିରେ କିପରି ଦିଗ ଜାଣିବ ? ସେଥିପାଇଁ ଏକ
ପ୍ରକାର ଯନ୍ତ୍ର ଅଛି । ତାହାକୁ ଇଂରେଜୀରେ କମାସ ବୋଲନ୍ତି ; ତହିଁର
ଛବି ପାଖରେ ଅଛି, ଦେଖ । ତହିଁରେ ଗୋଟିଏ କୁଣ୍ଡୁ ଅଉ ଖଣି ଏ ଲୁହା

ଉପରେ ପେଣ୍ଟରେ ଉଡ଼ା ହୋଇଥାଏ
ଏକ ବୁଲ୍‌ବୁଲ ଦେଲେ ବୁଲି, ପୁଣି
ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହେ । ସ୍ଥିର ସ୍ଥଳବେଳେ
କୁଣ୍ଡର ମୁନ ସଦାବେଳେ ଉତ୍ତର
ଆଡ଼କୁ ରହେ । ଯେଉଁଠାରେ ମୁନ

ରଖ, ଯେତେବେଳେ ଉଡ଼ା ଦେଖ, କୁଣ୍ଡର ମୁନ ନିଶ୍ଚୟ ଉତ୍ତର ଦିଗକୁ
ସୂଚିବ । ହାତରେ ଧରି ବୁଲ୍‌ବୁଲ ଦେଲେ ସୁଦ୍ଧା ପେଣ୍ଟ ଉପରେ ବୁଲି,
କୁଣ୍ଡ ଯେତେବେଳେ ସ୍ଥିର ହେବ ତେତେବେଳେ ତହିଁର ମୁନ ଉତ୍ତରକୁ
ରହିବ । ଉତ୍ତର ଦିଗ ଜଣାଗଲେ ଆଉ ତିନି ଦିଗ ସହଜରେ ଜାଣି
ପାରିବ ଏକ ବିଦ୍ୟା ମଧ୍ୟ ଜାଣି ପାରିବ ।

*** ପାଠ ।

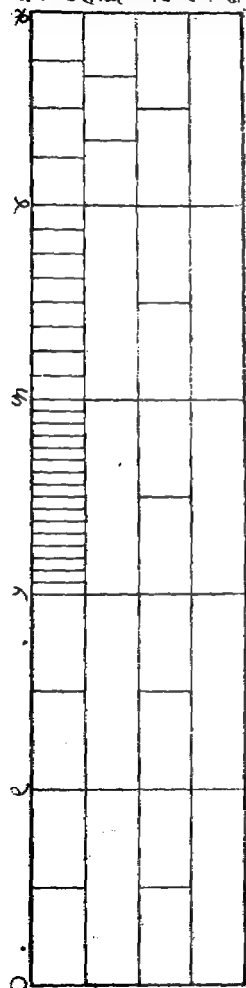
ମନେକର ଭୂମିର ବଡ଼ ଭାଗ କଟକର ଗୋଟିଏ ସ୍କୁଲରେ ପଡ଼ନ୍ତି ।
ଖଣ୍ଡ କୁଡ଼ିରେ ସେ ଗ୍ରାମକୁ ଆସିଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସ୍କୁଲଘର କେଡ଼େ,
ତହିଁରେ କେତୋଟି ବଖରା ଅଛି, ଚାହିଁଆଡ଼େ କେଡ଼େ ପଡ଼ିଆ ଅଛି
ଇତ୍ୟାଦି କଥା ଭୁମ୍ଭେ ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲ । ସେ କହିଲେ ସ୍କୁଲଘରଟି
୧୦୦ ଫୁଟ ଉତ୍ତରରୁ ଦକ୍ଷିଣକୁ ଲମ୍ବା, ୨୦ ଫୁଟ ପୂର୍ବରୁ ପଶ୍ଚିମକୁ

ଓସାର ; ତହିଁରେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ବଖରା ଅଛି ଓ ଆଉ ଚାରିଟି ସାନ ବଖରା ଅଛି ; ଏକ ଚାରିବଗରେ ଅଳ୍ପ ପଡ଼ିଆ ଅଛି ।

ଏତେ କଥାକୁ ଭୁମ୍ପେ କଅଣ ବୁଝିଲ ? ସେ କହିସାରିଲା ବେଳକୁ ଭୁମ୍ପେ ପାସୋର ସାରିଥିବ । ସେ ଭୁଣ୍ଡରେ ନ କହି କାଗଜରେ ଲେଖି ଦେଲେ ମଧ୍ୟ ବାରମ୍ବାର ପଢ଼ି ସୁଦ୍ଧା ଭଲକରି ଜାଣି ପାରିବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ନକ୍ସା କାଟି ଦେଖାଇଦେଲେ ସହଜରେ ଅପେ ବୁଝି ପାରିବ । ନକ୍ସା କପରି କାଟିବାକୁ ହୁଏ, କାଟିବା ଅଗରୁ କଅଣ ? କରିବାକୁ ହୁଏ, ତାହା ମନୋଯୋଗ ସହିତ ଶିକ୍ଷା କର ।

ପ୍ରଥମେ ଭୁମ୍ପେ ସ୍କୁଲଘରର ନକ୍ସା କାଟିବା । ସେ ଘର କେଉଁ ଦିଗରୁ କେଉଁ ଦିଗକୁ କେତେ ଲମ୍ବା, ମାପ କର ; ମନେକର ତାହା ଉତ୍ତରରୁ ଦକ୍ଷିଣକୁ ୬୦ ଫୁଟ ଲମ୍ବା ହେଲା । ଓସାର ମାପ ; ମନେକର ତାହା ପୂର୍ବରୁ ପଶ୍ଚିମକୁ ୩୦ ଫୁଟ ହେଲା । କାଗଜର ଉପର ଭାଗଟି ଉତ୍ତର, ତଳ ଦକ୍ଷିଣ, ତାହାଣ ଆଡ଼ ପୂର୍ବ ଓ ବାଁ ଆଡ଼ ପଶ୍ଚିମ ବୋଲି ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି । ତେବେ ସ୍କୁଲଘରର ଲମ୍ବା ଦେଖାଇବା ପାଇଁ କାଗଜର ଉପରୁ ତଳକୁ ଗୋଟିଏ ସିଧାଗାର ଟାଣ ; ତାହା ୬୦ ଫୁଟ ହେବ । କିନ୍ତୁ ଏଡ଼େ କାଗଜ କାହୁଁ ମିଳିବ ? ମିଳି ପାରିବ ନାହିଁ । ତେବେ କଅଣ କରବ ? ଯଦି କାଗଜରେ ଏକ ଇଞ୍ଚ ଗାରକୁ ଜମିର ୧୦ ଫୁଟ ଲମ୍ବା ମନେକର, ତେବେ କାଗଜରେ ୬ ଇଞ୍ଚ ଗାର ଦେଖିଲେ ତାହା ଜମିରେ ପ୍ରକୃତ ୬୦ ଫୁଟ ଲମ୍ବା ଜାଣିବାକୁ ହେବ । ଅତଏବ ଉପରୁ ତଳକୁ ଗୋଟିଏ ୬ ଇଞ୍ଚ ଗାର ଟାଣ ; ସୁଣି ତହିଁର ଗୋଟିଏ ମୁଣ୍ଡରୁ ତାହାଣରୁ ବାଁକୁ ୩ ଇଞ୍ଚ ମାପର ଆଉ ଗୋଟିଏ ଗାର ଟାଣିଲେ ତହିଁରୁ ଘରର ଓସାର ୩୦ ଫୁଟ ଜଣାଯିବ । ପ୍ରଥମ ଗାରର ଅରମ୍ଭରୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଗାର ସେହିପରି ଟାଣ ଏବଂ ଉପର ଓ ତଳ ଦୁଇ ଗାରକୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଗାର ଟାଣି ଲଗାଇଦିଅ । ଏବେ ସ୍କୁଲଘରର ଚାରିପାଖଯାକର ନକ୍ସା ହେଲା ।

ନକ୍ଷା କାଗଜ ଯଦି ଅନୁରୂପ ସାନ ହୁଏ, ତେବେ ନକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ଅନୁରୂପ ସାନ ହୋଇ ପାରେ । ଜମିର ୧୦ ଫୁଟ ପାଇଁ କାଗଜରେ ଅଧ ଇଞ୍ଚ

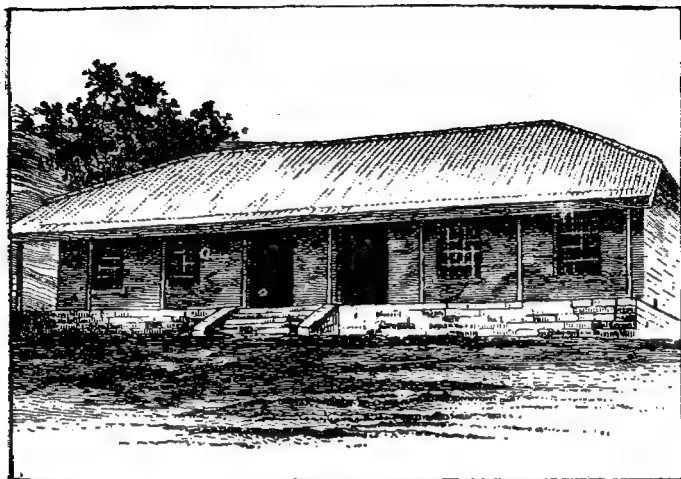

ଗାର ଟାଣିଲେ ନକ୍ଷାର ଲମ୍ବା ୩ ଇଞ୍ଚ ଓ ଓସାର ଦେଇ ଇଞ୍ଚ ହେବ । ଏହିରୂପେ ଭୂମିରେ ପ୍ରକୃତ ଯାହା ଅଧିକ ତାହାକୁ ନକ୍ଷାରେ ଭାଗ କରି ଲେଖିବାର ନୀତି ସ୍ଥେଲ୍ ।

ସ୍ଥେଲ୍ ସଦାବେଳେ ସମାନ୍ତ ନ ଥାଏ । ଯେ ନକ୍ଷା କରନ୍ତି ତାହା ତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛାର କଥା । ଉପରେ ଦେଖିଲ ଯେ ୧୦ ଫୁଟ ପାଇଁ ଏକ ଇଞ୍ଚ ବା ଅଧ ଇଞ୍ଚ ଗାର ନକ୍ଷାରେ ଟାଣି ପାରିବ । ବଡ଼ ଗ୍ରାମ, ସହର ଓ ଦେଶର ନକ୍ଷାରେ ଇଞ୍ଚ ଅନୁସାରେ ୧, ୧୦, ୫୦ ମାଇଲ ପାଇଁ ଏକ ଇଞ୍ଚ ବା ଅଧ ଇଞ୍ଚ ଗାର ଟାଣନ୍ତି । ସବୁ ନକ୍ଷାରେ ତହିଁର କେତେ ମାପକୁ ଭୂମିର ପ୍ରକୃତ କେତେ, ଅର୍ଥାତ୍ ତହିଁର ସ୍ଥେଲ୍ ଲେଖା ଥାଏ । ତାହା ପ୍ରଥମେ ନ ଦେଖି ନକ୍ଷା ଖାଲି ଦେଖି ଭୂମିର ମାପ ଜାଣି ପାରିବ ନାହିଁ ।

ସ୍ଥେଲ୍‌ର ଆଉ ଗୋଟିଏ ଅର୍ଥ ଅଛି । ଯେଉଁ ଯନ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ନକ୍ଷାର ମାପ କରାକୁ ହୁଏ ତାହାର ନାମ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥେଲ୍ । ପାର୍ଶ୍ୱରେ ତହିଁର ଛବି ଦେଖ

ତଳେ ଭୂମ୍ଭୁ ଭାଇଙ୍କ ସ୍କୁଲର ନକ୍ସା ଦିଆଗଲା । ପ୍ରଥମେ ତହିଁର ସ୍କେଲ୍ ପଡ଼ି ; ନକ୍ସାର ଲମ୍ବାକୁ ସ୍କେଲ୍ ଯନ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ମାପ :

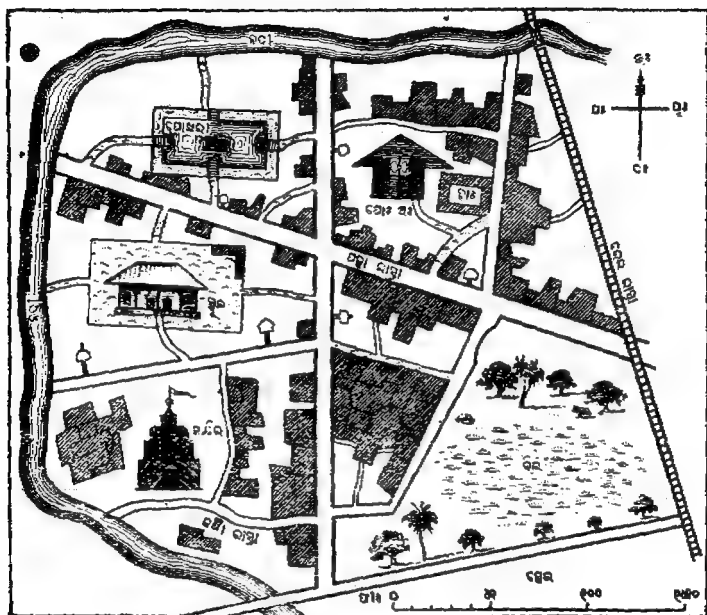

୦ ୧୦ ୨୦ ୩୦ ଫୁଟ

ଅର୍ଥ ପାଠ ।

ଭୂମ୍ଭୁ ସ୍କୁଲର ନକ୍ସା ଯେମନ୍ତ କାଟିଲ ଓ ଭାଇଙ୍କ ସ୍କୁଲର ନକ୍ସା ଦେଖି ସବୁ ଜାଣିଲ ତେମନ୍ତ ନିଜ ଗ୍ରାମର ନକ୍ସା କରି ପାରିବ ଓ ଅନ୍ୟ ଗ୍ରାମର ନକ୍ସା ଦେଖି କେତେ କଥା ଜାଣି ପାରିବ । ଗ୍ରାମ, ସହର, ବା ତହିଁ ଅଞ୍ଚଳ ବଡ଼ ସ୍ଥାନର ନକ୍ସାକୁ ମାନଚିତ୍ର ବୋଲନ୍ତି । ଅପର ପୃଷ୍ଠାରେ ଗୋଟିଏ ଗ୍ରାମର ମାନଚିତ୍ର ଦେଖ । ତାହା କପର ସ୍କେଲ୍ରେ ହୋଇଅଛି ଦେଖ । ଘର ପରି ଚିହ୍ନ ଯେଉଁଠାରେ ଅଛି ସେଗୁଡ଼ିକ ଗ୍ରାମ-

ବାସିମାନଙ୍କର ଘର; ଦୋହର ଗାର ଚିହ୍ନ ଯେଉଁଠାରେ ଅଛି ସେ ଗସ୍ତା,
ମାଲବଣ୍ଡି ଚିହ୍ନ ଯେଉଁଠାରେ ଅଛି ତାହା ଜଳ ବୋଲି ଜାଣିବ ।

ସେପରି ଚିହ୍ନମାନ କାହିଁକି ଦିଅନ୍ତି କହି ପାରିବକି? ତୁମ୍ଭେ ଜାଣ ଯେ
କାଗଜରେ ସ୍ଥାନ ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ନିଜ୍ଞା ବା ମାନଚିତ୍ର ଦିଅର
କରିବା ପାଇଁ ସ୍ଥେଲ୍ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରିବାକୁ ହୁଏ । ଘର, ନଦୀ, ପୋଖରୀ,
ଗସ୍ତା ଇତ୍ୟାଦି ବାସ୍ତବ ଯେମନ୍ତ, ନିଜ୍ଞା ବା ମାନଚିତ୍ରରେ ତେମନ୍ତ
ଲେଖିଲେ ସ୍ଥାନ ହେବ ନାହିଁ । ଏହି ଗ୍ରାମର ମାନଚିତ୍ରରେ ଯଦି ଜଣ-
କର ଘର ଅଙ୍କନ କରିବ ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ସ୍ଥାନ ହେବ ନାହିଁ; ଅଉ
ଘରଗୁଡ଼ିକର କଥାତ ଛାଡ଼ିଦିଅ । ସେଥିପାଇଁ ମାନଚିତ୍ର ଦେଖି

କେଉଁଠାରେ ନଦୀ, ଧରଣ ଇତ୍ୟାଦି ଅଛି ଜାଣିବା ନିମିତ୍ତ ସେହି ଚିତ୍ର-
ଗୁଡ଼ିକ ଦିଅନ୍ତୁ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ମାନଚିତ୍ର ଦେଖି କେତେ ଗୁଡ଼ିଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର କର:

ଗ୍ରାମର ଶୁଣା କେଉଁ ଦିଗରୁ କେଉଁ ଦିଗକୁ ପଡ଼ି ଅଛି ? ଶୁଣାର
କେଉଁ ଅଞ୍ଚେ ଓ କେତେ ଦୂରରେ ସ୍କୁଲ, ଡାକଘର ଓ ଠାକୁର
ମନ୍ଦିର ? ଯେଉଁ ପୋଖରୀଟି ଦେଖୁଅଛୁ ତାହା ସ୍କୁଲର କେଉଁ ଅଞ୍ଚେ
ଓ କେତେଦୂର ? ତହିଁର ଲମ୍ବ ଓ ଓସାର କେତେ ? ମାନଚିତ୍ର ଦେଖି
ନଇଁଟି କେତେ ଓସାର ବୋଲି ଜାଣୁଅଛୁ ? ତାହା କେଉଁ ଦିଗରୁ ବହି
ଆସିଅଛି ? ବଲ୍‌ଗୁଡ଼ିକ ଶୁଣାର କେଉଁ ଅଞ୍ଚେ ? ଗ୍ରାମର ମାଧ୍ୟ ଉତ୍ତର
ଦକ୍ଷିଣରେ ଓ ପୂର୍ବ ପଶ୍ଚିମରେ କେତେ ? ତୁମ୍ଭ ସ୍କୁଲଘରର କେତେଗୁଣ ?

ତୁମ୍ଭ ଗ୍ରାମର କେତେ ଅଂଶରେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଘର କରି ଅଛନ୍ତି ଓ
କେତେ ଅଂଶ କେବଳ ବନ, ନଈ, ପୋଖରୀ ଓ ଗୋଟର ପଡ଼ିଅ ଓ
କେଉଁ ଆଡ଼ ଗିଅ ବା ଖାଲ ତାହା ଶିକ୍ଷା କର । ଶିକ୍ଷକ, ପିତା ବା ଖୁଡ଼ୁ-
ତାକୁ ପଚାରିଲେ ତୁମ୍ଭ ଗ୍ରାମରେ କେତେ ଲୋକ, କି ଜାତି, ବ୍ରାହ୍ମଣ,
କରଣ, ତପା, ବଢ଼େଇ, କମାର, ମୁସଲମାନ ବା ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ କେତେ
ଅଛନ୍ତି ଜାଣି ପାରବ । ତୁମ୍ଭେ ପ୍ରତିଦିନ ଯାହା ଖାଅ, ପିଇ, ଘୋଡ଼େଇ
ହୁଅ ବା ଲଗାଅ ସେମାନ ନିଜ ଗ୍ରାମରେ ହୁଏ କି ଆଉ କେଉଁଠାରୁ
ଆସି ଗ୍ରାମ ଦୋକାନରେ ବନ୍ଦୁ ହୁଏ ତାହା ଶିକ୍ଷା କର ।

*ମ ପାଠ ।

ତୁମ୍ଭର ଯେମନ୍ତ ଗୋଟିଏ ଗ୍ରାମରେ ଘର, ମାମୁଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଆଉ
ଗୋଟିଏ ଗ୍ରାମରେ ଘର; ମଉଷା ପିଉସାକ ଘର ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟ ଗ୍ରାମରେ
ହୋଇଥିବ ।

ଏହିଭୂମିରେ ଅନେକ ଗ୍ରାମ ଅଛି । କେହି ଅବା ଭୂମ୍ଭୁ ଗ୍ରାମଠାରୁ ୫, କେହି ଅବା ୧୦, କେହି ଅବା ୧୦୦ ମାଇଲ୍ ଦୂର ହେବ । କେଉଁଠାକୁ ବଳଦ ଗାଈ ଯିବାର ବାଟ ବା ପକ୍କା ରାସ୍ତା ଅଛି; କେଉଁ ଗ୍ରାମକୁ ମାଟି ସଡ଼କ ଅଛି; କେଉଁ ଗ୍ରାମକୁ ଗାଈ ଯିବାର ବାଟ ନାହିଁ ବୁଲି କରି ବା ସୁଆରରେ ଯିବାକୁ ହୁଏ; କେଉଁ ଗ୍ରାମକୁ ଅବା ରେଳଗାଈ, ମୋଟର, ଜାହାଜ ଆଦିରେ ଯିବାକୁ ହୁଏ ।

ଏତେଗୁଡ଼ିଏ ଗ୍ରାମର ଭଲ ମନ୍ଦ କିପରି ବୁଝାଯାଏ? ଭୂମ୍ଭୁ ଗ୍ରାମରେ କେହି କାହାରିକୁ ମାତ୍ର ମାରିଲେ, କାହାରି ଘରୁ ଚୋରି କଲେ ଅବା ବଲରୁ ଧାନ କାଟି ନେଲେ ତତ୍ତ୍ୱକାରକୁ କହିବାକୁ ହୁଏ । ନିକଟ-ବର୍ତ୍ତୀ ଦୂର ଭଳି ଖଣ୍ଡ ଗ୍ରାମ ବା ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଗ୍ରାମରେ ଜଣେ ତତ୍ତ୍ୱକାରୀ ଥାଏ; ୨ କି ୨ ଜଣ ତତ୍ତ୍ୱକାରୀଙ୍କ ଉପରେ ଜଣେ ଦଫାଦାର ଥାଏ ଏବଂ ଦଫାଦାରମାନେ ଗୋଟିଏ ପାଣ୍ଡିର ଅଧୀନ ହୋଇଥାନ୍ତି । ପୁଣି ୪ କି ୫ ଟି ବା ଅଧିକ ପାଣ୍ଡି ଘେନି ଗୋଟିଏ ଥାନା ହୁଏ । ଗ୍ରାମର ତତ୍ତ୍ୱକାରୀର ଦଫାଦାରକୁ ଜଣାଏ, ଦଫାଦାର ଯାଇ ପାଣ୍ଡିରେ କହେ, ସେଠାରୁ ଜମାଦାର ଆସି ଗ୍ରାମରେ ବୁଝା ସୁଝା କରି ଉପତ୍ତି ବଂଶୁରିଲେ ଦୋଷୀକୁ ହାକିମଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯୋଇ ଦିଅନ୍ତି । ବଂଶୁରର ସୁବିଧା ପାଇଁ ଗ୍ରାମମାନ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ପାଣ୍ଡି ଓ ଥାନାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ହୋଇଅଛି । ଭୂମ୍ଭୁ ଗ୍ରାମ କେଉଁ ପାଣ୍ଡି ଓ ସେ ପାଣ୍ଡି କେଉଁ ଥାନାରେ ଯାଏ ଶିକ୍ଷକଙ୍କଠାରୁ ଶିକ୍ଷା କର ।

ଘରେ ଲଟବନ୍ଦ କଥା ଶୁଣିଥିବ । ଲଟବନ୍ଦ ବେଳେ ଖଜଣା ଓସୁଲ ହୁଏ । ଯେଉଁ ଜମିରେ ଭୂମ୍ଭୁର ଘର ହୋଇଅଛି, ଯେଉଁ ଜମିରେ ଭୂମ୍ଭୁ ଶାଗ, ରବି, ଧାନ କରି ଖାଅ ସେଥିପାଇଁ ଜମିଦାର ଟଙ୍କା ନିଅନ୍ତି । ସେହି ଟଙ୍କାକୁ ଖଜଣା ବୋଲନ୍ତି । ଖଜଣା ଓସୁଲ ହେବାର ସୁବିଧା ନିମନ୍ତେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଗ୍ରାମ ବା ଦୂର ଭିନ୍ନୋଟି କ୍ଷୁଦ୍ର ଗ୍ରାମକୁ ମୌଜା

ବୋଲନ୍ତି; ପୁଣି * । ୭ ଟି ବା ଅଧିକ ମୌଜା ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେଲେ ସେ ସବୁଗୁଡ଼ିକୁ ଏକ ପ୍ରଗଣା ବୋଲନ୍ତି । ତୁମ୍ଭ ଗ୍ରାମ କେଉଁ ମୌଜା ଓ ସେ ମୌଜା କେଉଁ ପ୍ରଗଣାରେ ଯାଏ ଶିକ୍ଷକଙ୍କଠାରୁ ଶିକ୍ଷା କର ।

ଜନ ଚାହେଁଟି ବା ଅଧିକ ଥାନା ଓ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ପ୍ରଗଣା ଘେନି ସବ୍‌ଡିଭିଜନ ଗଠିତ ହୁଏ ଏବଂ ତୁର ଚାହେଁଟି ବା ଅଧିକ ସବ୍‌ଡିଭିଜନ ଘେନି ଏକ ଜିଲ୍ଲା ଗଠିତ ହୁଏ । ତୁମ୍ଭ ଗ୍ରାମ କେଉଁ ସବ୍‌ଡିଭିଜନ ଓ କେଉଁ ଜିଲ୍ଲାରେ ଯାଏ ।

ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ ଦୟାକୁ ମହାମାନ୍ୟ ସରକାରବାହାଦୁର ଏହି ବିଭାଗମାନ କରିଅଛନ୍ତି ।

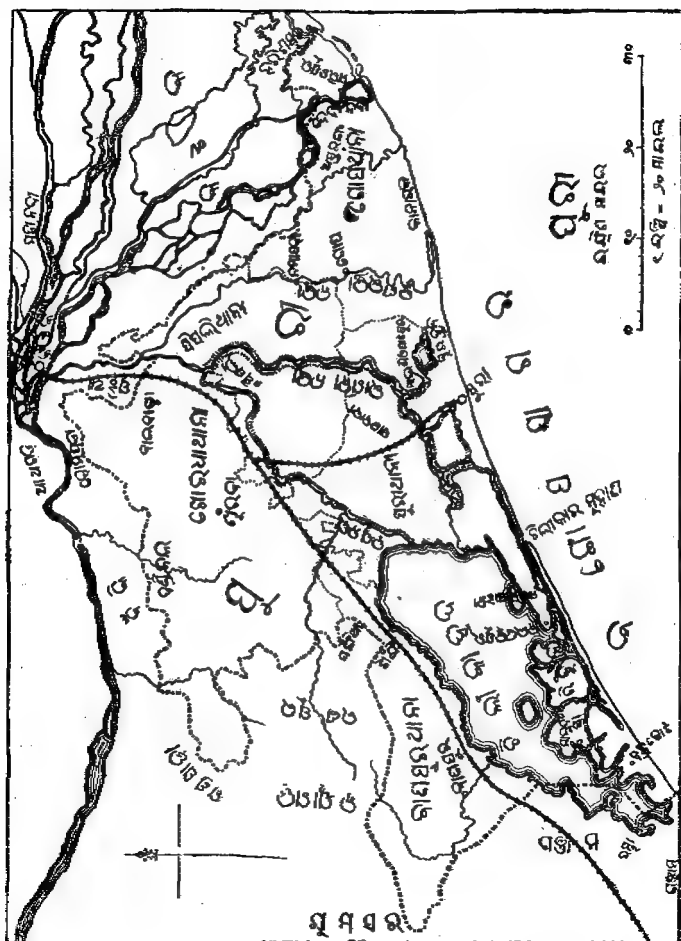
୨ଷ୍ଠ ପାଠ ।

ମନେ କର, ତୁମ୍ଭ ଘର ପୁରା ଜିଲ୍ଲାରେ ଓ ଖୋରଧା ସବ୍‌ଡିଭିଜନରେ ଅଟେ । ଯଦି କେହି ପରୁରେ ପୁରା ଜିଲ୍ଲା କେଉଁଠାରେ, ତେବେ କଅଣ ବୋଲିବ ?

ଅଶ୍ଳ, ତୁମ୍ଭ ଗ୍ରାମର ପୁରୁଷର କେଉଁଠାରେ ପରୁରରେ କଅଣ ବୋଲନ୍ତି? ତାହାର ଉତ୍ତର, ଦକ୍ଷିଣ, ପୂର୍ବ, ପଶ୍ଚିମରେ କଅଣ ଅଛି କହିଲେ ବୁଝାପଡ଼ନ୍ତା । ସେହିପରି ପୁରା ଜିଲ୍ଲାର ଚାରି ଦିଗରେ କଅଣ ଅଛି କହିବାର ଅବଶ୍ୟକ ।

ଅପର ପୃଷ୍ଠାରେ ପୁରା ଜିଲ୍ଲାର ମାନଚିତ୍ର ଅଛି । ତାହା ଦେଖିଲେ ଜଣାଯିବ ଯେ ଉତ୍ତର ଦିଗରେ ପୁରା ଜିଲ୍ଲା ଯେଉଁଠାରେ ଶେଷ, କଟକ ଜିଲ୍ଲା ସେହିଠାରେ ଅରମ୍ଭ ହୋଇଅଛି; ଦକ୍ଷିଣର କେତେକ ଅଂଶରେ ସମୁଦ୍ର ଓ ବାକି ଅଂଶରେ ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲା; ପୂର୍ବରେ କେତେକ ଅଂଶରେ ସମୁଦ୍ର ଓ ବାକି ଅଂଶରେ କଟକ ଜିଲ୍ଲା; ଏବଂ ପଶ୍ଚିମରେ ପୁରୁଷର, ରଣପୁର, ନୟାଗଡ଼ ଓ ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ।

ମାନବର ଏକ କୋଣରେ ସ୍କୁଲ ଲେଖାଅଛି । ତାହା ପଡ଼ି ସ୍କୁଲ ଯନ୍ତ୍ର ଲଗାଇଲେ ଜଣାଯିବ ଯେ ଏହି ଜିଲ୍ଲା ଉତ୍ତରରୁ ଦକ୍ଷିଣକୁ ପ୍ରାୟ ୧୦ ମାଇଲ, ଅର୍ଥାତ୍ ଏମୁଣ୍ଡରୁ ସେମୁଣ୍ଡକୁ ଯିବା ପାଇଁ ୫ ଦିନ ଲାଗିବ । ପୁରୁଷ ପଶୁମାନଙ୍କୁ ପ୍ରାୟ ୮୦ ମାଇଲ, ଅର୍ଥାତ୍ ୪ ଦିନ ଲାଗିବ । ଏହାର ପରିମାଣ ୨୪୭୦ ବର୍ଗମାଇଲ ।

ଦଶ ବର୍ଷରେ ଥରେ ଲେଖାଏଁ ସରକାରବାହାଦୁର ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଗଣନ୍ତି । ଅଠ ବର୍ଷ ହେଲା ୧୧୦୦ ମସିହାର ଲୋକସଂଖ୍ୟା ହୋଇଥିଲା; ତହିଁରେ ପୁର ହୋଇଅଛି ଯେ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାରେ ପ୍ରାୟ ୧ ଲକ୍ଷ ଲୋକ ଅଛନ୍ତି ।

ଏଥିରୁ ସରକାରବାହାଦୁର ଚାରି ଲକ୍ଷରୁ ଅଧିକ ଟଙ୍କା ଖଜଣା କରିଅଛନ୍ତି । ଏହା ଦିବ୍ୟ ସବ୍‌ଡିଭିଜନରେ ବରକ୍ର; (୧) ପୁରୀଭାଗରେ ପୁରୀ ଓ (୨) ପଶ୍ଚିମ ଭାଗରେ ଖୋରଧା । ପୁରୀ ସବ୍‌ଡିଭିଜନରେ ୨୫ ଟି ଓ ଖୋରଧା ସବ୍‌ଡିଭିଜନରେ ୧୧ ଟି ପ୍ରଗଣା ଅଛି ଓ ତହିଁରୁ କେତେଗୁଡ଼ିକୁ କିଛି ବୋଲିଯାଏ । ନିଜେ ସରକାରବାହାଦୁର ଖୋରଧାର ଜମିଦାର ଅଛନ୍ତି । ଜଣେ ତହସିଲଦାର ଖଜଣା ଓସୁଲ କରନ୍ତି । ରୟାତମାନଙ୍କଠାରୁ ସରକାରୀମାନେ ଓସୁଲ କରି ତହସିଲଦାରଙ୍କୁ ଦିଅନ୍ତି । ଏଥିପାଇଁ ଏହାକୁ ଖାସ୍‌ମାହାଲ ବୋଲନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ପୁରୀ ସବ୍‌ଡିଭିଜନରେ ଦେଶୀୟ ଲୋକମାନେ ଜମିଦାର ଅଛନ୍ତି ।

ଏ ଜିଲ୍ଲାରେ ୫ ଟି ଥାନା ଅଛି; ପୁରୀ ସବ୍‌ଡିଭିଜନରେ ୩ ଟି ଓ ଖୋରଧାରେ ୨ ଟି । ଜିଲ୍ଲାର ଦକ୍ଷିଣଭାଗରେ ପୁରୀଥାନା; ତହିଁର ପୁରୀଭାଗରେ ଗୋପ; ଗୋପ ଓ ପୁରୀ ଥାନାର ଉତ୍ତରରେ ପିପିଲି ଥାନା; ପିପିଲିର ପଶ୍ଚିମ ଦିଗରେ ଖୋରଧା ଥାନା ଓ ତହିଁର ଦକ୍ଷିଣ-ପଶ୍ଚିମରେ ବାଣପୁର ଥାନା ।

ପୁରୀଭାଗରେ ସମୁଦ୍ର ସ୍ତର ଯୋଗେ ଅଧିକାଂଶ ଭୂମି କେବଳ

ବାଲରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଥାଏ; ତହିଁରେ ବିଶେଷ ଶସ୍ୟ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ପୁରୀ ସମୁଦ୍ର କୂଳରେ ହରିଶପୁର, ଅସୁରଙ୍ଗ ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥାନରେ ଲୁଗା ପୋକ୍ରାନ କରି ଲୋକେ ବହୁତ ଟଙ୍କା ପାଉଥିଲେ । ଏବେ ତାହା ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲାଣି ।

ପଶ୍ଚିମ ଅଞ୍ଚଳ ଖୋରଧା ଓ ବାଣପୁର ବିଭାଗରେ ପାହାଡ଼, ପଟ୍ଟ, ଟାଙ୍ଗି, ମୁଣ୍ଡିଆ ଅନେକ ଅଛି । ସାଧାରଣତଃ ଭୂମି ପଥୁରିଆ ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଶସ୍ୟ ହୁଏ ନାହିଁ । ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଝରମାନ ଅଛି, ତହିଁରୁ ଜଳ ବରାବର ଝରୁଥାଏ ଏବଂ ଭୂମିକୁ ଶସ୍ୟଶାଳୀ କରେ । ଖୋରଧା ସବ୍‌ଡିଭିଜନ କଟେରୀର ନିକଟ ମିଶ୍ଟନ ପାଟଣା ପ୍ରଭୃତି ଗ୍ରାମରେ ଝରଯୋଗେ ଅସ୍ତକ ଧାନ ହୁଏ ।

ଉପରୋକ୍ତ ଦୁଇ ଅଞ୍ଚଳର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ବିଭାଗ ଲମ୍ବାଇ, ରାହାଙ୍ଗ, କୋଠଦେଶ ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରଗଣାମାନ ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଭବରତମ । ଧାନ୍ୟ ପ୍ରଧାନ ଶସ୍ୟ; ଲୋକଙ୍କର ହେଲା ଯୋଗେ ଅନ୍ୟ ଶସ୍ୟମାନ ବିଶେଷ ହୁଏ ନାହିଁ । ପୁରୀ ସବ୍‌ଡିଭିଜନରେ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ନନ୍ଦିଆଗଛ ଅଛି ଓ ନନ୍ଦିଆର କାରବାର ହୁଏ । ରେଳ ହେଲା ଦିନୁ ମହାଜନମାନେ ନନ୍ଦିଆ ଘେନି ଦୂର ପ୍ରଦେଶରେ ବିକ୍ରୟ କରି ଲାଭବାନ୍ ହେଉଅଛନ୍ତି । ନନ୍ଦିଆ ତେଲ ଓ କତା ମଧ୍ୟ ବିକ୍ରୟ ହୁଏ । ଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ପୁନାଙ୍ଗ ଗଛ ପ୍ରଚୁର ପରିମାଣରେ ଦେଖାଯାଏ; ତହିଁର ଫଳରୁ ଏକପ୍ରକାର ତେଲ ବାହାରେ ଓ ତାହା ଦୀପରେ ଜଳେ ।

ମଫସଲର ସବୁ ଗ୍ରାମରେ ସବୁ ପଦାର୍ଥ ମିଳେ ନାହିଁ । ଲୋକଙ୍କର ଜଣାବିକାର ସୁବିଧା ପାଇଁ ବହୁ କାଳରୁ ସ୍ଥାନେ ଯାତ୍ରାମାନ ଅଛି । ସପ୍ତାହରେ ଦୁଇଦିନ ଲେଖାଏ ହାଟ ବସେ; ଭିନ୍ନ ଗ୍ରାମର ବେପାରୀମାନେ ଦୋକାନ ବସାନ୍ତି । ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ହାଟ ଅଛି; ତହିଁ ମଧ୍ୟରେ ନିମାପଡ଼ା, ଛଣଗିରି, ଗବକୁଣ୍ଡ, ରାଇଆବାଡ଼ୀ ଓ ବଳଙ୍ଗା ପ୍ରଧାନ

ଅଟେ । ମାନଚିତ୍ରରେ ଏଗୁଡ଼ିକ ଦେଖ । ତୁମ୍ଭ ଘରଠାରୁ କେତେ ଦୂର
ଓ କେଉଁ ଅଡ଼େ ?

ସମୁଦ୍ର ଉପକୂଳରେ ପୁରୀ ସହର ଗ୍ରୀଷ୍ମକାଳରେ ସ୍ବାସ୍ଥ୍ୟକର ହୁଏ
ଏବଂ ଶୀତଳପବନ ଯୋଗେ କଷ୍ଟ ବୋଧ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏ ଜିଲ୍ଲା ମଧ୍ୟରେ
ଖୋରଧା ସବ୍‌ଡିଭିଜନର ଜଳବାୟୁ ଉତ୍କଳ ଅଟେ ; ଚିଲିକା ଜଳବର୍ତ୍ତୀ
ସ୍ଥାନମାନ ଅସ୍ବାସ୍ଥ୍ୟକର ।

୭ମ ପାଠ ।

ମାନଚିତ୍ରରେ ସକଳ ଅଞ୍ଚଳ ସମାନ ପରି ଦିଶୁଅଛି ; କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତରେ
ତାହା ନୁହେଁ । କେତେକ ଅଂଶ ତିସ ବା ଉଚ୍ଚ ଓ ଅନ୍ୟ ଅଂଶ ଖାଲ
ବା ମାତ । ସେହି ଉଚ୍ଚତା ଓ ମାତତା କାଗଜରେ ଦେଖାଇବାର ସୁବିଧା
ନାହିଁ । କିଲ୍ଲାଯାକ ବୁଲିଆସିଲେ ମଧ୍ୟ ଜାଣିବା ସହଜ ନୁହେଁ ; ତାହା
ଖାଲ ଅଗ୍ନିକ ଦିଶେ ନାହିଁ ।

ପାଣି ଚାଲିଦେଲେ ଅବା ବର୍ଷା ହେଲେ କେଉଁ ଅଡ଼କୁ ବହି-
ଯାଏ ? ତିସ ଅଡ଼କୁ ଯାଏ କି ? ନାହିଁ, ଯେଉଁ ଅଡ଼ ଖାଲ ଥାଏ ସେହି
ଅଡ଼କୁ ଅପେ ବହିଯାଏ । ତେବେ ଜଣାଯାଉଅଛି ଯେ ପାଣି ଯେଉଁ
ଅଡ଼ ବହି ଅସେ ତାହା ଉଚ୍ଚ ଓ ଯେଉଁ ଅଡ଼େ ବହିଯାଏ ତାହା ମାତ ।
ଅଉ ମଧ୍ୟ ଯେଉଁ ଅଞ୍ଚଳରେ ପାହାଡ଼ ପର୍ବତ ଅଛି ତାହା ପାହାଡ଼
ପର୍ବତ ନ ଥିଲେ ଅଞ୍ଚଳରୁ ଉଚ୍ଚତର ବୋଲିବାକୁ ହେବ ।

ମାନଚିତ୍ରରେ କେଉଁ ଅଡ଼େ ଅଧିକ ପାହାଡ଼ ପର୍ବତର ଚିହ୍ନ ଦେଖୁ-
ଅଛି ? ଖୋରଧା ଓ ବାଣପୁର ଅଞ୍ଚଳରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ପାହାଡ଼
ଅଛି । ତହିଁ ମଧ୍ୟରେ ଖଣ୍ଡଗିରି, ବରୁଣେଇ ଓ ବେଲେଇସାଲେଇ
ପ୍ରଧାନ ଅଟେ ।

ପୁରୀଠାରୁ ରେଳଗାଡ଼ୀରେ କଟକ ଗଲେ ବାଟରେ ଭୁବନେଶ୍ୱର ଝୁରୁଗନ ନିକଟରେ ଯାହା ଭଲ ସବୁଜବର୍ଣ୍ଣ କାନ୍ଥପରି ଦିଶେ ତାହା ଖଣ୍ଡଗିରି ପାହାଡ଼ । ନିକଟକୁ ଗଲେ ଦେଶିକ ଭୂମି ଉପରକୁ ଉଠି ଠିଆ ହୋଇଅଛି ; ବଡ଼, ପଥର ଚାରିଆଡ଼େ ଦେଇ ରହିଅଛି, ମାଟି ମଧ୍ୟ ଅଛି ଏବଂ ତହିଁରେ ନାନାପ୍ରକାର ଗଛ, ଲତା ହେଉକା ସ୍ୱକାରୁ ବର୍ଣ୍ଣ ସବୁଜ ଦିଶେ । ଉପରକୁ ସିବାର ବାଟ ଅଛି ; ସେଠାରେ ଦେଶିକ କେଉଁକାଳରୁ ଗୁମ୍ଫାମାନ ଅଛି । ଗୁମ୍ଫା କ'ଣ ? ପାହାଡ଼ କଟା ହୋଇ ବଡ଼, ଏକ ମହଲ, ଦୋମହଲ ପକ୍ୱା ଦର ପରି ହୋଇଅଛି ; ତାହାକୁ ଗୁମ୍ଫା ବୋଲନ୍ତି । କୋଠାରେ ଯେମନ୍ତ, କଢ଼ି, ବରଗା, ଦ୍ୱାର, କବାଟ ହେଉକା ଥାଏ ଏସ୍ତରେ ତାହା ନାହିଁ । ଏଠାରେ ଶର୍ଣ୍ଣାହଂସପୁର ଦେଶିକାକୁ ଅତି ମନୋହର । ସବୁଠାରୁ ଭଲ ସ୍ଥାନକୁ ଯାଇ ଚାହିଁଲେ ବହୁ ଦୂର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗ୍ରାମମାନ ଦିଶେ ଏବଂ ବଡ଼, ଦରମାନ ଅତି କ୍ଷୁଦ୍ର ବନ୍ଦୁ ପରି ଓ ଭୂମିରେ ମିଶିଥିଲା ପରି ବୋଧ ହୁଏ । ପାହାଡ଼ ବା ପର୍ବତର ଭିତରମ ସ୍ଥାନକୁ ଶୂଙ୍ଘ ବୋଲନ୍ତି ।

ଖଣ୍ଡଗିରିର ଅତି ନିକଟରେ ଉଦୟଗିରି ଏବଂ ସେହିଠାରୁ ପ୍ରାୟ ଦିନକର ବାଟ ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗରେ ଯୌଳିଗିରି ଦୟାନିଦୀ କୂଳରେ ଅଛି । ତିନି ପର୍ବତରେ ବୌଦ୍ଧମାନଙ୍କର ଶାସ୍ତି ଅଛି ।

ବରୁଣେଇ ପାହାଡ଼ ଖୋରଧା ସବୁଜବର୍ଣ୍ଣ କଚେରୀଠାରୁ ପ୍ରାୟ ୫ ମାଇଲ ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗରେ । ଏହା ଖଣ୍ଡଗିରିଠାରୁ ଭିତର ଏବଂ ଜଙ୍ଗଲରେ ଅବୃତ । ବାଘ, ଭଲ ପ୍ରଜାତି ଜନ୍ତୁ ଏଠାରେ ଥାନ୍ତି । ବାରୁଣୀ ଦେବୀଙ୍କର ଗୋଟିଏ ସାମାନ୍ୟ ମନ୍ଦିର ଅଛି ବୋଲି ପାହାଡ଼ର ନାମ ବରୁଣେଇ ହୋଇଅଛି । ଲୋକେ ବରୁଣେଇ ଠାକୁରାଣୀ ବୋଲି ଡାକନ୍ତି । ରଜ ସଂକ୍ରାନ୍ତି ଦିନ ମହୋତ୍ସବ ମେଳା ହୁଏ, ଅନେକ ଶାସ୍ତ୍ରୀ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଓ ଦୂର ଗ୍ରାମରୁ ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ ବାଳକମାନେ ଆସନ୍ତି ; ନାନାପ୍ରକାର

ପଦାର୍ଥର ଦୋକାନ ବସେ ଓ କିଣାବିକା ହୁଏ । ଏହାର ଶୁଣାକୁ ପାଣ୍ଡବ-
ଘର ବୋଲନ୍ତି । ଲୋକେ କହନ୍ତି ଏ ସ୍ଥାନରେ ପାଣ୍ଡବମାନେ କିଛିଦିନ ରହି-
ଥିଲେ ବୋଲି ଏହାର ନାମ ପାଣ୍ଡବଘର ହୋଇଅଛି । ବାରୁଣୀ ଦେବୀଙ୍କ
ପଥର ମୂର୍ତ୍ତିର ନାଭିରୁ ଗୋଟିଏ ଝରରେ ପାଣି ସର୍ବଦା ବହୁଅଛି । ସେ
ପାଣି ଅତି ପରିଷ୍କାର । ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ଆସ୍ଥାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବହୁକାଳରୁ ଲୋକେ
ସିବା ଅସିବା କରୁଥିବାରୁ ଗୋଟିଏ ଅତି ସରୁ ବାଟ ଅଛି; ତାହାର
ଦୁଇ ପାଖରେ ଜଙ୍ଗଲ ।

ଖୋରଧା ସବ୍‌ଡିଭିଜନର ବାଣପୁର ବ୍ଲକରେ ବେଲେଇ ସାଲେଇ
ପାହାଡ଼ ଅଛି । ତାହା ବରୁଣେଇଠାରୁ ଉଚ୍ଚତର ଏବଂ ପୋର ଜଙ୍ଗ-
ଲରେ ଅବୃତ ଓ ହିଂସ୍ର ଜନ୍ତୁରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ତାହାର ଶୁଣାକୁ ସିବାକୁ
ବାଟ ନାହିଁ କି କେହି ଯାନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଏବେ ପର୍ବତ କଅଣ ଜାଣିଲୁ? ପଥର ଓ ମାଟିର ତିପ ବହୁଦୂର ବିସ୍ତୃତ-
ଓ ବିଶେଷ ଉଚ୍ଚ ହୋଇ ଜଙ୍ଗଲରେ ଅବୃତ ହେଲେ ତାହାକୁ ପର୍ବତ
ବୋଲନ୍ତି । କ୍ଷୁଦ୍ର ପର୍ବତକୁ ପାହାଡ଼ ବା ମୁଣ୍ଡିଆ ବୋଲନ୍ତି ।

ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାରେ ଅନେକ କ୍ଷୁଦ୍ର ନଦୀ ଥିଲେହେଁ ଗୋଟିଏ ସୁଦୃଢ଼ ପ୍ରଧାନ
ନଦୀ ନାହିଁ । ତହିଁ ମଧ୍ୟରେ କୁଶଭଦ୍ରା, ଦୟା ଓ ଭାର୍ଗବୀ ସବୁଠାରୁ
ବଡ଼ । କୁଶଭାରି ବୋଲି ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର-ନଦୀ ଉତ୍ତର ଦିଗରୁ ବହି ଆସି
ବାଇଅନ୍ତା ଗ୍ରାମଠାରେ ତାହା ଦେହରୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଧାର ପୂର୍ବ-ଦକ୍ଷିଣ
କୋଣରେ କୁଶଭଦ୍ରା ନାମରେ ବହିଯାଇ ସମୁଦ୍ରରେ ମିଶିଅଛି । ପୁଣି
କିଛି ଦୂର ଯାଇଁ ସେହି ନଦୀ ବାଲକାଟି ଗ୍ରାମଠାରେ ଦୁଇ ଧାର ହୋଇ-
ଅଛି; ଯେଉଁଠି ଦକ୍ଷିଣକୁ ବହି ଯାଇଅଛି ତାହା ଭାର୍ଗବୀ ଏବଂ ଯେଉଁଠି
ଦକ୍ଷିଣ-ପଶ୍ଚିମ କୋଣରେ ବହି ଯାଇଅଛି ତାହା ଦୟାନଦୀ ଅଟେ । ଦୟା
ଓ ଭାର୍ଗବୀ ଯାଇଁ ଚିଲିକାରେ ମିଶିଅଛି । କେବଳ ବର୍ଷା ଦିନରେ ଏସ୍ଥିରେ
ଜଳ ଥାଏ ଏବଂ ଜୌଳରେ ପାରି ହେବାକୁ ହୁଏ; ଅନ୍ୟ ଦିନରେ

ଲୋକେ ପଶି ଯାନ୍ତି । ଶ୍ରୀଷ୍ଠ କାଳରେ ଜଳ ନ ଥାଏ । ନଦୀଗୁଡ଼ିକ
ଯେଉଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବହୁ ଅସିଅଛି ସେଥାନ୍ତ ଉଚ୍ଚ ବୋଲି ଜାଣିବ । ଆହା, ମାନ-
ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖୁଅଛି ଯେ ସିଧାବାଟେ ନ ଯାଇ ନଦୀମାନ ବନ୍ଧୁକବଳେ
ବହୁ ଯାଇଅଛି; ତହିଁର କାରଣ କ'ଣ? ଯେଉଁଠାରେ ପଥର ବା ଉଚ୍ଚ
ଭୂମି ଅଛି ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅସି ନଦୀ ତାହା ଖୋଳି ତାଡ଼ି ଯାରେ ନାହିଁ କି
ଟପି ଯାଇ ପାରେ ନାହିଁ; ଯେଉଁଠାରେ ମାତ୍ର ଓ କୋମଳ ଭୂମି ଥାଏ
ସେହି ଅନ୍ତକୁ ଖାଇଯାଏ । ଏହି କାରଣରୁ ନଦୀରେ ବାକ ହୁଏ ।

ମ ପାଠ ।

ଖୋରସା ଅପେକ୍ଷା ପୁରୀ ସବୁଦିଗରେ ଅଧିକ ପୁଷ୍କରିଣୀମାନ
ଅଛି । ପୁରୀ ସହର ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ଵେତଗଙ୍ଗା, ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ, ମାର୍ଜଣୀ ଓ ନରେନ୍ଦ୍ର
୪ଟି ପୁଷ୍କରିଣୀକୁ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଊର୍ଥ ବୋଲି ମାନନ୍ତି । ତହିଁ ମଧ୍ୟରେ
ନରେନ୍ଦ୍ର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ । ଶତା ଯାଏଁ ପ୍ରତ୍ୟହ ତହିଁରେ ସ୍ନାନ କରନ୍ତି ।
ଭୁବନେଶ୍ଵରଠାରେ ମନ୍ଦିର ନିକଟରେ ବିନ୍ଦୁସାଗର ବୋଲି ଗୋଟିଏ
କୃତ୍ରିମ ପୁଷ୍କରିଣୀ ଅଛି; ଊର୍ଥ ବୋଲି ଯାଏଁମାନେ ସ୍ନାନ କରି ପବନ
ହୋଇ ମହାଦେବଙ୍କ ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି ।

ଅତି ପୂର୍ବକାଳରେ ରାଜାମାନେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଖୋଳାଇ ଥିଲେ ।
କେତେ ସ୍ଥାନରେ ଦେଖାଯାଏ ମନୁଷ୍ୟ ଖୋଳି ନ ଥିଲେହେଁ ଅତି ଦୀର୍ଘ ଓ
ଶ୍ରମସ୍ଥ ପୁଷ୍କରିଣୀମାନ ଅଛି । ଚାହିଁଆଡ଼େ ଭୂମି ବା ସ୍ଥଳ ସ୍ଥଳରୁ ସେ-
ଗୁଡ଼ିକୁ ପୁଷ୍କରିଣୀ ବୋଲନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସେଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରକୃତ ନାମ ହୁଏ ।
ପୁରୀସହର ଠାରୁ ୫ ମାଇଲ ଉତ୍ତର ପୂର୍ବରେ ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ହ୍ରଦ ଅଛି ।
ତାହାର ନାମ ସର । ଭର୍ଗବା ନଦୀ ଦେହରୁ ଏକ ଧାର ବହିଯାଇ ସେହି
ମନ୍ତସ୍ଥାନରେ ପଶିଅଛି ଏବଂ ସେ ଜଳ ବାହାର ସିକାର ବାଟ ନାହିଁ ।

ନଦୀର ସ୍ରୋତ ଭୂମିକୁ ଖୋଳି ତାହା ଯାଇ ନ ପାରୁଥିବା ବନ୍ଦ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି ।

ଅଉ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ହ୍ରଦ ଜଳର ଦକ୍ଷିଣ-ପଶ୍ଚିମ ସୀମାରେ ଅଛି ; ତାହାର ନାମ ଚିଲିକା । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ସ୍ଥଳ ଅଛି ; କେବଳ ମାଣିକ-ପାଟଣାଠାରେ ତାହା ସମୁଦ୍ର ସଙ୍ଗେ ମିଶିଥାନ୍ତି । ଏହାର ପାଣି ଲୁଣିଆ ଲାଗେ ଓ ଭିତରକୁ ଜୁଅଇ ଆସେ । ଜୁଆରବେଳେ ହ୍ରଦର ପାଣି ବଢ଼େ । ଚିଲିକାରେ କେଉଁ ନଦୀ ଆସି ମିଶିଥାନ୍ତି? ଯେଉଁଠାରେ ନଦୀ ମିଶିଥାନ୍ତି ସେଠାର ପାଣି ଲୁଣିଆ ନୁହେଁ । ଏହା ପ୍ରାୟ ୪୪ ମାଇଲ ଲମ୍ବା ଓ ୧୭ ମାଇଲ ଓସାର ହେବ । ପୂର୍ବେ ଏହା ଅତି ଗଭୀର ଥିଲା ଏବଂ ଅନେକ ବୋଉତ ବାଣିଜ୍ୟପାଇଁ ଆସୁଥିଲା; କିନ୍ତୁ କ୍ରମଶଃ ଏହା ଯୋତ ହୋଇ ଆସୁଅଛି । ଜଳ ମଧ୍ୟରେ ଭେଟା, ଖଜା ପ୍ରଭୃତି ନାନାପ୍ରକାର ମାଛ ଅଛନ୍ତି ଏବଂ କେଉଁଟିମାନେ ବଡ଼ ଓ ଜାଲ ପକାଇ ଧରନ୍ତି ଓ ବିକ୍ରୟ କରନ୍ତି । ଶୁଖୁଆ ଓ ମଞ୍ଜି ବହୁପରିମାଣରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଏ । ରେଳ ହେଲା ବନ୍ଧୁ ମାଛ, ଶୁଖୁଆ ଓ ମଞ୍ଜିର କାରବାର ବଢ଼ିଅଛି ଏବଂ ମହାଜନମାନେ ତାହା କଲିକତା ଓ ରେଙ୍ଗୁନକୁ ଘେନି ଯାଇ ଆସିବା ମୁଲରେ ବିକ୍ରୟ କରୁଅଛନ୍ତି । ପବନ ପ୍ରବଳ ହେଲେ ଏଠାରେ ଲହରୀ ହୁଏ । କେଉଁଟିମାନେ ବୃହତ୍ ନୌକା ବାହନ୍ତି ଏବଂ ଯେଉଁ ଅଢ଼େ ନୌକା ଯାଉଥାଏ ସେହି ଅଢ଼େ ପବନ ଦେଲେ ଯାଇ ଟାଙ୍ଗି ଦିଅନ୍ତି ଓ ସେଥିଯୋଗେ ନୌକା ଅତି ବେଗରେ ଚାଲେ ।

ଚିଲିକାର ଦକ୍ଷିଣ ଭାଗରେ ଏକ ପାହାଡ଼ ଅଛି । ତହିଁ ଉପରେ ଗୋଟିଏ ଅସ୍ଥାନରେ କାଳୀଜୟୀ ଠାକୁରାଣୀ ଅଛନ୍ତି । ସେହି ହେତୁକୁ ତାହାକୁ କାଳୀଜୟୀ ପାହାଡ଼ ବୋଲନ୍ତି । ଏହି ବାଟେ ଗଲବେଳେ ନାହୁରିମାନେ ଠାକୁରାଣୀଙ୍କୁ ପୂଜା ଭୋଗ ଦିଅନ୍ତି; ନୋହିଲେ ବିପଦ ଘଟିବ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କର ଅଶଙ୍କା ।

ପୁଷ୍କରିଣୀରେ ଯେପରି ବ୍ୟବହୃତ ଥାଏ ଓ ତାହା ଚାରିପାଖଯାକ ପାଣିଥାଏ, ସେହିପରି ଚିଲିକା ମଧ୍ୟରେ କାଳୀଜୟୀ ପାହାଡ଼ର ଚାରି-ଆଡ଼େ ପାଣି । ଏହିଭୂମିରେ ଯେଉଁ ଭୂମିଖଣ୍ଡର ଚାରିଆଡ଼େ ଜଳଥାଏ, ତାହାକୁ ଟାପୁ ବା ପଠା ବୋଲନ୍ତି । ଭୂଗୋଳଶାସ୍ତ୍ରରେ ତାହାକୁ ଦ୍ଵୀପ ବୋଲନ୍ତି । ଉତ୍ତର ଦିଗରେ ନଳବନ ଗୋଟିଏ ଦ୍ଵୀପ କିନ୍ତୁ ସେଠାରେ ମନୁଷ୍ୟ ବାସ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ପାରିକୁଦ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଦ୍ଵୀପ ଅଟେ । ଚିଲିକାରେ ସେହିପରି ଅଉ ଅନେକ ଟାପୁ ଅଛି ।

ଭୁମ୍ବେ ଦେଖିଛୁ ଯେ ଦୟା ଓ ଭାର୍ଗବୀ ନଦୀ ଯୋଡ଼ିକ ଚିଲିକାରେ ପଡ଼ିଅଛି । କେଉଁ କୋଣରେ, କହ । ଯେଉଁଠାରେ ଦୟା ମିଶିଅଛି ତାହାକୁ ଦୟାର ମୁହାଣ ଓ ଯେଉଁଠାରେ ଭାର୍ଗବୀ ମିଶିଅଛି ତାହାକୁ ଭାର୍ଗବୀର ମୁହାଣ ବୋଲନ୍ତି । ଅଉ କେତେ ନଦୀ ସମୁଦ୍ରରେ ମିଶିଅଛି; ଯେଉଁଠାରେ ମିଶିଅଛି ତାହାକୁ ନଦୀର ମୁହାଣ ବୋଲନ୍ତି ।

ଖୋରଧା ସବ୍‌ଡିଭିଜନ ସହରର ୧୦ ମାଇଲ ପଶ୍ଚିମ ଦିଗରେ ଅଟେ ଗ୍ରାମଠାରେ ପାଣି ସଜଦା ଫୁଟୁଥାଏ । ହାତ ଦେଲେ ତାହା ଯାଏ ଓ ଫୋଟକା ହୋଇଯାଏ । ସେ ପାଣି ଆସେ ଭୂମି ଭିତରୁ ବାହାରୁ ଅଛି । ଏହିପରି ଯେଉଁଠାରେ ପାଣି ଆସେ ଭୂମି ଭିତରୁ ଉପରକୁ ବାହାରେ ତାହାକୁ ପ୍ରସ୍ତବଣ ବୋଲନ୍ତି । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତବଣର ପାଣି ଶୀତଳ କିନ୍ତୁ ଏଠାର ପାଣି ଉଷ୍ମ । ଏହା ଗୋଟିଏ ଉଷ୍ମ ପ୍ରସ୍ତବଣ । ପ୍ରତିବର୍ଷ ମକର ସଂକ୍ରାନ୍ତି ଦିନ ଏଠାରେ ମେଳା ହୁଏ ଏବଂ ନାନାସ୍ଥାନରୁ ବହୁତ ଲୋକ ଆସି ଜମା ହୁଅନ୍ତି, ହାଟ ବଜାର ବସେ ଓ କିଣା ବିକା ହୁଏ ।

୧ମ ପାଠ ।

ମାନବିକରେ ଭୂମ୍ବେ ଗ୍ରାମର ନାମ ଲେଖା ସ୍ଥାନର ଦେଖୁଅଛୁ କି?

ଯଦ ନାହିଁ, ତେବେ କାହିଁକି ନାହିଁ, କହିଲ ? ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାରେ ଯେତେ ଗ୍ରାମ ଅଛି ସବୁଗୁଡ଼ିକ ଦେଖାଇବାକୁ ହେଲେ ସ୍ଥାନ ହେବ ନାହିଁ । ଏହି ମାନଚିତ୍ର ଯେଉଁ ସ୍କୁଲ୍‌ରେ ହୋଇଅଛି ତହିଁର ଅନେକ ଗୁଣ ବଡ଼ ସ୍କୁଲ୍ ହେଲେ ସବୁ ଗ୍ରାମର ଚିତ୍ର ରହି ପାରନ୍ତା । ଏଥିରେ କେବଳ ବଡ଼ ଗ୍ରାମର ନାମ ଓ ଚିତ୍ର ଅଛି ।

ମାନଚିତ୍ରରେ ପୁରୀ ସହର କାହିଁ ଦେଖା । ଭୁବ୍ଧ ଗ୍ରାମର କେଉଁ ଦିଗରେ ଓ କେତେ ଦୂରରେ ? ପୁରୀ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଥାମ । ଅଭିମୁଖ-କାଳରୁ ଏଠାରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମନ୍ଦିର ଅଛି । ଅଜକୁ ୨୦୦ ବର୍ଷରୁ କିଛି ଅଧିକ ହେଲା ୧୯୧୮ ମସିହାରେ ରାଜା ଅନଙ୍ଗଭୀମ ଦେବ ତାହା ନିର୍ମାଣ କରାଇଥିଲେ । ସକଳ ସମୟରେ ବହୁ ଦୂର ଦେଶରୁ ତେଲଙ୍ଗୀ, ବଙ୍ଗାଳୀ ଓ ପଶ୍ଚିମାଫାଶୀମାନେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ଆସନ୍ତି । ଦେଉଳ କପର ଗଡ଼ାହୋଇଅଛି ଦେଖିଲେ ଭୁବ୍ଧ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ବିତ ହେବ । ଯେଉଁ କାଣ୍ଡଗରମାନେ ତାହା ଗଢ଼ିଥିଲେ ସେମାନେ ଏହି ଦେଶର ଲୋକ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତେମନ୍ତ ବନାଣୀ କାହାନ୍ତି ?

ପୁରୀ ସହରରେ ଜଣେ ଇଞ୍ଜିନ୍ୟୁ ମାକିଷ୍ଟ୍ରେଟ ଓ କଲେକ୍ଟର ଥାନ୍ତି ଓ ସରକାରବାହାଦୁରଙ୍କର ଖଜଣାଖାନା ଅଛି; ଗୋଟିଏ ଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲ ଓ ଗୋଟିଏ ସଂସ୍କୃତ ସ୍କୁଲ ଅଛି । ସମୟରେ ଏଠାକୁ ଧୂଆଁକଳ ଜାହାଜ ସମୁଦ୍ରବାଟେ ଆସେ ଏବଂ ଝୁଉଳ ଲଦି ଘେନ ବିଦେଶକୁ ଯାଏ । କୁଳରେ ପ୍ରକଳ ଲହରୀ ହେବା ଓ ଅଳ୍ପଜଳ ଥିବା ଯୋଗେ ଜାହାଜ କୁଳରୁ ପ୍ରାୟ ମାଇଲେ ଦୂରରେ ରହେ । ପଡ଼ାଉ ବୋଲି ଏକ ପ୍ରକାର ଷ୍ଟୁ ନୌକାଦ୍ୱାରା ଜାହାଜର ଲୋକେ ପୁରୀ ସହରକୁ ଯିବା ଆସିବା କରନ୍ତି ଏବଂ ଝୁଉଳ ହେଉକା ଜାହାଜକୁ ଯାଏ ।

ପୁରୀ ସହରର ଉତ୍ତର-ପୂର୍ବକୋଣରେ ୨୨ ମାଇଲ ଦୂରରେ କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିର ଅଛି । ତାହାକୁ କଣାରଖ ବୋଲନ୍ତି । ଭୁବ୍ଧ ଗ୍ରାମର

କେଉଁ ଅଢ଼େ କେତେ ଦୂର? ପୁରୀପର ଏହା ମଧ୍ୟ ସମୁଦ୍ର କୂଳରେ ।
 ଏଠାରେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ମନ୍ଦିରଟି ଅତି ବିଶିଷ୍ଟ ଅଟେ । ଅନେକ ସାହେବମାନେ
 ଦେଖିବା ପାଇଁ ଆସନ୍ତି ଓ ଦେଖି ବିସ୍ମିତ ହୁଅନ୍ତି । ପୁରୀ ବଡ଼ ଦେଉଳ
 ନିର୍ମାଣ ହେବାର ପ୍ରାୟ ୫୦ ବର୍ଷ ଉତ୍ତରେ ଏ ଦେଉଳ ଗଢ଼ା ହୋଇ-
 ସ୍ଥଳ ଏବଂ ଭୂମ୍ବର ଦେଶର କାହାଣୀମାନେ ଗଢ଼ିଥିଲେ ।

କିଶୋରୀ ନିକଟରେ ଚନ୍ଦ୍ରବିଳା ବୋଲି ଆଉ ଗୋଟିଏ ଖାସ ଅଛି ।
 ସେଠାରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଦୟ ହେଲାବେଳେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋହର ଦିଶେ ।
 ପ୍ରତିବର୍ଷ ମାଘସପ୍ତମୀ ଦିନ ସହସ୍ରାଧିକ ଲୋକ ଆସି ଜମା ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ
 ସମୁଦ୍ରରେ ସ୍ନାନ ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଦର୍ଶନ କରି ପୁଣ୍ୟଲାଭ କରନ୍ତି ।

ପୁରୀ ସହରର ଉତ୍ତର ଦିଗରେ ୧୦ ମାଇଲ ଦୂରରେ ସତ୍ୟବାଦୀ
 ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଗ୍ରାମ । ସେଠାରେ ଗୋପାଳଜିଉଙ୍କ ମନ୍ଦିର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଅଟେ ।
 ରେଳଭାବର ସାକ୍ଷୀଗୋପାଳ ଷ୍ଟେଶନଠାରୁ ମନ୍ଦିରକୁ ଯିବା ପାଇଁ ପଞ୍ଜା
 ସଡ଼କ ଅଛି ; ଗୁଲି ଯିବାକୁ ଅର୍ଦ୍ଧଘଣ୍ଟା ସମୟ ଲାଗେ । ପୁରୀରୁ ଲେଉଟି
 ଅନେକ ଯାତ୍ରୀ ଓହ୍ଲାଇ ଗୋପାଳଜିଉଙ୍କ ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି । ମହାଜନ-
 ମାନେ ଷ୍ଟେଶନଠାରେ ନିନ୍ଦିଆ ଗବା କରୁ ରେଳଦ୍ୱାରା ଦୂର ପ୍ରଦେଶକୁ
 ଘେନି ଯାଇ ଅଧିକ ମୂଲ୍ୟରେ ବିକ୍ରୟ କରନ୍ତି । ସତ୍ୟବାଦୀ ଭୂମି ଗ୍ରାମର
 କେଉଁ ଅଢ଼େ ଓ କେତେ ଦୂର?

ପୁରୀ ସହରର ଉତ୍ତର ଦିଗରେ ବାଲିକାଟୀ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଗ୍ରାମ ।
 ଏଠାରେ ଥିବା ସୁନ୍ଦର ବାସନ ଗଛକୁ କିନ୍ତୁ ଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନକୁ ଅଧିକ-
 ପରିମାଣରେ ନେଇ ବିକ୍ରୟ କରିବାର ଶିକ୍ଷା କରି ନାହାନ୍ତି । ସହରରେ
 ବାସନ ଦୋକାନ କଲେ ସେମାନଙ୍କର ବିଶେଷ ଲାଭ ହୁଏନା ।

ପୁରୀ ସହରର ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମ କୋଣରେ ଖୋରଧା ସବ୍‌ଡିଭିଜନର
 ପ୍ରଧାନ ସହର ଖୋରଧା ; ଏହାର ଅନ୍ୟ ନାମ ଜଜାରସିଂହ । ସରକାର
 ବାହାଦୁରଙ୍କର ଶଜ୍ଜଣା ଓହ୍ଲାଇ କରିବା ପାଇଁ ଏଠାରେ ଜଣେ ତହସିଲ-

ଦାର ଥାନ୍ତି ଓ ସବୁଦିନର ଭର ଜଣେ ଦେପୁଟି ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟଙ୍କ ଉପରେ ଥାଏ । ଏଠାରେ ଗୋଟିଏ ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍ସ ସ୍କୁଲ, ତାକ୍ତରଖାନା ଓ ସବ୍-ରେଜିଷ୍ଟ୍ରୀ କଚେରୀ ଅଛି । ପୁରୀଠାରୁ କଟକ ରେଳରେ ଗଲାବେଳେ ଖୋରଧା ରୋଡ଼ ବୋଲି ଗୋଟିଏ ଷ୍ଟେଶନ ଅଛି; ତାହାର ଅନ୍ୟ ନାମ ଜଟଣୀ । ସେଠାରୁ ଖୋରଧା କଚେରୀ ୨ ମାଇଲ । ଜଟଣୀଠାରେ ବୋମ୍ବାର୍ଡର ମହାଜନମାନେ ଚାଉଳ କିଣି ବଡ଼ ଗୋଦାମ ଘରେ ଜମା କରି ରଖନ୍ତି ଓ ରେଳରେ ଦୂର ପ୍ରଦେଶକୁ ଓ ବିଦେଶକୁ ଘେନି ଯାଇ ଲାଭକାର ହୁଏନ୍ତି । ଏହା ରେଳରାସ୍ତାର ସଂଯୋଗ ସ୍ଥାନ ବା ଜକ୍ସନ । ଏହିଠାରୁ ପୁରୀ, କଲିକତା ଓ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯିବାର ବାଟ ଅଛି ।

ପୁରୀରୁ କଟକ ଆସିଲେ ଖୋରଧା ରୋଡ଼ ଉତ୍ତରେ ଭୁବନେଶ୍ୱର ଷ୍ଟେଶନ; ସେଠାରୁ ଭୁବନେଶ୍ୱର ଗ୍ରାମ ପ୍ରାୟ ୪ ମାଇଲ ଦୂର । ସେହି ଗ୍ରାମରେ ଲଙ୍ଗରାଜ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କର ବିଚିତ୍ର ଦେଉଳ ଅଛି; ରେଳଗାଡ଼ୀରେ ଗଲାବେଳେ ଦୂରରୁ ତାହା ଦିଶେ । ମନ୍ଦିରଟି ଏମନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଓ ତାହାର ଗଠନ ଏମନ୍ତ ଚମତ୍କାର ଯେ କେବଳ ତାହା ଦେଖିବା ପାଇଁ ଲାଟ ଓ ବଜ୍ରଲଟ ସାହେବମାନେ ବହୁଦୂରରୁ ଏଠାକୁ ଆସନ୍ତି । ଭୂମ୍ବର ଦେଶର କାଣ୍ଡଗରମାନେ ଏ ଦେଉଳ ଗତିଥିଲେ । ଶୁକ୍ଳା ଯଯାତି କେଶରୀ ୫୦୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ଏକ ଦେଉଳ ବର୍ଷରେ ଏହା ଶେଷ ହୋଇଥିଲା

ଖୋରଧା ସବୁଦିନର ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗରେ ବାଣପୁର । ଏଠାରେ କୁମୁଡ଼ି ଜାତିର ଅନେକ ଲୋକ ଅଛନ୍ତି । ଏହା ବାଣିଜ୍ୟର ଏକ ପ୍ରଧାନ ସ୍ଥଳ; କୁମୁଡ଼ିମାନେ ଧାନ ଚାଉଳ ଇତ୍ୟାଦି ନାନା ପଦାର୍ଥର କାରବାର କରନ୍ତି । ବାଣିଜ୍ୟପ୍ରେମୀ ସ୍ୱକାରୁ ଏମାନେ ଧନୀ ।

ଭୁବନେଶ୍ୱରର ଦକ୍ଷିଣ-ପୂର୍ବ କୋଣରେ ପିପିଲି ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଗ୍ରାମ । ଏଠାରେ ସବ୍-ରେଜିଷ୍ଟ୍ରୀ କଚେରୀ ଅଛି; ଅନେକ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ଅଛନ୍ତି,

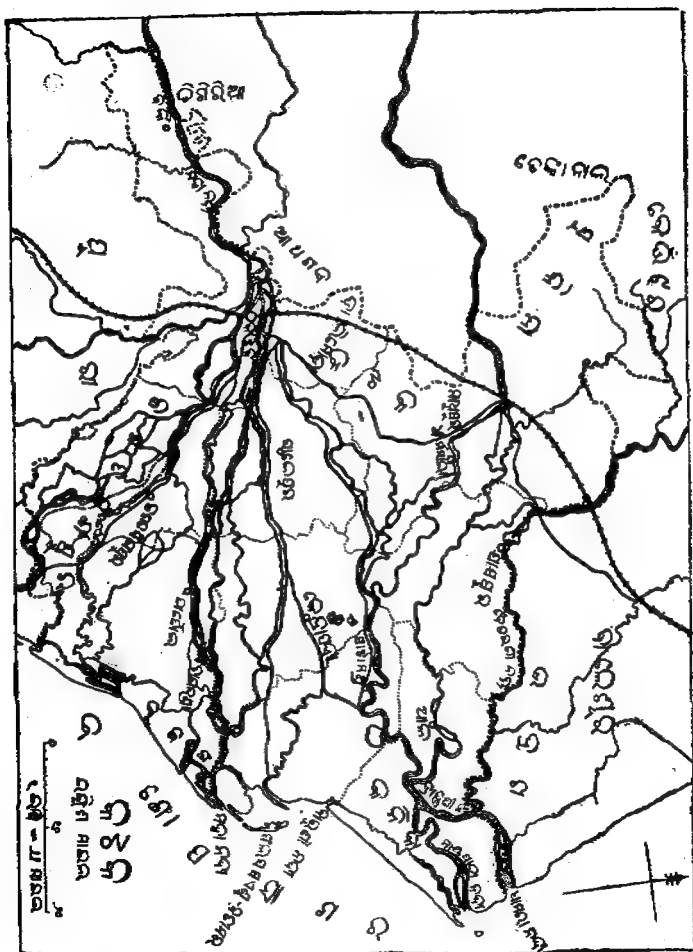
ଗୋଟିଏ ଗିର୍ଜାଘର ଅଛି ଏବଂ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଦର୍ଜୀସାହୁ ଅଛି । ଦର୍ଜୀ-ମାନେ ଲୁଗା ମଧ୍ୟରେ ଭୂଳା ଦେଇ ନାନା ଆକାରରେ କୁରୁତା, ଟେପି, ସୁଜୁନି ବିଛଣା, ତକିୟା ଗୋଳ ଓ ଶୂନ୍ୟଆମାନ ଅତି ସୁନ୍ଦରରୂପେ ସିଲ୍ଲାଇ କରନ୍ତି । ସେହି ଦ୍ରବ୍ୟମାନ ସହର ପ୍ରାନ୍ତରେ ବିକ୍ରୟ ହେଲେ ଅନେକ ନିକଲେକେ କ୍ରୟ କରନ୍ତେ ଏବଂ ଦର୍ଜୀମାନଙ୍କର ଲାଭ ହୁଏନା ।

ଉତ୍କଳର ଦକ୍ଷିଣ-ପୂର୍ବ ଭାଗରେ ପାରିକୁଦ ସ୍ତ୍ରୀୟ ଗୋଟିଏ କିଆ ; ଏଠାରେ ଜଣେ ରାଜା ଅଛନ୍ତି । ରାଜଧାନୀର ନାମ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ । ହ୍ରଦ ଉପରେ ଭୂଷଣପୁର, କାଳୁପଡ଼ା ଓ ଟାଙ୍ଗୀ ୩ଟି ବାଣିଜ୍ୟସ୍ଥଳୀ ଅଛି । ଭୂଷଣପୁର, କାଳୁପଡ଼ା ଓ ବାଲୁଗାଠାରେ ରେଳଷ୍ଟେଶନ ଅଛି ।

୧୦ମ ପାଠ ।

ଭୂମ୍ବେମାନେ ମାନଚିତ୍ରରେ ଦେଖୁଅଛୁ ଯେ ପୃଷ୍ଠା ଜିଲ୍ଲାର ଉତ୍ତର ସୀମାକୁ କଟକ ଜିଲ୍ଲା ଲାଗିଅଛି । ତେବେ କଟକ ଜିଲ୍ଲାର କେଉଁ ଅଞ୍ଚଳେ ପୃଷ୍ଠା ଜିଲ୍ଲା? ଦୁଇ ଜିଲ୍ଲାର ମାନଚିତ୍ରର ସ୍କେଲ୍ ସମାନ କି ନା ଦେଖ । ଦିଓଡ଼ିର ଆକାରରେ କି ପ୍ରଭେଦ ଅଛି? କେଉଁଟି ବଡ଼ ଦିଶୁଅଛି? ଉତ୍ତର ଦକ୍ଷିଣରେ ପୃଷ୍ଠା ଜିଲ୍ଲା କଟକ ଜିଲ୍ଲା ଅପେକ୍ଷା ବଡ଼ ଦିଶୁଅଛି କି ନା? ପୂର୍ବ-ପଶ୍ଚିମରେ ବଡ଼ କି ନା?

କଟକ ଜିଲ୍ଲାର ଉତ୍ତରରେ ବାଲେଶ୍ଵର ଜିଲ୍ଲା ଓ କେନ୍ଦୁଝର, ଦକ୍ଷିଣରେ ପୃଷ୍ଠା ଜିଲ୍ଲା, ପୂର୍ବରେ ସମୁଦ୍ର ଓ ପଶ୍ଚିମରେ ଖଣ୍ଡପଡ଼ା, ବଡ଼ମ୍ବା, ଛଗିରିଆ, ଅଠଗଡ଼ ଓ ଚେକାନାଳ । ଉତ୍ତର ଦକ୍ଷିଣରେ ଏହା ପ୍ରାୟ ୮୦ ମାଇଲ୍, ଅର୍ଥାତ୍ ୪ ଦିନର ବାଟ ଓ ପୂର୍ବ-ପଶ୍ଚିମରେ ପ୍ରାୟ ୧୦ ମାଇଲ୍, ଅର୍ଥାତ୍ ୫ ଦିନର ବାଟ । ଏହାର ପରିମାଣ ୩୨୩୩ ବର୍ଗ ମାଇଲ୍ । ୧୯୦୦ ମସିହା ଲୋକ ସଂଖ୍ୟାରେ ଏ ଜିଲ୍ଲାରେ ପ୍ରାୟ ୨୦

ଲକ୍ଷ ଲେକ ସ୍ୱକାର ଜଣା ଯାଇଅଛି । ପୁଣି ଜିଲ୍ଲାର ଲେକ ସଂଖ୍ୟାକୁ କେତେ ଅସ୍ତକ?

ପୁଣି ଜିଲ୍ଲାରେ ବାଲକାଟୀଠାରେ ଯେଉଁ ନଦୀ ଦୁଇ ଥାଣ୍ଡ ହୋଇ ଦୟା ଓ ଭାର୍ଗବୀ ନାମରେ ବହି ଯାଇଅଛି ତହିଁର ନାମ କଣ? କୁଅ-ଖାଇଟି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନଦୀ ନୁହେଁ, କିନ୍ତୁ କାଠଯୋଡ଼ୀ ନଦୀର ଗୋଟିଏ ଥାଣ୍ଡ । କଟକ ସହରଠାରେ କାଠଯୋଡ଼ୀ ନଦୀ ଦୁଇ ଥାଣ୍ଡ ହୋଇ କାଠଯୋଡ଼ୀ ନାମରେ ପୂର୍ବ ଦିଗକୁ ଓ କୁଅଖାଇ ନାମରେ ଦକ୍ଷିଣ-ପୂର୍ବ କୋଣରେ ବହି ଯାଇଅଛି । କାଠଯୋଡ଼ୀଟି ମଧ୍ୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନଦୀ ନୁହେଁ କିନ୍ତୁ ମହାନଦୀର ଗୋଟିଏ ଥାଣ୍ଡ । କଟକ ସହରର ପ୍ରାୟ ୫ ମାଇଲ୍ ପଶ୍ଚିମ ଦିଗରେ ନରାଜ । ସେହିଠାରେ ମହାନଦୀ ଦୁଇ ଥାଣ୍ଡ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ଥାଣ୍ଡ ମହାନଦୀ ନାମରେ ସହରର ଉତ୍ତର ପାଖରେ ଓ ଅନ୍ୟଟି କାଠଯୋଡ଼ୀ ନାମରେ ଦକ୍ଷିଣ ପାଖରେ ବହି ଯାଇଅଛି । ପୁଣି କାଠଯୋଡ଼ୀ ଛିଟି ଦୂର ଗଲୁ ତହିଁ ଦେହରୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଥାଣ୍ଡ ଦେବନଦୀ ନାମରେ ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗରେ ବହିଯାଇ ସମୁଦ୍ରରେ ମିଶିଅଛି । କଟକ ସହରର ଉତ୍ତର ପାଖରେ ମହାନଦୀ ଦେହରୁ ଉତ୍ତର-ପୂର୍ବ କୋଣରେ ବରୁପା ନାମରେ ଗୋଟିଏ ଥାଣ୍ଡ ବହି ଯାଇଅଛି ଏବଂ ସେହିଠାରୁ ୧୦ ମାଇଲ୍ ଦୂରରେ ପୁଣି ଆଉ ଗୋଟିଏ ଥାଣ୍ଡ ଚଣୋପୁଲା ନାମରେ ବହି ଯାଇଅଛି ଏବଂ ଚଣୋପୁଲା ଦେହରୁ ନୁଗନଦୀ ବାହାରିଅଛି; ସେହିଠାରେ ମାଚଣି ବୋଲି ଗୋଟିଏ ବନ୍ଦର ଅଛି !

ଭୂମେମାନେ ବଡ଼ ଗଛ ଦେଖିଥିବ । ଗଣି ଦେହରୁ ଯେମନ୍ତ ତାଳ ବାହାରିଥାଏ ତେମନ୍ତ ମହାନଦୀ ଦେହରୁ ଆଉ କେତେଗୁଡ଼ିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ନଦୀ ବାହାରି ଅଛି; ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଶାଖାନଦୀ ବୋଲନ୍ତି । କୌଣସି ବଡ଼ ନଦୀ ଦେହରୁ ଯେଉଁ କ୍ଷୁଦ୍ର ନଦୀମାନ ବାହାରିଥାଏ ସେ ଗୁଡ଼ିକୁ ଶାଖାନଦୀ ବୋଲନ୍ତି । ମହାନଦୀ କଟକ ଜିଲ୍ଲାର ପଶ୍ଚିମରୁ ହମଣା ପୂର୍ବଅଡ଼େ ନାନା

ଧାରରେ ବହୁକୁ ହୋଇ ବହୁଯାଇ ସମୁଦ୍ରରେ ମିଶିଅଛି ଏବଂ ଜଳର ଦକ୍ଷିଣ ଅଞ୍ଚଳରେ ଜଳ ଦାନ କରୁଅଛି ।

ଜଳର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ନାମରେ ଏକ ନଦୀ ଅଛି । ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମ ଆଡ଼ ତାହା ଆସି ବାଙ୍କ ବୁଲି, ପୂର୍ବ ଦିଗରେ ସମୁଦ୍ରରେ ମିଶିଅଛି । ପୁଣି ସେହି ନଦୀବେଦରୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ନଦୀ ଖରସୁଆ ନାମରେ ବହୁ କିଛି ଦୂର ଯାଇ ତହିଁରେ ମିଶି ଧାମରା ମୁହାଣଠାରେ ସମୁଦ୍ରରେ ପଡ଼ିଅଛି । ତାହାର ସୁଅ ଟାଣ ସ୍ୱରାଜୁ ନଦୀକୁ ଖରସୁଆ ବୋଲନ୍ତି । ଦୂର ନଦୀରେ ଅନେକ କୁମ୍ଭୀର ଅଛନ୍ତି ।

ଜଳର ଉତ୍ତର ଅଞ୍ଚଳରେ ବୈତରଣୀ ନଦୀ ଅଛି । ତାହା ଉତ୍ତର ଦିଗରୁ ଆସି କେତେ ବାଙ୍କ ବୁଲି, ପୂର୍ବ ଦିଗରେ ବହୁଯାଇ ବ୍ରାହ୍ମଣୀସଙ୍ଗେ ମିଶି ସମୁଦ୍ରରେ ପଡ଼ିଅଛି । ତାହା ହିମାଳୟର ଏକ ପବନ ନଦୀ; ତାହା କୁଳରେ ଯାଜପୁର ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ସହର ଅଛି । ସେହିଠାରେ ଦଶାଶ୍ୱ-ମେଧ ଘାଟରେ ଫଳ କଲେ ବହୁ ପୁଣ୍ୟ ହୁଏ ବୋଲି ଅନେକ ଯାତ୍ରୀ ଅସନ୍ତି ।

କଟକ ଜଳର ସବୁ ନଦୀ ପଶ୍ଚିମ ବା ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମରୁ ବହୁଆସି ପୂର୍ବ ଦିଗରେ ସମୁଦ୍ରରେ ମିଶିଅଛି । ଅତଏବ ପଶ୍ଚିମ ଓ ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମ ଭାଗ ପୂର୍ବ ଭାଗ ଅପେକ୍ଷା ଉଚ୍ଚତର ଜାଣିବାକୁ ହେବ । ବ୍ରାହ୍ମଣୀ, ଖରସୁଆ ଓ ବୈତରଣୀ ଏକତ୍ର ହୋଇ ସମୁଦ୍ରରେ ମିଶି ସ୍ୱରାଜୁ ନାମ ନିକଟରେ ଭୂମି ଅତି ନୀଚ ସ୍ୱରାଜୁ ତାହାକୁ ତଳମାଳ ବୋଲନ୍ତି । ସେ ଅଞ୍ଚଳରେ ବର୍ଷାକାଳରେ ଲୋକେ ବିଶେଷ କଷ୍ଟ ଭୋଗ କରନ୍ତି । କଡ଼ ବଢ଼ି ହେଲେ ଧାନବଲମାନ ଦୂର ଚାରି ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବରାବର ଜଳରେ ବୁଡ଼ିରହେ ଏବଂ ଫସଲ ନଷ୍ଟ ହୁଏ । ଏହାକୁ ଧୋୟା ମୁଲକ ବୋଲନ୍ତି ।

କଟକ ଜଳର ଉତ୍ତର-ପୂର୍ବ ଭାଗରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ପର୍ବତ ଅଛି । ସୁକିନୀରେ ଟମକା ବୋଲି ଯେଉଁ ପର୍ବତ ଅଛି ତାହା ଅତି ଉଚ୍ଚ ।

ଭେଲରେ କଟକରୁ ବାଲେଶ୍ୱର ଗଲବେଳେ ମହାବିନାୟକ ପର୍ବତ
ବାଟରେ ଦଣ୍ଡେ । ସେଠାକୁ ଶିବଶ୍ରବିନ୍ଦନ ବହୁତ ଲୋକେ ଅସନ୍ତି ଏବଂ
ହାଟ ବଜାର ବସେ । ତାହାକୁ ଗଣେଶକ୍ଷେତ୍ର ବୋଲାଯାଏ । ସେଠାରେ
ଚନ୍ଦନକାଠ ମିଳେ । ସେହିଠାରୁ କିଛି ଦୂରରେ ଅଲମ୍ବଗିରି ବୋଲି
ଅଛି ଏକ ପର୍ବତ ଅଛି, ତହିଁରେ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ଆସ୍ଥାନ ଅଛି ।
ତହିଁ ନିକଟରେ ଉଦୟଗିରି ଓ ଲଳିତଗିରିରେ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଗୋଟିଏ
ପଥର ମୂର୍ତ୍ତି ଅଛି । ଏହି ଅଞ୍ଚଳକୁ ପାର୍ବତ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳ ବୋଲାଯାଉଥିବାର ।

ତଳମାଳ ଓ ପାର୍ବତ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳ ଛଡ଼ା ଅବଶିଷ୍ଟ ଅଂଶମାନ ଅଧିକ ଭର
ବା ଅଧିକ ଜାତ ନୁହେଁ; ଅତଏବ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସମତଳ ବୋଲାଯାଏ ।

୧୧ଶ ପାଠ ।

ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାରେ ଯେମନ୍ତ ହିରମାନ ଅଛି କଟକ ଜିଲ୍ଲାରେ ତେମନ୍ତ
ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ହିର ଯାହା କରେ, ହିର ଯେମନ୍ତ ଅନେକ ବିଲରେ ପାଣି
ମଢ଼ାଏ, କଟକ ଜିଲ୍ଲାରେ ନାଲ ସେହିପରି କରେ । ହିରକୁ କେହି ମନୁଷ୍ୟ
ଫିଟାଇ ନାହିଁ କି ତଥର କରି ନାହିଁ କିମ୍ବା ଇଚ୍ଛା କଲେ ମଧ୍ୟ କେହି
କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ନାଲ ତେମନ୍ତ ନୁହେଁ; ତାହା ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା
ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଅଛି । ସିବା ଅସିବାର ଓ କାରବାରର ସୁବିଧା ପାଇଁ ଏକ
ଧାନବିଲରେ ପାଣି ମଢ଼ାଇବା ପାଇଁ ଦୟାଲୁ ସରକାରବାହାଦୁର
ନାଲ ଖୋଳାଇଅଛନ୍ତି ।

ନାଲକୁ ପାଣି କେଉଁ ଅଛୁ ଅସେ? ଯେଉଁଠାରେ ମହାନଦୀ ଦେହରୁ
କାଠଯୋଡ଼ୀ ପୁଥକ୍ ଧାର ହୋଇ ବାହାରି ଅଛି, ଅର୍ଥାତ୍ ନରାଜଠାରେ,
ଗୋଟିଏ ପଥର ବନ୍ଧ ତଥର ହୋଇଅଛି । ସେହି ବନ୍ଧ ନ ହଲେ
ମହାନଦୀରୁ ଅଧିକ ଜଳ କାଠଯୋଡ଼ୀକୁ ବହି ଅସନ୍ତା ଏକ ମହାନଦୀରେ

ଜଳ ଉଣା ହୋଇଯାନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ବନ ସ୍ୱଳ୍ପ ଯୋଗେ ସେପରି ନ ହୋଇ ମହାନଦୀରେ ଅନେକ ଜଳ ରହେ । ବନରେ ମଧ୍ୟ ଫୁଲମାନ ଅଛି; ତାହା ମେଘ କରି ଦେଲେ ଜଳ ବହିଯାଏ, ବନ କରି ଦେଲେ ଅଟକି ରହେ । ବର୍ଷା କାଳରେ ସବୁ ନଦୀରେ ଅତିରିକ୍ତ ଜଳ ଆସେ ବୋଲି ଫୁଲର ବନ କରିବାର ଲେଖାପଢ଼େ ନାହିଁ; ଆଉ ମଧ୍ୟ ସେ ସମୟରେ ନଦୀର ସୁଅ ଏଡ଼େ ଟାଣ ହୁଏ ଯେ ବନ ଭର୍ତ୍ତି ସିବାର ଭୟ ହୁଏ । ବର୍ଷାକାଳ ଅନ୍ତେ ନଦୀର ଜଳ କ୍ରମେ ଉଣା ହୋଇ ଆସିଲେ ଫୁଲର ବନ କରି ଦିଅନ୍ତି । ଏହିପରି ବନକୁ ଅନକଟ ବୋଲନ୍ତି ।

କଟକ ସହରର ଯୋବରା ଘାଟଠାରେ ସେହିପରି ଗୋଟିଏ ଅନକଟ ଅଛି । ତହିଁରେ ମହାନଦୀର ଜଳ ବନ ହୋଇ ରହେ । ପୁଣି କଟକର ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ କୋଣରେ ତତ୍ତ୍ୱଦୁର୍ଦ୍ଦାରଠାରେ ମହାନଦୀ ଦେହରୁ ବହୁତା ପୁଅବ୍ ଧାରରେ ବହି ଯାଇଅଛି; ସେହିଠାରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଅନକଟ ଅଛି । ତହିଁରେ ବହୁଦାର ଜଳ ଅଟକି ରହେ । ଏହି ବନ ଗୁଡ଼ିକରେ ଘେଉଁ ଜଳ ଅଟକି ରହେ ତାହା ନାଳକୁ ପୁରଣ କରେ ।

କଟକ ଜିଲ୍ଲାରେ ୪ ଗୋଟି ପ୍ରଧାନ ନାଳ ଅଛି । (୧) ହାଇଲେଭଲ୍ କେନାଲ୍—ବହୁତା ପଥର ବନର ବାମ ପାର୍ଶ୍ୱରୁ ବାହାର ଉତ୍ତର ଦିଗରେ କଟକ ଜିଲ୍ଲା ଓ ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲା ମଧ୍ୟ ଦେଇ ଯାଇଅଛି । (୨) କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ା କେନାଲ୍—ସେହି ପଥର ବନର ଦକ୍ଷିଣ ପାର୍ଶ୍ୱରୁ ବାହାର ପୂର୍ବ ଦିଗରେ ମାର୍ଗାଘାଟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାଇଅଛି । ଏହି ନାଳ ଦେହରୁ ଗୋଟିଏ ଶାଖା, ପଟ୍ଟାମୁଣ୍ଡେଇ କେନାଲ୍ ନାମରେ ଖୋଳା ହୋଇଅଛି; ଗୋବରା କେନାଲ୍ ଦ୍ୱାରା କଟକସହରଠାରୁ ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାର ଶୂନ୍ୟବାଇ ବନର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସିବାର ସୁବିଧା ହୋଇଅଛି । (୩) ତାଳଦଣ୍ଡା କେନାଲ୍ ଓ (୪) ମାଛୁର୍ଗା କେନାଲ୍ ।

ନାଲଗୁଡ଼ିକ ବିଶେଷ ଗଞ୍ଜର ବା ଓସାର ଦୁହେ । ନାଲରେ ତ ଜଳ ବହୁଯାଉଥାନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ତାହା ନ ହୋଇ ପୁର ରହେ କାହିଁକି? ଜଳ ବନ୍ଦ କରି ରଖିବା ପାଇଁ ୧୦ । ୧୫ ମାନ୍ଦର ଅନ୍ତରରେ ନାଲ ମଧ୍ୟରେ ବଡ଼, ଯୋଡ଼ି କବାଟମାନ ଯୋଡ଼ା ହୋଇଅଛି । ଯେଉଁଠାରେ ସେହି ପରି କବାଟ ଅଛି ତାହାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟୋଲ ବୋଲନ୍ତି । ନାଲମାନ ଆଜିକା ପ୍ରାୟ ୪୦ ବର୍ଷ ହେଲା ଖୋଲା ହୋଇଅଛି । ସ୍ଥାନେ, ପ୍ରଧାନ ନାଲ ଦେହରୁ କ୍ଷୁଦ୍ର, ନାଲମାନ ଖୋଲା ହୋଇଅଛି; ତଦ୍‌ବାସ୍ତବ ନିକଟସ୍ଥ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଜଳ ମାଡ଼େ ।

୨ ବର୍ଷ ହେଲା ରେଳ ହେଲା ଦିନୁ ବାଣିଜ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟ ଓ ଯାତ୍ରୀମାନେ ରେଳ ବାଟେ ଆସୁଅଛନ୍ତି । ତହିଁ ପୂର୍ବେ ଯାତ୍ରୀ ଓ ମାଲ ଲଦି ବଡ଼, ଜାହାଜମାନ କଲିକତାରୁ ଚନ୍ଦ୍ରବାଲକୁ ଆସୁଥିଲା ଏବଂ ଚନ୍ଦ୍ରବାଲଠାରୁ ତାହା ଘେନି କ୍ଷୁଦ୍ର ଜାହାଜ ଓ ନୌକା କଟକକୁ ଆସୁଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ଜାହାଜ ଯିବା ଆସିବା କରେ କିନ୍ତୁ ପୂର୍ବ ପ୍ରାୟ ଆସିବା ମାଲ ବା ଯାତ୍ରୀ ଆଗେ ନାହିଁ ।

ନାଲର ଜଳ କୃଷି ପ୍ରତି ବିଶେଷ ସାହାଯ୍ୟ କରେ । ଯଥେଷ୍ଟ ପରି-ମାଣରେ ବର୍ଷା ନୋହିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଯେଉଁ ଅଞ୍ଚଳରେ ନାଲ ଅଛି ସେଠାରେ ମରୁଡ଼ି ହୁଏ ନାହିଁ । ଆଉ ମଧ୍ୟ ସବୁ ଭୂଭାଗରେ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଜଳ ଯିବାର ପୁବିଧା ସୁବାରୁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଫସଲ ହୁଏ ।

ତଳନାଲରେ ନଦୀବନ୍ଧି ଯୋଗେ ଅନେକ ସମୟରେ ଫସଲ ନଷ୍ଟ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ବନ୍ଧି ଜଳରେ ଯେଉଁ ମାଟି ଓ ଅନ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟମାନ ଭାସି ଆସେ ତାହା ବିଲରେ ରହିଯାଏ; ତାହାକୁ ପଟୁ ବୋଲନ୍ତି । ପଟୁ ମାଟିରେ ଯେମନ୍ତ ଫସଲ ହୁଏ ଆଉ କୌଣସି ଜମିରେ ସେପରି ହୁଏ ନାହିଁ ।

କଟକ ଜିଲ୍ଲାର ପାର୍ବତ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳ ଛଡ଼ା ଆଉ ସବୁ ଅଂଶ ଭରବର ଅଟେ । ତହିଁରେ ନାନାପ୍ରକାର ଫସଲ ହୁଏ । ଧାନ, ଅଣ୍ଡ, ମୁଗ, ବାର

ହୋଇଥା, ଗହମ, ସୋରିଷ, ବରଗୁଡ଼ି, ହରଡ଼, ହଳଦି, ଧୂଆଁ ପତ୍ର, କପା, ଛୁଗପଟ ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରଧାନ ।

ତଳମାଳ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳ ସ୍ବାସ୍ଥ୍ୟକର ଅଟେ । କଟକ ସହରର ଜଳବାୟୁ ଉତ୍ତମ ଅଟେ; ସେଠାରେ ରହି କାଠଯୋତ୍ତାନଦୀର ଜଳ ପାନ ଓ ତହିଁରେ ସ୍ନାନ କରି ଅନେକ ପ୍ରବାସୀ ମାଲେଇଯା। ଜୁରୁ ଅଶ୍ବେଶ୍ୟ ଲଭି କରିନ୍ତି ।

୧୨ଶ ପାଠ ।

ପୁରୀଜିଲ୍ଲାରେ କେତୋଟି ସବ୍‌ଡିଭିଜନ ଅଛି? କଟକ ଜିଲ୍ଲାରେ * ଗୋଟି । ଜିଲ୍ଲାର ପୂର୍ବ ଦିଗର କେତେକ ଅଂଶ ଓ ସମସ୍ତ ଦକ୍ଷିଣ ଭାଗ ଘେନି କଟକ ସବ୍‌ଡିଭିଜନ; ତହିଁର ଉତ୍ତର ସୀମାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଜିଲ୍ଲାର ପୂର୍ବ ଭାଗର ଅସ୍ତକାଂଶ ଓ ଉତ୍ତର-ପୂର୍ବର କେତେକ ଅଂଶ ଘେନି କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ା; ଏବଂ ଅବଶିଷ୍ଟ ଅଂଶ ଘେନି ଯାଜପୁର ସବ୍‌ଡିଭିଜନ ଗଠିତ ହୋଇଅଛି । କଟକ ସବ୍‌ଡିଭିଜନର ଦକ୍ଷିଣ-ପଶ୍ଚିମ କୋଣରେ ବାଙ୍କୀଠାରେ ଜଣେ ତହସିଲଦାରଙ୍କ କଚେରୀ ଅଛି । ପୁରୀ ସେଠାରେ ଜଣେ ଦେଶୀୟ ରାଜା ସ୍ଥିତ; କିନ୍ତୁ ସେ ନରହତ୍ୟା କରିଥିବାରୁ ୧୮୪୦ ମସିହାରେ ତାହା ଖାସ୍ କରି ସରକାରବାହାଦୁର ନିଜେ ଶାସନ କରୁଅଛନ୍ତି ।

ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାରେ କେତୋଟି ଥାନା ଅଛି? କଟକ ଜିଲ୍ଲାରେ ତହିଁ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଥାନା । ଏକା କଟକ ସବ୍‌ଡିଭିଜନରେ * ଗୋଟି:—କଟକ, ବାଙ୍କୀ, ସାଲେପୁର, ଜଗତସିଂହପୁର ଓ ଭରତୋଳ । କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ା ସବ୍‌ଡିଭିଜନରେ * ଗୋଟି:—କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ା, ଅଳୀ ଓ ପଟ୍ଟାମୁଣ୍ଡେର । ଯାଜପୁର ସବ୍‌ଡିଭିଜନରେ ୨ ଗୋଟି:—ଯାଜପୁର ଓ ଧର୍ମଶାଳା । ମାନସି ଦେଶୀ ସ୍ତ୍ରୀର କର, କେଉଁ ଥାନାର କେଉଁ ଦିଗରେ ଅନ୍ୟ ଥାନାମାନ ଅଛି ।

କଟକ ଜିଲ୍ଲାରେ ୨୨ ଗୋଟି ପ୍ରଗଣା ଅଛି; ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାରେ କେତେଟି?

ମାନ ଯଦି ଦେଖି କହୁ କଟକର କେଉଁ ଅଞ୍ଚେ କନିକା, ଅଳୀ, ବୁଜଙ୍ଗ, ଦର୍ପଣ, ସୁଜନା, ହରିଶପୁର, ମଧୁପୁର, ତମପଡ଼ା ଓ ପଟିଆ । ଏଗୁଡ଼ିକୁ କିଛି ବୋଲିଯାଏ । ପୂର୍ବେ ଏଠାର ରାଜାମାନେ ଗଡ଼ଜାତର ରାଜାମାନଙ୍କ ଭୁଲ୍ଲ ସରକାରବାହାଦୁରଙ୍କୁ କର ଦେଇ ଅପଣା ରାଜ୍ୟ ଅପେ ବୁଝୁଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଭାଗପର ଏହି କିଛିମାନ ସରକାର ବାହାଦୁର ଶାସନ କରନ୍ତି । କିଛିର ରାଜାମାନେ କଟକ ଜଲେକ୍ତୁରଙ୍କର ଅଧୀନ । ଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ଚରପ୍ରାୟୀ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ଅଛି; ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁ କର ପୂର୍ବରୁ ଧାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଅଛି ତାହା ଆଉ ସରକାରବାହାଦୁର ବୃଦ୍ଧି କରିବେ ନାହିଁ ।

କଟକ ସବ୍ଡିଭିଜନର କାଙ୍କୀ ବିଭାଗରେ ବୈଦ୍ୟେଶ୍ବର ନାମକ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ଗ୍ରାମ ମହାନଦୀ କୂଳରେ ଅଛି । ସେଠାରେ ଅନେକ ମହାଜନ ଓ କାଣ୍ଡଗର ଅଛନ୍ତି । ଅତି ସୁନ୍ଦର ଚାଳ, ଗରୁ ଓ ବାସନ ତିଆରି ହୁଏ । ଏହା ବାଣିଜ୍ୟର ଏକ ପ୍ରଧାନ ସ୍ଥାନ; ନଦୀକୂଳରେ ଷ୍ଟାମୋଗୋ ମନୁଷ୍ୟ ଓ ମାଲ ଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନକୁ ଯିବା ଆସିବାର ସୁବିଧା ଅଛି ।

ବୈଦ୍ୟେଶ୍ବରଠାରେ ଜୌକାରେ ବସି ମହାନଦୀର ଉତ୍ତର-ପୂର୍ବ କୋଣରେ କିଛି ଦୂର ଗଲେ କଟକ ସହର ପଡ଼େ । କଟକ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜଧାନୀ । ସେଠାରେ କର୍ମଶୂର ଓ ଜଜ୍ ସାହେବମାନଙ୍କର କଚେରୀ ଅଛି ଏବଂ ଜଣେ ଜିଲ୍ଲା ଜଲେକ୍ତୁର ମଧ୍ୟ ଥାନ୍ତି । ଗୋଟିଏ କଲେଜ୍, ୪ ଗୋଟି ଏଣ୍ଡ୍ରାନ୍ସ୍, ଗୋଟିଏ ଡାକ୍ତରୀ ଓ ଗୋଟିଏ ସର୍ବେ ସ୍କୁଲ ଅଛି । ଭୂପାର କାଣ୍ଡଗରରେ କଟକୀ ବଣିଆମାନେ ସର୍ବତ୍ର ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ଏଠାଭୁଲ୍ଲ ତାରକସିକାମ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ହୁଏ ନାହିଁ । ମୋତିମାନେ ଏକ-ପ୍ରକାର ତଟି ଜୋତା ଓ ମରହଟ୍ଟି ଜୋତା କରନ୍ତି ଯେ ତାହା ଦେଖିବାକୁ ଯେମନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ପିନ୍ଧିବାକୁ ତେମନ୍ତ କୋମଳ । ଶିଙ୍ଗର ଅତି ସୁନ୍ଦର ବାଦି

ଓ ନାନା ପ୍ରକାର ଖେଳନା ଏଠାରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଏ । କଲିକତାବାସୀ, ବଙ୍ଗ-
ବାସୀ ଓ ଅନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶର ଲୋକମାନେ ବିଶେଷ ଆଦରରେ ସେହି ଦ୍ରବ୍ୟ-
ମାନ କିଣନ୍ତି । ନାନା ଦେଶର ଲୋକେ ଏଠାରେ ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ନାନା ଦେଶ
ବିଦେଶର ନାନା ପ୍ରକାର ସଦାର୍ଥ ମିଳେ । ସହର ନିକଟରେ ଏକ ରେଳ-
ଷ୍ଟେଶନ୍ ଅଛି ଏବଂ ନଦୀ, ନାଳ ଓ ରେଳର ସଙ୍ଗମସ୍ଥଳ ଥିବାରୁ ବାଣିଜ୍ୟ
ପକ୍ଷରେ ଏହା ବିଶେଷ ସୁବିଧାଜନକ । ଏଠାରେ ହିନ୍ଦୁ, ମୁସଲମାନ,
ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଜୈନ ଓ ଗ୍ରୀଷ୍ମିୟାନମାନଙ୍କର ଧର୍ମମନ୍ଦିରମାନ ଅଛି ।

ମହାନଦୀକୂଳରେ ସହର ମଧ୍ୟରେ ଏକ କିଛି ଅଛି, ତାହାର ନାମ
ବାରବାଟି; ତାହା ଚାରିପାଖରେ ଗୋଟିଏ ଖାଇ ଦେଇଅଛି । ପୁରୀ
କିଛି ମଧ୍ୟରେ ସୈନ୍ୟ ରହୁଥିଲେ; ଏବେ ସହରର ସାହେବ ଓ ବିବି-
ଧମାନଙ୍କର ତାହା ଖେଳଘର ହୋଇଅଛି । ତହିଁ ନିକଟରେ ସରକାର
ବାହାଦୁରଙ୍କର ସୈନ୍ୟମାନେ ରହୁବାର ସ୍ଥାନ; ତାହାକୁ କେଣ୍ଟନମେଣ୍ଟ
ବୋଲନ୍ତି । ତେଲଙ୍ଗା ସିପାହୀ ଏକଦଳ ସବୁଦିନେ ଏଠାରେ ରହୁଥିଲେ,
ଅଳ୍ପଦିନ ହେଲା ସରକାରଙ୍କ ହୁକୁମରେ ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନକୁ ଚାଲିଯାଇଅଛନ୍ତି ।
ସହରର ଦକ୍ଷିଣ ଭାଗରେ କାଠଯୋଡ଼ୀ କୁଳରେ ଏକ ଅତି ଉଚ୍ଚ ପଥର
ବନ୍ଧ ଅଛି । ସେହି ଦୃଢ଼ବନ୍ଧ ଥିବାଯୋଗେ ନଦୀବହିବେଳେ ସହର
ଭିତରକୁ ପାଣି ଆସିପାରେ ନାହିଁ; ତାହା ନ ଥିଲେ କଟକ ସହର
ରହିପାରନ୍ତା ନାହିଁ

କଟକର ପ୍ରାୟ ୩ ମାଇଲ ଦୂରରେ ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ପାହାଡ଼ ଅଛି । ତହିଁ
ଉପରେ ଧବଳେଶ୍ଵର ମହାଦେବଙ୍କର ଦେଉଳ ଥିବାରୁ ତାହାକୁ ଧବଳେ-
ଶ୍ଵର ବୋଲାଯାଏ । ତାହା ଆଠଗଡ଼ରୁଜ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଯାଏ । ସେ ସ୍ଥାନଟି
ଅତିଶୟ ମନୋହର ଓ ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟକର । ଚାରିପାଖରେ ମହାନଦୀ ଓ କାଠ-
ଯୋଡ଼ୀ ଦେଇଅଛି; ଚିରକାଳ କାଳୀଜୟୀ ପରି ଏହାକୁ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ
ସ୍ତ୍ରୀପ ବୋଲିଥାଏ ।

କଟକର ପୂର୍ବଦିଗରେ ମହାନଦୀ ଯେଉଁଠାରେ ସମୁଦ୍ର ସହିତ ମିଶିଥାନ୍ତି ସେହିଠାରେ ବଞ୍ଚାବର ବୋଲି ଗୋଟିଏ ଗ୍ରାମ ଅଛି । ସେହିଠାରେ ଏକ ଅତି ଉଚ୍ଚ ପ୍ରମୁ ଉପରେ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳୁ ସକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏକ ଅଲୈକ ଜଳେ; ସମୁଦ୍ରରେ ଯାଉଥିବା ଜାହାଜର ଲୋକେ ସେହି ଅଲୈକ ଦେଖି ଜାଣିପାରନ୍ତି ଯେ ସେହି ସ୍ଥାନରେ ସ୍ଥଳ ଓ ଗ୍ରାମ ଅଛି । ସେହି କାରଣରୁ ତହିଁର ନାମ ବଞ୍ଚାବର ହୋଇଅଛି ।

ସମୁଦ୍ରରେ ଅନେକ ସମୟରେ ଝଡ଼ ଭୂପାତ ହୁଏ ଏବଂ ଜାହାଜ ନଙ୍ଗର ପକାଇ ନିରାପଦରେ ରହିପାରେ ନାହିଁ । ଯେଉଁଠାରେ ସମୁଦ୍ର ସ୍ଥଳ ମଧ୍ୟକୁ ପଶିଆସିଥାଏ କିମ୍ବା ଯେଉଁଠାରେ ନଦୀ ସମୁଦ୍ରରେ ମିଶି-ଥାଏ ସେଠାରେ ଜାହାଜ ନିରାପଦରେ ଦୀର୍ଘକାଳ ରହିପାରେ ଏବଂ ବାଣିଜ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ଲଦକାର ଓ ଉତ୍ତରକାର ସୁବିଧା ହୁଏ । ସେହିପରି ସ୍ଥାନକୁ ବନ୍ଦର ବୋଲନ୍ତି; ବଞ୍ଚାବର ଗୋଟିଏ ବନ୍ଦର ।

ତାହାର ଅନ୍ୟ ନାମ ଫଲ୍‌ପବଣ୍ଡ । ସେହିଠାରେ ଦେଖିବ ସ୍ଥଳଭାଗ କ୍ରମେ ସବୁ ହୋଇ ସମୁଦ୍ର ଭିତରକୁ ପଶିଯାଇଅଛି । ଯେଉଁଠାରେ ସ୍ଥଳ ସେହିପରି ସବୁ ହୋଇ ସମୁଦ୍ର ଭିତରକୁ ପଶିଯାଇଥାଏ ତାହାକୁ ଅନ୍ତର୍ଗ୍ରାସ ବୋଲନ୍ତି । ଫଲ୍‌ପବଣ୍ଡ ଗୋଟିଏ ଅନ୍ତର୍ଗ୍ରାସ । କଟକ ଜିଲ୍ଲାରେ ଆଉ ଏକ ଅନ୍ତର୍ଗ୍ରାସର ନାମ ପାମିର ।

୧୩ଶ ପାଠ ।

କେନାଲରେ କଟକଠାରୁ ଜାହାଜରେ ଗଲେ କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ା ଲକ୍ଷ୍-ଠାରେ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ପ୍ରାୟ ୧୨ ଦିନ ସମୟ ଲାଗେ । ସେହିଠାରେ କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ା ସବ୍‌ଡିଭିଜନ ସହର । ତାହା ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ସହର; ହେଁରେ ବଲରାମଜିଉଙ୍କ ମନ୍ଦିର ଅଛି ଏବଂ ସେଠାକୁ ଅନେକ ବୈଷ୍ଣବ ଓ

ସନ୍ଧ୍ୟାସୀମାନେ ଆସନ୍ତି । ଜଣେ ତେପୁଟି ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ୍ ଓ ଜଣେ ମୁନ୍ସିଫଙ୍କ କଚେରୀ, ରେକିଷ୍ଟ୍ରୀ କଚେରୀ, ଗୋଟିଏ ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍ସ ସ୍କୁଲ ଓ ତାକ୍ରୁରଖାନା ଅଛି । ସେହି ସହରର ନିକଟରେ ଗୁଲ୍‌ନଗର ବୋଲି ଏକ ବୃହତ୍ ଗ୍ରାମରେ ଅନେକ ଭକ୍ତୀ ଅଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଅତି ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ମୂଢାଲୁଗା ବୁଣନ୍ତି । ଯୋଡ଼ିଏ ଲୁଗା ବା ଖଣ୍ଡିଏ ଶାଢ଼ୀର ଦାମ ଟ ୫୦ କା ବା ତହିଁ ଅଧିକରେ ବନ୍ଦୁକ ହୋଇପାରେ ।

ବୈତରଣୀ ନଦୀ କୂଳରେ ଯାଜପୁର ସହର । ପୂର୍ବେ କଟକରୁ ଏଠାକୁ ନାଲରେ କଳ-ଜାହାଜ ଯିବା ଆସିବା କରୁଥିଲା; ବର୍ତ୍ତମାନ ଯାଜପୁର-ଛେଡ଼ା ଷ୍ଟେଶନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରେଳଗାଡ଼ୀରେ ଯାଇ ସେଠାରୁ ପ୍ରାୟ ୧୨ ମାଇଲ ବଳଦଗାଡ଼ୀରେ, ଶୁଆରରେ ଅବା ଚାଲି ଯିବାକୁ ହୁଏ । ଯାଜପୁରରେ ବିରଜାଠାକୁରଣୀଙ୍କ ମନ୍ଦିର ଅଛି; ସେଥିପାଇଁ ଏହାର ନାମ ବିରଜାପାଠ । ଅନେକ ପ୍ରାଚୀନ ଲାଞ୍ଜିଓଲ ଅଛି; ଏବଂ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଶିବଲିଙ୍ଗ ଦେଖାଯାନ୍ତି । ପୂର୍ବେ ଏ ନଗର ଓଡ଼ିଶାର ରାଜଧାନୀ ଥିଲା । ସେଠାରେ ଜଣେ ତେପୁଟି ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ୍ ଓ ଜଣେ ମୁନ୍ସିଫଙ୍କ କଚେରୀ, ରେକିଷ୍ଟ୍ରୀ କଚେରୀ, ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍ସ ସ୍କୁଲ ଓ ତାକ୍ରୁରଖାନା ଅଛି ।

କଟକ ସହରର ପ୍ରାୟ ୪ ମାଇଲ ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମକୋଣରେ ଚଉଦୁଆର ଗ୍ରାମ । ସେଠାରେ ପୁରାତନ ଭଗ୍ନପ୍ରାଚୀର ଇତ୍ୟାଦି ଦେଖିଲେ ଅନୁମାନ ହୁଏ ଯେ ପୂର୍ବେ ତାହା ଏକ ଗଡ଼ ବା କିଲ୍ଲା ଥିଲା । ତହିଁର ଉତ୍ତର-ପୂର୍ବ ଅଡ଼େ ଛତ୍ରଆ ବଜାର । ସେଠାରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଦୋକାନ ଅଛି, ପ୍ରବାସୀମାନେ ରହିବା ପାଇଁ ଚଢ଼ିଘର ଅଛି ଓ ଅନେକ ବାସନ ବନ୍ଦୁକ ହୁଏ ।

କଟକଜିଲ୍ଲା ମଧ୍ୟରେ ଝଙ୍କଡ଼ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ଗ୍ରାମ । ସେଠାରେ ସାରଳାଠାକୁରଣୀଙ୍କ ମନ୍ଦିର ଅଛି । ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରାଚୀନ ଓ ବର୍ତ୍ତମାନ ବନ୍ଦିମାନେ କାବ୍ୟର ଆରମ୍ଭରେ ତାହାଙ୍କର ପ୍ରବ ଗାୟନ କରନ୍ତି ।

ଯେଉଁ ସାରଳାଦାସଙ୍କ ମହାଭାରତଯୋଧ୍ୟ ଲୋକେ ବୋଲନ୍ତି ସେହି ମହାଭା ଏହି ଗ୍ରାମରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । କଟକ ସହରଠାରୁ ଅଳ୍ପ ଦୂରରେ କିସନ୍ନଗର ଗ୍ରାମରେ ଅନେକ ବଙ୍ଗାଳୀ କାର୍ଯ୍ୟସ୍ଥମାନଙ୍କର ନିବାସ ଅଛି । ସେଠାରେ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ତନ୍ତ୍ର ଅଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଉତ୍ତମ ଲୁଗା ଓ ଗାମୁଛା ବୁଣନ୍ତି ଏବଂ ନାନାସ୍ଥାନରେ ନେଇ ବିକ୍ରୟ କରନ୍ତି ।

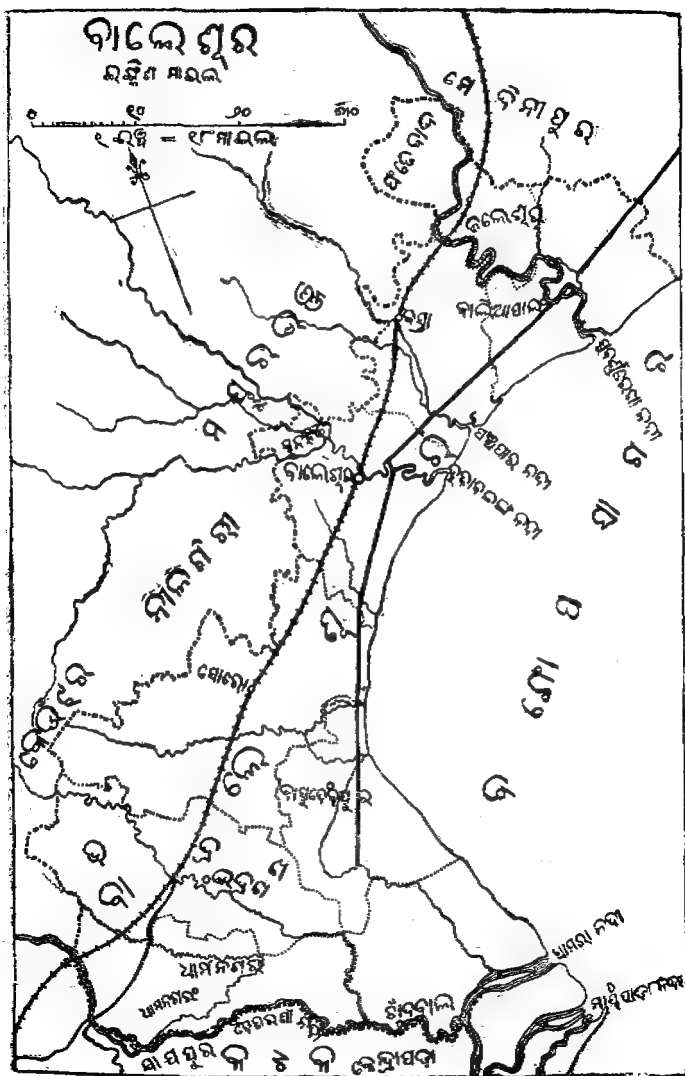
ମାନଚିତ୍ରରେ ଓଳାବର, ଅସୁରେଶ୍ୱର, କଲ୍ୟାଣପୁର, ପୁନାଙ୍ଗ, ମହାଙ୍ଗା, ସୁଙ୍ଗାଡ଼ା, ସିନ୍ଧୋ, ରଘୁନାଥପୁର ଓ ବଞ୍ଚାରପୁର ଗ୍ରାମମାନ ଦେଖ । ଏମାନ କଟକ ଜିଲ୍ଲାର ପ୍ରଧାନ ଗ୍ରାମ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗ୍ରାମ ତୁମ୍ଭ ନିଜ ଗ୍ରାମର ଓ କଟକସହରର କେଉଁ ଅଢ଼େ କେତେଦୂର ତାହା ସ୍ଥିର କର ।

ପୁଣି ଜିଲ୍ଲା ପରି କଟକ ଜିଲ୍ଲାରେ ମଧ୍ୟ ହାଟମାନ ଅଛି । ମାନଚିତ୍ରରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ସ୍ଥାନମାନ ଦେଖ:—ଟାଙ୍ଗୀ, କୁମୁଡ଼ା, ହରିପୁର, ବିଲହାଟ, କଲାପଥର, ରଘୁେଶ୍ୱର, ଚଢ଼ିକା, ଭୂଲସୀପୁର ପ୍ରଧାନ ହାଟମାନ ଅଟେ ।

୧୪ଶ ପାଠ ।

ତୁମ୍ଭେ ଜାଣିଅଛୁ ଯେ କଟକ ଜିଲ୍ଲାର ଉତ୍ତର ଦିଗରେ ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲା; ତେବେ ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାର କେଉଁ ଅଢ଼େ କଟକ ଜିଲ୍ଲା? ମାନଚିତ୍ରରେ ଦେଖ ପୁର ଜିଲ୍ଲା ମଧ୍ୟରେ ଏକ ନଦୀ ଅଛି; ତାହାର ନାମ କ'ଣ? ବୈତରଣୀ ନଦୀ ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାର ଦକ୍ଷିଣସୀମା; ସମୁଦ୍ର ପୂର୍ବସୀମା; ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଓ ମେଦିନୀପୁର ଜିଲ୍ଲା ଉତ୍ତରସୀମା; ଏବଂ ମାଲଗିରି, ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଓ କେନ୍ଦୁଝର ପଶ୍ଚିମସୀମା ଅଟେ ।

ଏହି ଜିଲ୍ଲାର ଅକାର ସହିତ କଟକ ଓ ପୁଣି ଜିଲ୍ଲାର ଅକାର ତୁଳନା କର । ଉତ୍ତରରୁ ଦକ୍ଷିଣକୁ ଏହାର ଲମ୍ବା ୪୫ କୋଶ ପ୍ରାୟ;

ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାର ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ୍ ।

କିନ୍ତୁ ଓସାର ସବୁଠାରେ ସମାନ ନୁହେଁ । ମାନବ ଦେଖିଲା ମାତ୍ରେ ଜାଣିବ ଯେ ଦକ୍ଷିଣର ଅଳ୍ପ ଅଂଶ ଉତ୍ତରଭାଗ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଓସାର ଅଟେ । ଦକ୍ଷିଣର ସେହି ଅଂଶରେ ଓସାର ପ୍ରାୟ ୨୫ ଫୋଟ ହେବ ; କିନ୍ତୁ ସେହିଠାରୁ ଉତ୍ତର ଦିଗକୁ ସବୁ ହୋଇ ଯାଇଅଛି ଏବଂ ଓସାର ୨, ୨ ଫୋଟରୁ ଅଧିକ ନୁହେଁ । ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରାୟ ଓଲିକର ବାଟ । ଏ ଜିଲ୍ଲାର ଭୂମିର ପରିମାଣ ୨୦୭୭ ବର୍ଗମାଇଲ ; କଟକ ଓ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲା ସହିତ ତୁଳନା କର । ଏହାର ଲୋକସଂଖ୍ୟା ପ୍ରାୟ ୧୦ ଲକ୍ଷ ହେବ । ତିନି ଜିଲ୍ଲା ମଧ୍ୟରେ କେଉଁ ଜିଲ୍ଲାରେ ସବାପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଲୋକ ଅଛନ୍ତି ? କେଉଁ ଜିଲ୍ଲାରେ ଉଣା ?

ବୈତରଣୀ ନଦୀ ଏହି ଜିଲ୍ଲାର ଦକ୍ଷିଣ—ପଶ୍ଚିମ କୋଣରୁ ବହୁବର ଦକ୍ଷିଣ-ପୂର୍ବ କୋଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବହୁଯାଇ ସମୁଦ୍ରରେ ମିଶିଅଛି । ନଦୀର ଉତ୍ପତ୍ତି ଦୂର ଗଡ଼ଜାତ ମଧ୍ୟରୁ ହୋଇଅଛି ; ଏହାର ମୁହାଣର ପଶ୍ଚିମ ଦିଗରେ ଚନ୍ଦବାଲି ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଗ୍ରାମ ଓ ବନ୍ଦର । ସେଠାକୁ କଲକତାରୁ ସମୁଦ୍ରବାଟେ ବଡ଼ କଲକାହାଜମାନ ଆସେ । ବଡ଼ ମହାଜନମାନଙ୍କର ଗୋଦାମ, ଚଟିଘର, ବଜାର, ଡାକ୍ତରଖାନା ଅଛି । କଟକରୁ କେନାଲବାଟେ ମନୁଷ୍ୟ ଓ ମାଲ ଏଠାକୁ ଆସି ବଡ଼ ଜାହାଜରେ କଲକତା ଯାଏ ଏବଂ କଲକତାରୁ ଆସି କ୍ଷୁଦ୍ର ଜାହାଜ ଓ ନୌକାରେ କଟକ ଆସେ ।

ବୈତରଣୀ, ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ଓ ଖରସୁଆ ଯେଉଁଠାରେ ସମୁଦ୍ରରେ ମିଶିଅଛି ତାହାକୁ ଧାମର ମୁହାଣ ବୋଲନ୍ତି । ସେଠାରେ ନଦୀ ଏତେ ଓସାର ଯେ କୁଲ ଦିଶେ ନାହିଁ, ସମୁଦ୍ର ପରି ବୋଧ ହୁଏ । ଚନ୍ଦବାଲିଠାରୁ ଜାହାଜ ସେହିବାଟେ ପୁର୍ବଦିଗରେ ଅଳ୍ପଦୂର ଗଲେ ସମୁଦ୍ରରେ ପଡ଼େ । ମୁହାଣର ପାଣି ମାଟିଆ ; ସମୁଦ୍ରର ପାଣି ଘନଜାଳ ବା କଳା ହୁଏତ ଲୋକେ କଳାପାଣି ବୋଲନ୍ତି ।

ଜିଲ୍ଲାର ଦକ୍ଷିଣ ଓ ପୂର୍ବ ଭାଗରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ନଦୀ ଅଛି ; ତାହାର ନାମ ଶାଳନୀ । ଗଡ଼ଜାତ ମଧ୍ୟରୁ ଆସି ତାହା ବୈତରଣୀ ସହିତ ମିଶି-ଅଛି । ଶାଳନୀ କ୍ଷୁଦ୍ର ସ୍ୱରୁ ବୈତରଣୀ ସହିତ ମିଶି ନିଜ ନାମ ହରାଇ-ଅଛି ; ଯେଉଁଠାରେ ମିଶିଅଛି ସେହିଠାରୁ ସମୁଦ୍ର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନଦୀର ନାମ ଶାଳନୀ ନୁହେଁ, ବୈତରଣୀ । ଯେଉଁ ନଦୀ ସେହିପରି ଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରୁ ଭିନ୍ନ ଧାରାରେ ବହି ଆସି ଆଉ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ନଦୀ ସଙ୍ଗେ ମିଶି ସମୁଦ୍ରରେ ପଡ଼ିଥାଏ ତାହାକୁ ଉପନଦୀ ବୋଲନ୍ତି । ଶାଳନୀ ବୈତରଣୀର ଗୋଟିଏ ଉପନଦୀ; ତାହାର ଜଳ ଅତିଶୟ ସ୍ୱଚ୍ଛ । ବୈତରଣୀର ଆଉ ଏକ ଉପନଦୀର ନାମ ମତେଇ ।

କାଶିବାସ ନାମରେ ଏକନଦୀ ପଶ୍ଚିମସୀମା ନୀଳଗିରି ମଧ୍ୟରୁ ଆସି ଜିଲ୍ଲାର ମଧ୍ୟଭାଗ ବାଟେ ଯାଇ ସମୁଦ୍ରରେ ମିଶିଅଛି । ତାହାର ମୁହାଣ ନିକଟରେ ଲକ୍ଷ୍ମଣପୁର ବନ୍ଦର ; ସେଠାରେ ସାମାନ୍ୟ ପରିମାଣ ବାଣିଜ୍ୟ ହୁଏ । ଜିଲ୍ଲାର ଉତ୍ତର ଭାଗରେ ବୁଢ଼ାବଳଙ୍ଗ ନଦୀ ଅଛି । ମୟୂରଭଞ୍ଜ-ଗଡ଼ଜାତ ମଧ୍ୟରୁ ବାହାରି ବାଲେଶ୍ୱର ସହର ବାଟେ ତାହା ବନ୍ଧି ଗଡ଼ରେ ଯାଇ ସମୁଦ୍ରରେ ମିଶିଅଛି । ଆଉ ଅଳ୍ପକ ଉତ୍ତରଭାଗରେ ପୁରୀରେଖା ନଦୀ ପ୍ରଧାନ ଅଟେ । ତାହାର କୂଳରେ ଜଳେଶ୍ୱର ଏକ ପ୍ରଧାନ ଗ୍ରାମ ଓ ଥାନା । ତାହାର ପୂର୍ବକୁ ଅଳ୍ପଦୂର ଗଲେ ବାଲିଆପାଲ ଏକ ଥାନା ଓ ବନ୍ଦରଠାରେ ପହଞ୍ଚିବ । ନଦୀର ମୁହାଣରେ ପିପିଲି ବୋଲି ଏକ ପ୍ରାଚୀନ ବନ୍ଦର ଅଛି ।

ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାର ସମସ୍ତ ନଦୀ ପଶ୍ଚିମ ଦିଗରୁ ବହି ଆସି ପୂର୍ବଦିଗରେ ସମୁଦ୍ରରେ ମିଶିଅଛି । ତେବେ କେଉଁ ଆଡ଼ ଭିତ ? କେଉଁ ଆଡ଼ ନୀତି ? ପାହାଡ଼ ପର୍ବତ କେବଳ ପଶ୍ଚିମସୀମାରେ ଅଛି ; ଜିଲ୍ଲା ମଧ୍ୟରେ ନାହିଁ । ଉତ୍ତରଦିଗରେ ଏ ଜିଲ୍ଲା କଟକ ଜିଲ୍ଲା ଅପେକ୍ଷା ଉଚ୍ଚା ହେବ । ଜଳବାୟୁ

ବିଶେଷ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକର ନୁହେଁ; ବରଂ ଉତ୍ତରାଞ୍ଚଳ ଅସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକର ବୋଲି
ଯାଇପାରେ ।

୧୫ଶ ପାଠ ।

ପୁଣି ଓ କଟକ ଜିଲ୍ଲାରେ କେତେଟି ସବ୍‌ଡିଭିଜନ? ବାଲେଶ୍ୱର
ଜିଲ୍ଲାରେ ୨ ଗୋଟି । ଜିଲ୍ଲାର ଦକ୍ଷିଣ ଅଂଶ ଉଦରଖ ଓ ଉତ୍ତର
ଅଂଶ ବାଲେଶ୍ୱର ସବ୍‌ଡିଭିଜନର ଅନ୍ତର୍ଗତ ।

ବାଲେଶ୍ୱର ସବ୍‌ଡିଭିଜନରେ ୫ ଗୋଟି ଥାନା ଅଛି; ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମ
ଭାଗରେ ଜଲେଶ୍ୱର ଥାନା; ତହିଁର ପୂର୍ବଭାଗ ବସ୍ତା; ତହିଁର ଦକ୍ଷିଣ-
ପୂର୍ବରେ ବାଲିଆପାଲି; ତହିଁର ଦକ୍ଷିଣ-ପଶ୍ଚିମରେ ବାଲେଶ୍ୱର ସଦର;
ଓ ତହିଁର ଦକ୍ଷିଣ ଅଡ଼େ ସୋର ଥାନା । ଉଦରଖ ସବ୍‌ଡିଭିଜନରେ
୧ ଗୋଟି ଥାନା:—ସୋରର ଦକ୍ଷିଣ-ପୂର୍ବରେ ବାସୁଦେବପୁର; ତହିଁର
ଦକ୍ଷିଣରେ ଚନ୍ଦ୍ରବାଲି; ତହିଁର ପଶ୍ଚିମରେ ଧାମନଗର ଓ ତହିଁର
ଉତ୍ତରରେ ଉଦରଖ ଥାନା ।

ଏହି ଜିଲ୍ଲାରେ ୭ ଗୋଟି ପ୍ରଗଣା ଓ ଛ ହଜାରରୁ ଅଧିକ ଗ୍ରାମ
ଅଛି । କଟକ ଓ ପୁଣି ଜିଲ୍ଲାରେ କେତେ?

ଯେମନ୍ତ ମହାନଦୀ କୂଳରେ କଟକ ଯେମନ୍ତ ବୁଢ଼ାବଳଙ୍ଗ କୂଳରେ
ବାଲେଶ୍ୱର ସହର ଅଛି । ସେଠାରେ ଜଣେ ଜିଲ୍ଲାକଲେକ୍ଟର ଓ ମୁନ୍-
ସିଫଙ୍କ କଚେରୀ ଅଛି । ରେଳଷ୍ଟେଶନଠାରୁ ସହର ଅଳ୍ପ ଦୂର । ରେଳ
ହେବା ପୁର୍ବେ ଏହା ଏକ ପ୍ରଧାନ ବନ୍ଦର ଥିଲା ଏବଂ କଲିକତାରୁ ପ୍ରତି
ସପ୍ତାହ ଜାହାଜ ଆସୁଥିଲା । ଏଠାରେ ଅତିସୁନ୍ଦର ବାସନ ବିକ୍ରୟ ହୁଏ
ଏବଂ ଚାଉଳ ବିଦେଶକୁ ରପ୍ତାନୀ ହୁଏ । ଦୁଇଟି ଏଣ୍ଟାନାଟ୍ସୁଲ ଏବଂ
ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ତାକୁରଖାନା ଅଛି ।

ସହର ନିକଟରେ ରେମୁଣା ବୋଲି ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଗ୍ରାମ ଅଛି । ତହିଁରେ ଅନେକ ଥଟାଣି ଓ କଂସାଣ୍ଡମାନଙ୍କ ନିବାସ । ସେମାନେ ବାଲେଶ୍ଵର ବାସନ ଘର କରିଛନ୍ତି । ସେଠାରେ ଶୀତ୍ଳେଶ୍ଵର ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ମନ୍ଦିର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଅଟେ । ରେମୁଣା ନିକଟରେ କଳାପାହାଡ଼ସାହୁ ଗ୍ରାମରେ ଅନେକ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କର ନିବାସ । ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କ ଦେଶର ଦେବଦେବୀଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ଯେଉଁ କଳାପାହାଡ଼ ଭୂମି ଶ୍ରୀଆ କରିଥିଲା ସେ କିଛିଦିନ ଏହିଠାରେ ବାସ କରିଥିଲା ବୋଲି ଏହାର ନାମ କଳାପାହାଡ଼-ସାହୁ ହୋଇଅଛି ।

ରାଉବଣିଆ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ଗ୍ରାମ; ସେଠାରେ ଅତିପ୍ରାଚୀନ ଦୁର୍ଗର ଚିହ୍ନ ଦେଖାଯାଏ । କୁପାରିରେ ବୌଦ୍ଧମାନଙ୍କ ପ୍ରାଚୀନ କୀର୍ତ୍ତି ଅଛି । ଭଦରଣ ସବ୍‌ଡିଭିଜନ ସହର ଶାଳନ୍ଦୀନଦୀ କୂଳରେ ଅଛି । ସେଠାରେ ରେଳଷ୍ଟେଶନ ଓ ବୃହତ୍ ମୁସଲମାନବସତି ଅଛି । ଜଣେ ଚେପୁଟି-କଲେକ୍ଟର ଓ ଜଣେ ମୁନ୍ସିଫ୍ ଥାନ୍ତି ଏବଂ ଏଣ୍ଟାନ୍ମେଣ୍ଟ ଓ ଡାକ୍ତର-ଖାନା ଅଛି ।

ଅନ୍ୟ ଦୁଇଟି ଜିଲ୍ଲା ପରି ଏ ଜିଲ୍ଲାରେ ମଧ୍ୟ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ହାଟ ଅଛି । ତହିଁ ମଧ୍ୟରେ ଦେଉଳା, ସିଙ୍ଗଳା, ଭୂଢ଼ିଗଡ଼ିଆ, ରେମୁଣା, ଭଦରଣ, ପୁବୋଲ ଓ ଜାମହାଡ଼ି ପ୍ରଧାନ ଅଟେ ।

୧୭ଶ ପାଠ ।

ଉପରୋକ୍ତ ତିନି ଜିଲ୍ଲା ଓ ଆଉ ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ଜିଲ୍ଲକୁ ଏକତ୍ର ମୋଗଲବନ୍ଦୀ ବୋଲାଯାଏ । ପୂର୍ବେ ଅନଗୁଳ ଜଣେ ଦେଶୀୟ ରାଜାଙ୍କ ଅଧୀନ ଥିଲା । ରାଜା ବାରମ୍ବାର ସରକାର ବାହାଦୁରଙ୍କ ଆଦେଶ ନ ମାନିବା ଓ ତାଙ୍କ ବିପକ୍ଷରେ ଯୁଦ୍ଧର ଚେଷ୍ଟା କରିବାରୁ ତାହା ୧୮୭୪

ମସୀହାରେ ଖାସ୍ ହୋଇ ମୋଗଲବନ୍ଦୀରେ ମିଶିଅଛି । ଏ ଜିଲ୍ଲାରେ ଦୁଇ ଗୋଟି ସବ୍‌ଡିଭିଜନ ; କନିମାଲ ଓ ଅନଗୁଲ । ତାହା ଅନ୍ୟ ଛନ ଜିଲ୍ଲାକୁ ଲାଗି ନାହିଁ । କଟକ ଜିଲ୍ଲାର ପଶ୍ଚିମସୀମାକୁ ନିକଟ ଅଟେ, କିନ୍ତୁ ମଧ୍ୟରେ ଆଠଗଡ଼, ବଡ଼ାମୁା ଓ ହିନ୍ଦୋଲ ଗଡ଼ଜାତ ଅଛି । ତାହାର ଉତ୍ତରସୀମା ରେଡ଼ାଖୋଲ, ବାମଣ୍ଡା ଓ ତାଳଚେର ; ଦକ୍ଷିଣସୀମା ହିନ୍ଦୋଲ, ନରସିଂହପୁର ଓ ଦଶପଲ୍ଲୀ ; ପୂର୍ବସୀମା ତାଳଚେର, ହିନ୍ଦୋଲ ଓ ଭେଙ୍କାନାଲ ; ଏବଂ ପଶ୍ଚିମସୀମା ବୋଦ, ଆଠମଞ୍ଜିକ ଓ ରେଡ଼ାଖୋଲ । ସେ ଜିଲ୍ଲାରେ ପ୍ରାୟ ଦେଢ଼ହଜାର ଗ୍ରାମ ଓ ଦେଢ଼ଲକ୍ଷରୁ କିଛି ଅଧିକ ଲୋକ ଅଛନ୍ତି ; ଭୂମିପରମାଣ ୧୭୮୯ ବର୍ଗମାଇଲ । ପ୍ରଧାନ ନଗର ହୁଲୁରଶିଙ୍ଗାରେ ମାକିଷ୍ଟେଟକ କଚେରୀ, ଭାକ୍ରୁରଖାନା ଓ ବଜାର ଅଛି । ନୂଆଖେତା, କନ୍ତମେଘ ଓ ତଳଗଡ଼ରେ ମଧୁର କମଳାଲେମୁ ମିଳେ । ତଳମୂଳ, ମାଣିକଯୋଡ଼ା, ପୁରୁଣାକୋଟ ଓ ଜଗନ୍ନାଥପୁରରେ ଅଭୁ ଓ ଉପରବିଷ ଓ ଚିବୁଡ଼ିରେ ଲୁହା ମିଳେ ।

କନିମାଲ ସବ୍‌ଡିଭିଜନରେ ବିଶିଷ୍ଟ ପ୍ରଧାନ ସ୍ଥାନ ଅଟେ । ସେହିଠାରେ କନିମାନଙ୍କର ବସତି । ସେମାନେ ନିତାନ୍ତ ଅସଭ୍ୟ ଜାତି ; ପୂର୍ବେ ପବି ପିନ୍ଧୁଥିଲେ, ବର୍ତ୍ତମାନ କେହି ଲୁଗା ପିନ୍ଧନ୍ତି ଓ ପାଠ ପଢ଼ନ୍ତି । ସେଠାରେ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଭଲ ରହେ ନାହିଁ । ବିଶିଷ୍ଟତାରେ କଚେରୀ, ଭାକ୍ରୁର ଓ ଜେଲଖାନା ଅଛି ।

ଜିଲ୍ଲାର ଅଧିକାଂଶ ଘୋରଜଙ୍ଗଲ ଓ ହିଂସ୍ରଜନ୍ତୁରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ; ହାତୀ, ବାଘ, ଭଲୁ ଇତ୍ୟାଦି ଅନେକ ଅଛନ୍ତି ।

ଅନଗୁଲ ଛଡ଼ି ମୋଗଲବନ୍ଦୀର ଛନ ଜିଲ୍ଲାର ଅବସ୍ଥା ସମାନ ବୋଲି ଯାଇପାରେ । ଏ ବିଭାଗରେ ସରକାରବାହାଦୁର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମାଲିକ ଅଟନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଆଇନ ସର୍ବସ୍ୱ ସମାନ ଭାବରେ ତଳେ ଏବଂ ତାଙ୍କର କର୍ମବ୍ୟବସାୟ ଲୋକଙ୍କ ହାତୀ ଗୁହାଣୀ ବୁଝନ୍ତି ଓ ଶଜଗା ଓସୁଲ

କରନ୍ତି; ଲେକକର ଉପକାର ନିମିତ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନ ଅନୁସାରେ ସଡ଼କ, ନାଳ, ଡାକ୍ତରଖାନା ଓ ସ୍କୁଲ ଇତ୍ୟାଦି କରଦେଇଅଛନ୍ତି ଏବଂ ସକଳ ପ୍ରକାର ଅସୁବିଧା ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରୟତ୍ନ ଅଛନ୍ତି ।

ଅନଗୁଳ ଛତ୍ରିଦେଲେ ମାନଚିତ୍ରରେ ଦେଖିବ ଯେ ମୋଗଲବନ୍ଦୀର ଫୁର୍କ ଭାଗରେ ବରାବର ସମୁଦ୍ର ଲାଗିଅଛି । ସମସ୍ତ ନଦୀମାନ ପଶ୍ଚିମ ଭାଗରୁ ଡଳି ଡଳି ମଧ୍ୟରେ ବହି ଆସି ଭିନ୍ନ ଗ୍ରାମରେ ସମୁଦ୍ରରେ ମିଶିଅଛି । ପୁଣି ଦେଖିବ ପର୍ବତମାନ ପଶ୍ଚିମ ଭାଗରେ ଅସ୍ଥିକ । ଫୁର୍କଭାଗ ପଶ୍ଚିମ ଅପେକ୍ଷା ନୀଚତର; କ୍ରମଶଃ ଗଡ଼ାଣିଆ ହୋଇ ସମୁଦ୍ରଠାରେ ନୀଚତମ ହୋଇଅଛି ।

ଯେତେ ସ୍ଥଳ ବା ଜଳ ଅଛି ସର୍ବାପେକ୍ଷା ସମୁଦ୍ର ନିମ୍ନତମ । ସେହି ହେତୁରୁ କୌଣସି ଗ୍ରାମ, ନଗର, ପ୍ରଦେଶ ବା ପର୍ବତର ଉଚ୍ଚତା ପରିମାଣ କରିବାକୁ ହେଲେ ସମୁଦ୍ର ତଳରୁ ଅର୍ଥାତ୍ ସମୁଦ୍ରଠାରୁ ତାହା କେତେ ଉଚ୍ଚ ହିଁ କରିବାକୁ ହୁଏ । ସମୁଦ୍ରତଳ ସର୍ବତ୍ର ସମାନ ଥିବାରୁ ସେହିଠାରୁ କୌଣସି ପର୍ବତ କେତେ ଉଚ୍ଚ ବୋଲି କହିଲେ ସମସ୍ତେ ବୁଝିପାରନ୍ତି ।

୧୭ଶ ପାଠ ।

ଅପର ପୃଷ୍ଠାରେ ଓଡ଼ିଶାର ମାନଚିତ୍ର ଦେଖ । ଓଡ଼ିଶା ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ, ଯଥା ମୋଗଲବନ୍ଦୀ ଓ ଗଡ଼ଜାତ । ଗଡ଼ଜାତରେ ସରକାର ବାହାଦୁରଙ୍କର ଆରନ ତଳେ ନାହିଁ । ଦେଶୀୟ ରାଜାମାନେ ହାତୀ ଗୁହାଣୀ ବୁଝନ୍ତି ଏବଂ ଦୁଇ ବର୍ଷରୁ ଅସ୍ଥିକ କାରାଦଣ୍ଡ ଓ ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡ ଶୁଦ୍ଧି ଅଉ ସମସ୍ତ ଦଣ୍ଡ ଦେଇ ପାରନ୍ତି । ଲେକକର ହିତପାଇଁ ତାବତୀୟ ଖରଚ ରାଜାମାନେ କରନ୍ତି । ସେମାନେ ସରକାର ବାହାଦୁରଙ୍କ ଅଧୀନ ଥାଇ ସାମାନ୍ୟ କର ଦିଅନ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶର ମାନଚିତ୍ର ।

ମୋଗଲବନ୍ଦୀର ନିର୍ଦ୍ଦାମାନ ଗଡ଼ଜାତ ଆଜୁ ବହି ଅସିଅଛି । ଏ ବନ୍ଦୀ-ଗରେ ପାହାଡ଼ ପର୍ବତର ସଂଖ୍ୟା ମୋଗଲବନ୍ଦୀ ଅପେକ୍ଷା ଅତି ଅଧିକ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମାହାଲର ଅଧିକାଂଶ ଘୋରଜଙ୍ଗଲରେ ପୁଣି ଏକ ତହିଁରେ ଅନେକ ବନ୍ୟ ଜନ୍ତୁ, ମହାବଳ ବାଘ, କେନ୍ଦୁଆ, ଭଲୁ, ବଳିଆ, ବରାହ, ହାତୀ, ଅରଣ୍ୟ, ଶମ୍ବର, ଗୟଳ, ହରିଣ, ହିକ୍ ଇତ୍ୟାଦି ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଗୋଷୁର, ତମ୍ବ, ବୋଡ଼ା, ରଣା, ବାଘପତି, ଅହରଜ ଇତ୍ୟାଦି ସାପ ଅଛନ୍ତି ।

ଗଡ଼ଜାତରେ ଅଧିକ ପାହାଡ଼ ପର୍ବତ ଥିବାରୁ ପଥୁରିଆ ଭୂମି ବା ଟାଙ୍ଗି ଅନେକ ଅଛି । ତହିଁରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଫସଲ କରିବାର ସୁବିଧା ନାହିଁ । କୃଷିର ବିପ୍ରାର ଅତିଅଳ୍ପ କିନ୍ତୁ ନଦୀ ଓ ହ୍ରଦ ଥିବା ଅଞ୍ଚଳମାନ ବିଶେଷ ଉର୍ବର ଅଟେ । କୃଷିର ବିଶେଷ ସୁବିଧା ନ ଥିଲେହେଁ ବନରେ ଅତି ଅନେକ ପ୍ରକାର ଦ୍ରବ୍ୟ ମିଳେ; ନାନା ସ୍ଥାନରୁ ମହାଜନମାନେ ଅସି ହାତୀଦାନ୍ତ, ମହୁ, ମହମ, ତମଡ଼ା, ଶିଙ୍ଗ, ଟସର, ହୁଣା, ଜଉ, ହରିଡ଼ା, ବାହାଡ଼ା, ଅର୍ପିଲା, କୋଇଲା ଓ ଖଇର ଇତ୍ୟାଦି କିଣି ନେଇଯାନ୍ତି । ସେହିସବୁ ଦ୍ରବ୍ୟ ଦ୍ଵାରା ଛତାବେଣ୍ଟ, ପଶାକାଠି, ବାଡ଼ି, ମଠାଲୁଗା, ତମଡ଼ା କପିବାର ଉପାଦାନ, ଜୋଡ଼ା, ପେଟର ଇତ୍ୟାଦି ତିଆରି ହୁଏ । କୋଠାଘରର କଢ଼ି, ବରଗା, କବାଟ, ତଉକାଠ, ବେଞ୍ଚ, ମେଜ, ତଉକି, ପଲକ ହେଉକା ଯେଉଁ କାଠରେ ତିଆରି ହୁଏ ସେ ଗଛସବୁ ଗଡ଼ଜାତରେ ବହୁତ ଅଛି । ଶାଳ, ପିଆଶାଳ, ଶିଶୁ, ଶାଗୁଆନ, ଅସନ, କୁରୁମ ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରଧାନ ଅଟେ । ଅନେକ ମାହାଲରେ ଲୁହା, ପଥର-କୋଇଲା, ମୁଗୁନପଥର ଓ ଅତି ମିଳେ ।

ଗଡ଼ଜାତର ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ଜଳବାୟୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନ । ବିନିମାଳ ଓ ଅତି କେତେ ସ୍ଥାନରେ ଶୀତଦିନେ ବରଫ ପଡ଼େ ।

ସମୁଦାୟ ଗଡ଼ଜାତ ମାହାଲର ପରିମାଣ ୧୪୩୮୭ ବର୍ଗମାଇଲ ଏବଂ

ଲୋକସଂଖ୍ୟା ପ୍ରାୟ ୧୭ ଲକ୍ଷ ହେବ । ତହିଁ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରାୟ ୪ ଲକ୍ଷ ବଣୁଆ ଜାତି, ବନ୍ଧୁ, କୋହଲ, ଭୂୟାଁ ଇତ୍ୟାଦି । ସେମାନେ ଘୋର-ଅରଣ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଥାନ୍ତି, ଲୁଗାପଟା ପିନ୍ଧନ୍ତି ନାହିଁ । ମୋଗଲବନ୍ଦୀର ଭୂମି-ପରିମାଣ ଓ ଲୋକସଂଖ୍ୟା କେତେ ?

୧୮ଶ ପାଠ ।

ବାଲେଶ୍ଵର ସହର ଯେଉଁ ନଦୀ କୂଳରେ ସେହି ନଦୀର ପଶ୍ଚିମ ଦିଗରେ ଗଲେ ବାରିପଦା । ସେହି ସହର ମଧୁରଭଞ୍ଜର ରାଜଧାନୀ ; ସେଠାରେ ରାଜାଙ୍କ ନଅର, କଚେରୀ ଏବଂ ଏଣ୍ଟାନ୍ମେଣ୍ଟ ଅଛି । ସେହିଠାରୁ ଆଉ ପଶ୍ଚିମକୁ ଗଲେ ସିମୁଲିପାଳ ପର୍ବତ ; ତହିଁରୁ ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରୋତ ବହି ଆସି-ଅଛି ; ଏବଂ ବାଟରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଦିଗରୁ ଆଉ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ପ୍ରୋତ ଆସି ମିଶିଅଛି । ସେଥିଯୋଗେ ମୂଳ ଧାରାର ଓସାର ହ୍ରମେ ବଢ଼ି, କଳଙ୍ଗ ନଦୀ ନାମରେ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇଅଛି । ସିମୁଲିପାଳ ପର୍ବତ କଳଙ୍ଗର ଉତ୍ପତ୍ତି-ସ୍ଥାନ । ନଦୀର ପ୍ରଥମ ଧାର ଯେଉଁଠାରୁ ବାହାରି ଥାଏ ତାହାକୁ ଉତ୍ପତ୍ତି-ସ୍ଥାନ ବୋଲନ୍ତି । ସେହିଠାରୁ ମୁହାଣ ଆଡ଼କୁ ଗଲେ ତାହାଣ ଆଡ଼କୁ ନଦୀର ଦକ୍ଷିଣ ପାର୍ଶ୍ଵ ଏବଂ ବାହାଣକୁ ବାମ ପାର୍ଶ୍ଵ ବୋଲନ୍ତି । ସୁବର୍ଣ୍ଣରେଖା ନଦୀ ଏହି ରାଜ୍ୟ ବାଟେ ବହି ଆସିଅଛି । ମହାରାଜା ବାରିପଦାକୁ ରେଳ-ବାଟ କରି ଅଛନ୍ତି । ରାଜ୍ୟରେ ୫ ଗୋଟି ପର୍ବତ ଅଛି ; ସିମୁଲିପାଳ, ମୁରୁର, ଆମ୍ବଯୋଡ଼ି, ବାଘମାରି ଓ ମେଘାସନୀ । ମାଗବି ଗ୍ରାମରେ ଏକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଶିବମନ୍ଦିର ଏବଂ ରତ୍ନୁଆରେ ଜାତକେଶବରଙ୍କ ମନ୍ଦିର ଅଛି । ଓଲମର ଟସର ନିମନ୍ତେ ବିଖ୍ୟାତ ଅଟେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ମହାରାଜାଙ୍କ ପୁରା-ସନ ଯୋଗେ ରାଜ୍ୟର ବିଶେଷ ଭାଗ ହୋଇଅଛି । ରାଜ୍ୟର କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ଲୁହା ମିଳେ ।

ମୟୂରଭଞ୍ଜର ଦକ୍ଷିଣ ଓ ବାଲେଶ୍ଵର ଜିଲ୍ଲାର ପଶ୍ଚିମ ସୀମାକୁ ଲଗି ମାଲଗିରି । ସେହି କ୍ଷୁଦ୍ର ରାଜ୍ୟରେ ମାଲଗିରି ପର୍ବତ ଅଛି । ଖଡ଼୍ଗପୁରରେ ମୁଗୁନପଥରର ଖଣି ଅଛି; ତାହା କଳା ଚକ୍କଣ ପଥର । ତହିଁରେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ବାସନ ଓ ହୁକା ଇତ୍ୟାଦି ତିଆରି କରି ସେଠାର ଲୋକେ ନାନାସ୍ଥାନରେ ନେଇ ବିକ୍ରୟ କରନ୍ତି ।

ମୟୂରଭଞ୍ଜର ଦକ୍ଷିଣ-ପଶ୍ଚିମ ଓ ମାଲଗିରିର ପଶ୍ଚିମସୀମାକୁ ଲଗି କେନ୍ଦୁଝର ରାଜ୍ୟ । ତହିଁର ରାଜଧାନୀ କେନ୍ଦୁଝର । ସେଠାରେ ପିତାବର ଅତି ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ତାର ତିଆରି ହୁଏ । ଜଳବାୟୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନ । ଅନନ୍ତପୁର ଏକ ପ୍ରଧାନ ଗ୍ରାମ ଅଟେ । ଗଜମାଦନ, ଠାକୁରାଣୀ ଓ ଗୋନାସିକା ନାମରେ ୩ ଗୋଟି ପର୍ବତ ଅଛି । ଗୋନାସିକାକୁ ବୈତରଣୀ ନଦୀର ଉତ୍ପତ୍ତିସ୍ଥାନ ବୋଲନ୍ତି । ଖଣ୍ଡ୍ୟାରଠାରେ ଅତି ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥାନରୁ ଜଳଧାରା ବହାବର ଅତି ନୀଚ ସ୍ଥଳରେ ପଡ଼ୁଅଛି ଏବଂ ସେଥିଯୋଗେ ଗମ୍ଭୀରଶବ୍ଦ ଦୂରକୁ ଶୁଭେ । ଯେଉଁଠାରେ ସେହିପରି ଉଚ୍ଚରୁ ନୀଚକୁ ଜଳ ପଡ଼ୁଥାଏ ତାହାକୁ ଜଳପ୍ରପାତ ବୋଲନ୍ତି । ଖଣ୍ଡ୍ୟାର ଏକ ଜଳପ୍ରପାତ । କେନ୍ଦୁଝରର ପଶ୍ଚିମସୀମାକୁ ଲଗି ପାଲଲହଡ଼ା । ପୂର୍ବେ ତାହା କେନ୍ଦୁଝରର ଅନ୍ତର୍ଗତ ସ୍ଥଳ; ଅଳ୍ପଦିନ ହେଲା ସ୍ଵାଧୀନ ରାଜ୍ୟ ହୋଇଅଛି । ତହିଁରେ ମଲୟଗିରି ଉଚ୍ଚତମ ପର୍ବତ ଅଟେ ।

ପାଲଲହଡ଼ାର ପୂର୍ବ ଓ କେନ୍ଦୁଝରର ଦକ୍ଷିଣସୀମାକୁ ଲଗି ଡେଙ୍କାନାଳ ରାଜ୍ୟ । ରାଜଧାନୀ ଡେଙ୍କାନାଳଠାରେ ରାଜାଙ୍କ ନିଅର, କଚେରୀ ଏବଂ ଏଣ୍ଡାନୁ ସ୍କୁଲ ଅଛି । ସେଠାରୁ ପ୍ରାୟ ୧୦ ମାଇଲ ଦୂରରେ କପିଳାସ ବୋଲି ଏକ ଉଚ୍ଚ ପର୍ବତ ଅଛି । ତହିଁରେ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ମହାଦେବଙ୍କ ମନ୍ଦିର ଅଛି ଏବଂ ଶୂଙ୍ଗରେ ଏକ ପ୍ରାଚୀନ ଦୁର୍ଗର ଚିହ୍ନ ଦେଖାଯାଏ । ସେଠାରେ ଏକ ନିର୍ହରର ଜଳ ଅତି ସ୍ଵଚ୍ଛ ଏବଂ ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟକର । ତାହାଦ୍ଵାରା ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟକର ସ୍ଥାନ ଅତି ଓଡ଼ିଶାରେ ନାହିଁ । ଡେଙ୍କାନାଳର ଦକ୍ଷିଣସୀମାକୁ

ଲଗି ଚାଲିଗଲେ । ସେଠାରେ ପଥରକୋଇଲା ଓ ଲୁହାର ଖଣି ଅଛି ଏବଂ କମାରମାନେ ଭଲ୍ଲୁଷ୍ଟ କଟୁଣ୍ଡ, ଗୁପ୍ତା ଇତ୍ୟାଦି ଶସ୍ତ୍ର ତିଆରି କରନ୍ତି ।

ଅନୁଗୁଳର ପୁରୁଷାସୀମାକୁ ଲଗି ହିନ୍ଦୋଳ । ତାହାର ରାଜଧାନୀ ହିନ୍ଦୋଳ, ସେ ରାଜ୍ୟରେ ମଧୁର କମଳାଲେମ୍ବୁ ମିଳେ । ତାହାର ପୁରୁଷାସୀମାକୁ ଅଂଗଡ଼ ଲଗିଅଛି । ତାହାର ଦକ୍ଷିଣ-ପଶ୍ଚିମରେ ତିରିତା ଶୁଦ୍ରତମ ମାହାଲ ଅଟେ ; ସେହି ରାଜ୍ୟର ନୂଆପାଟଣା ଗ୍ରାମରେ ଭଲ୍ଲୁଷ୍ଟ ଟିସର ଓ ଖଣ୍ଡୁଆ ମିଳେ ।

ହିନ୍ଦୋଳର ଦକ୍ଷିଣାସୀମାକୁ ବଡ଼ମ୍ବା ଲଗିଅଛି । ସେହି ରାଜ୍ୟ ବାଟେ ମହାନଦୀ ବହି ଆସିଅଛି । ନଦୀ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ପାହାଡ଼ ଉପରେ ସିଂହନାଥଙ୍କର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ମନ୍ଦିର ଅଛି । ମାଣିବନ୍ଧ ଗ୍ରାମରେ ମାଣିଆବନ୍ଦୀ ଲୁଗା ବୁଣା ହୁଏ । ବଡ଼ମ୍ବାର ପଶ୍ଚିମ ସୀମାକୁ ନରସିଂହପୁର ଲଗିଅଛି ; ତାହାର ରାଜଧାନୀ ନରସିଂହପୁର ।

ମହାନଦୀର ବାମପାର୍ଶ୍ବରେ ବଡ଼ମ୍ବା ଓ ନରସିଂହପୁର ଏକ ବିପରୀତ ପାର୍ଶ୍ବରେ ଖଣ୍ଡିତ । ସେହି ରାଜ୍ୟରେ ମହାନଦୀକୂଳରେ କଣ୍ଟିଲେଖାମରେ ଅଟାଶାମାନେ ଭଞ୍ଜମ ବାସନ ତିଆରି କରନ୍ତି । ସେହି ନଦୀକୂଳରେ ପଦ୍ମବିଜା ଗ୍ରାମ ଏକ ପ୍ରଧାନ ବାଣିଜ୍ୟସ୍ଥଳୀ ଅଟେ । ସେହି ରାଜ୍ୟରେ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ସିଂହ ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଖଣ୍ଡି-ପଡ଼ାର ପଶ୍ଚିମସୀମାକୁ ଲଗି ଦଶପଲ୍ଲୀ । ତାହାର ରାଜଧାନୀ କୁଞ୍ଜବନ । ଜଗନ୍ନାଥମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ରଥ ଗଡ଼ା ହେବାପାଇଁ ସେହି ରାଜ୍ୟରୁ କାଠ ଆସେ । ବର୍ଷାକାଳରେ କାଠପଟାଳୀମାନ ନଦୀରେ ନେଇ ସହଜରେ ନାହୁଡ଼ିମାନେ ପୁରୀରେ ପହଞ୍ଚାଇଦିଅନ୍ତି । ସେହି ରାଜ୍ୟର ପଶ୍ଚିମସୀମାକୁ ଲଗି ବୋଦା । ତାହାର ରାଜଧାନୀ ବୋଦା । ତହିଁ ମଧ୍ୟରେ ବାକମୁଣ୍ଡି, ସୁମିତ୍ରା ଓ ସିନ୍ଧୁନଳୀ ପଦ୍ମତମାନ ଅଛି । ବୋଦର ଭଞ୍ଜରସୀମାରେ

ମହାନଦୀ ପାରିହେଲେ ଆଠମଞ୍ଜିକ । ସେହି ରାଜ୍ୟରେ ପଞ୍ଚଧାର ପବନ
ଏବଂ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ରବଣ ଅଛି ।

ଓଡ଼ିସାରେ ଦକ୍ଷିଣ ଓ ଦଶପଲ୍ଲୀର ଦକ୍ଷିଣ-ପଶ୍ଚିମକୁ ଲୁଗା ନୟାଗଡ଼ ।
ସେହି ରାଜ୍ୟର ଭୂମି ଉତ୍ତର ଅଟେ ; ଇଟାମାଟି ଗ୍ରାମ ଏକ ବାଣିଜ୍ୟ-
ସ୍ଥଳୀ । ସୁଲିଆ ନାମରେ ଏକ ଉଚ୍ଚ ପବନ ଅଛି । ନୟାଗଡ଼ର ପୁର ଓ
ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାର ପଶ୍ଚିମସୀମା ମଧ୍ୟରେ ରଣପୁର । ସେ ରାଜ୍ୟରେ ଅତି
ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଲୁଗା ବୁଣା ହୁଏ ; ତାହାକୁ ରଣପୁରୀ ଲୁଗା ବୋଲାଯାଏ ।

୧୧ଶ ପାଠ ।

ଓଡ଼ିଶା କହିଲେ ସମସ୍ତ ଗଡ଼ଜାତମାହାଲମାନ ଓ ମୋଗଲବନ୍ଦୀ
ଜାଣିବାକୁ ହେବ । ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଜିଲ୍ଲା ଘେନି ଗୋଟିଏ ପ୍ରଦେଶ ଗଠିତ
ହୁଏ । ଓଡ଼ିଶା ଏକ ପ୍ରଦେଶ । ତାହାର ପୂର୍ବସୀମା ବଙ୍ଗୋପସାଗର,
ଉତ୍ତରସୀମା ବଙ୍ଗ ପ୍ରଦେଶ, ପଶ୍ଚିମସୀମା ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ ଓ ଦକ୍ଷିଣସୀମା
ମାନ୍ଦ୍ରାଜବିଭାଗ । ତାହାର ଉତ୍ତର-ଦକ୍ଷିଣରେ ପ୍ରାୟ ୧୩୦ କ୍ରୋଶ ଓ
ପୂର୍ବ-ପଶ୍ଚିମରେ ପ୍ରାୟ ୮୫ କ୍ରୋଶ ହେବ ; ଭୂମି ପରିମାଣ ୫୧୭୫ ବର୍ଗ
ମାଇଲ । ତୁମ୍ଭର ଘର ଯେଉଁ ଜିଲ୍ଲାରେ ତାହାର ପରିମାଣ କେତେ ?
ଓଡ଼ିଶାର ଲୋକସଂଖ୍ୟା ୫୭୪୪୦୭୨; ତୁମ୍ଭ ଜିଲ୍ଲାର ଲୋକସଂଖ୍ୟାରୁ
କେତେ ଗୁଣ ଅଧିକ ? ଗଡ଼ଜାତ ପାହାଡ଼, ପର୍ବତ ଓ ଜଙ୍ଗଲରେ ପରିପୁର୍ଣ୍ଣ
ହେବାରୁ ସେଠାରେ ଅଧିକ ଲୋକଙ୍କର ବାସ ନାହିଁ ; ମୋଗଲବନ୍ଦୀରେ
ଅଧିକ ଲୋକଙ୍କର ବାସ । ଯେଉଁଠାରେ ହିଂସ୍ର ଜନ୍ତୁଙ୍କ ଭୟ ନାହିଁ, ଭୂମି
ଉତ୍ତର ଓ ଦେହ ସୁସ୍ଥ ରହେ ସେହିଠାରେ ବାସ କରିବା ମନୁଷ୍ୟର
ସ୍ବଭାବ । ତଳମାଲର ଅଧିକାଂଶ ସ୍ଥାନ, ସମୁଦ୍ରର ଉପକୂଳବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ଥାନ-
ମାନ ଅସ୍ବାସ୍ଥ୍ୟକର ହେବାରୁ ମୋଗଲବନ୍ଦୀର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଂଶ ଅପେକ୍ଷା
ସେଠାରେ ଅଳ୍ପ ଲୋକଙ୍କର ବାସ ଅଛି ।

ଓଡ଼ିଶାର ନଦୀମାନ ପଶ୍ଚିମ ଦିଗରୁ ପୂର୍ବକୁ ବହିଯାଇଅଛି ; ସେଥିପାଇଁ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପୂର୍ବବାହିନୀ ବୋଲନ୍ତି । ସେଥିରେ ସବୁ ରୂପରେ ଜଳ ରହେ ନାହିଁ ଓ ନୌକା ଚଳିପାରେ ନାହିଁ ; ଗ୍ରୀଷ୍ମକାଳରେ କେବଳ ବାଲୁକାମୟ ହୋଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ବର୍ଷାକାଳରେ ନୌକାଦ୍ୱାରା ଯିବା ଅସିବାର ସୁବିଧା ହୁଏ । ମହାନଦୀ ଯେଉଁ ସବୁ ଗଡ଼ଜାତମାହାର ବାଟେ ଅସିଅଛି ସେଠାରୁ ବହୁପରିମାଣ କାଠ, ବାଉଁଶ, ବନଜାତ ଦ୍ରବ୍ୟସମୂହ ଏବଂ ଧାନ, ଚାଉଳ ଓ ରବି ଇତ୍ୟାଦି ନୌକାରେ ଭିନ୍ନ ଗ୍ରାନକୁ ଆସେ । ବାଣିଜ୍ୟର ସୁବିଧା ଅନ୍ୟ ରୂପରେ ଆସି ନାହିଁ । ସରକାରବାହୀନୁର ନାଲିମାନ ଖୋଲାଉଥିବାରୁ ବାଣିଜ୍ୟର ଅନେକ ବାଧା ବିପ୍ଳବ ଦୂର ହୋଇଅଛି । ୨ ବର୍ଷ ହେଲା ରେଳବାଟ ଫିଟିବାରୁ ଦୂରତର ଗ୍ରାନକୁ ଗମନାଗମନ କରିବାର ବିଶେଷ ସୁବିଧା ହୋଇଅଛି :

ଯାତାୟାତର ସୁବିଧା ନିମନ୍ତେ ଦୟାଲୁ ସରକାରବାହୀନୁରକ ଯତ୍ନରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ବଡ଼ ପକ୍ଷସତ୍ତକ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଅଛି, ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ଜଗନ୍ନାଥସତ୍ତକ ପ୍ରଧାନ ଅଟେ । ତାହା ପୁରୀଠାରୁ କଟକ ଓ ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲା ମଧ୍ୟରେ ବଙ୍ଗ ଦେଶକୁ ଯାଇଅଛି । ଆଉ ଗୋଟିଏ ସତ୍ତକ କଟକଠାରୁ ଖୋରଧା ଓ ଗଞ୍ଜାମ ବାଟେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜକୁ ଯାଇଅଛି । ରେଳ ହେବା ପୂର୍ବେ ଅନେକ ମନୁଷ୍ୟ ଓ ଶକଟ ଇତ୍ୟାଦି ଯିବା ଆସିବା କରୁଥିଲା ଓ ଯାତୀମାନଙ୍କ ରହିବା ପାଇଁ ଚଢ଼ିଘର ଓ ବଜାରମାନ ଥିଲା । ଆଉ ଏକ ସତ୍ତକ କଟକଠାରୁ ଆଠଗଡ଼, ଡେଙ୍କାନାଳ, ହିନ୍ଦୋଳ ଓ ଅନଗୁଳ ବାଟେ ସମ୍ବଲପୁରକୁ ଯାଇଅଛି ଏବଂ ସେହିଠାରୁ ଆଉ ଏକ ସତ୍ତକ ମହାନଦୀର ଦକ୍ଷିଣପାର୍ଶ୍ୱରେ ଖଣ୍ଡପଡ଼ା, ଦଶପଲ୍ଲୀ ଓ ବୋଦି ବାଟେ ଯାଇଅଛି । ପୁଣି ସମ୍ବଲପୁରଠାରୁ ଏକ ସତ୍ତକ ପାଲଲହଡ଼ା, କେନ୍ଦୁଝର ଓ ମୟୂରଭଞ୍ଜ ବାଟେ ବଙ୍ଗଦେଶର ମେଦିନୀପୁର ଜିଲ୍ଲାକୁ ଯାଇଅଛି ।

ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଏ ଦେଶରେ ଓଡ଼ିମାନେ ଥିଲେ; ବହୁକାଳରୁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜାତିର ଲୋକେ ଦୂରତର ସ୍ଥାନରୁ ଆସି ବାସ କରିଅଛନ୍ତି । ପୂର୍ବେ ହିନ୍ଦୁରାଜାମାନେ ଓ ମୁସଲମାନ ବାଦସାହୁମାନେ ଶାସନ କରୁଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ୧୮୦୩ ମସିହାରେ ସାହେବମାନେ ଯୁଦ୍ଧରେ ଜୟୀ ହୋଇ ରାଜା ହେଲେ ଏବଂ ସେହି ବର୍ଷରୁ ଶାସନ କରିଆସୁଅଛନ୍ତି ।

ଲୋକମାନେ ଅସ୍ବକାଶ ହିନ୍ଦୁ—ପ୍ରାୟ ୮୦ ଲକ୍ଷ ହେବେ । ମୁସଲମାନମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ପ୍ରାୟ ୬ ସହସ୍ର; ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ପ୍ରାୟ ୪ ସହସ୍ର; ଅବଶିଷ୍ଟ ଲୋକେ ଅସତ୍ୟଜାତି,—କନି, ସାନ୍ତାଲ, କୋଇ, ଭୃୟା, କୁଆଙ୍ଗ, ଖପ୍ପର, ପାଡୁଆ ଇତ୍ୟାଦି ।

ସନ ୧୮୦୫ ମସିହା ଅକ୍ଟୋବର ତା ୧୭ ଉତ୍ତରାଠାରୁ ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲା ଓଡ଼ିଶା ସଙ୍ଗେ ମିଶିଅଛି । ପୂର୍ବେ ତାହା ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ଥିଲା । ସେ ଜିଲ୍ଲାର ଲୋକେ ଓଡ଼ିଆ ଏବଂ ସମସ୍ତେ ଓଡ଼ିଆଭାଷୀ କନ୍ଦନ୍ତ । ତହିଁର ପ୍ରଧାନ ନଗର ସମ୍ବଲପୁର ମହାନଦୀକୂଳରେ ଅଛି । ସେଠାରେ ଅଦାଲତ ଓ ଏଣ୍ଟାନୁ ସ୍କୁଲ, ବଡ଼ ତାକ୍ରରଖାନା ଓ ତାକଘର ଅଛି । ସେଠାରୁ କଟକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମହାନଦୀରେ ନୌକାଦ୍ବାରା ଖୁଜୁଳ, ବାର, ମୁଗ, ହରିଡ଼ ଇତ୍ୟାଦି ଦ୍ରବ୍ୟମାନ ମହାଜନମାନେ ଘେନି ଆସନ୍ତି । ତାହା କଟକଠାରୁ ବହୁଦୂର ହେଲେହେଁ ବର୍ଷାକାଳରେ ସୋଢ଼ ଯୋଗେ ନୌକା ଆଉ ଅଳ୍ପ ସମୟରେ ସେଠାରୁ ଆସି କଟକରେ ଲାଗେ ।

ସେହି ଜିଲ୍ଲାରେ ବରଗଡ଼ ଗୋଟିଏ ସବ୍ଡିଭିଜନ ସହର । ସେଠାରେ ମୁନ୍ସିଫ ଓ ଡିସ୍ପେନ୍ସାରୀଙ୍କ କଚେରୀମାନ ଓ ମିଡିଲ୍ ସ୍କୁଲ ଅଛି । ଅତାବଡ଼ା, ରେମୁଣ୍ଡା ଓ ବରପାଲ ଛାନୋଟି ପ୍ରଧାନ ଗ୍ରାମ; ସେଠାରେ ସ୍କୁଲ ଓ ତାକଘର ଅଛି । ବରପାଲରେ ଜଣେ ଜମିଦାର ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କର କଚେରୀ ଅଛି ଓ ରେଣମର ଭକ୍ତିଶ୍ଚ ଲୁଗା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଏ ।

ସେହି ଅକ୍ଟୋବର ତା ୧୨ ରିଖେ କଳାହାଣ୍ଡି, ପାଟନା, ବାମଡ଼ା, ସୋନପୁର ଓ ରେଢ଼ାଖୋଲ ଗଡ଼ଜାତମାନ ଓଡ଼ିଶା ସଙ୍ଗେ ମିଶିଅଛି । ପୂର୍ବେ ଏମାନ ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଥିଲେ । ଏଗୁଡ଼ିକୁ ଫିଉଡେଟେଡ଼ ଷ୍ଟେଟ୍ ବୋଲନ୍ତି ଏବଂ ଏଠାର ରାଜାମାନଙ୍କର କ୍ଷମତା ମଧୁରଭଞ୍ଜ ଆଦି ଗଡ଼ଜାତର ରାଜାମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଅଟେ । ବାମଡ଼ାର ରାଜାଧାନୀ ଦେବଗଡ଼ରେ ଜଳର କଳ, ବଜୁଳୀର ଆଲୁଅ ଓ ତାରଖବରର ବନୋବସ୍ତ୍ର ଅଛି । ଆଉ ଦିଓଡ଼ ଗଡ଼ଜାତ, ଗାଙ୍ଗପୁର ଓ ବଣେଇ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶା ସଙ୍ଗେ ଉକ୍ତ ତାରଖରେ ମିଶିଅଛି ।

ଦିଆଶିଲ, କରସିନ ତେଲ ଭୂମ୍ବ ପ୍ରଦେଶରେ ହୁଏ କି? ସେ ପଦାର୍ଥ-ମାନ ବିଦେଶରୁ ମହାଜନ କଣି ଆଣି ଏଠାରେ ବିକ୍ରୟ କରନ୍ତି । ଖରା ବର୍ଷାରେ ଯେଉଁ ଛତା ଧର ତାହା ମଧ୍ୟ ବିଦେଶରୁ ଆସେ । ସୁନା, ରୂପା, ତମ୍ବା, ଲୁହା, କାଗଜ ରତ୍ୟାଦି ଭିନ୍ନ ଗ୍ରାମରୁ ଆସି ଓଡ଼ିଶାରେ ବିକ୍ରୟ ହୁଏ । ଭୂମ୍ବ ପ୍ରଦେଶରୁ ବିଦେଶକୁ ବା ଅନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶକୁ କ'ଣ ଯାଏ? ଧାନ ଓ ଚାଉଳ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ମୂଲ୍ୟର ପ୍ରତିବର୍ଷ ମହାଜନମାନେ କଣି ନେଇଯାନ୍ତି । ଗଡ଼ଜାତ ଅଞ୍ଚଳରୁ ତମଡ଼ା, ଶିଙ୍ଗ ଓ ହାଡ଼ ରତ୍ୟାଦି ଅନେକ ବିଦେଶକୁ ଯାଏ । ଗଡ଼ଜାତ ରାଜାମାନେ ବିଦେଶୀୟ ମହାଜନ ମାନଙ୍କଠାରୁ ସାମାନ୍ୟ ଟଙ୍କା କର ସ୍ବରୂପ ନେଇ ଛାଡ଼ି ଦିଅନ୍ତି ।

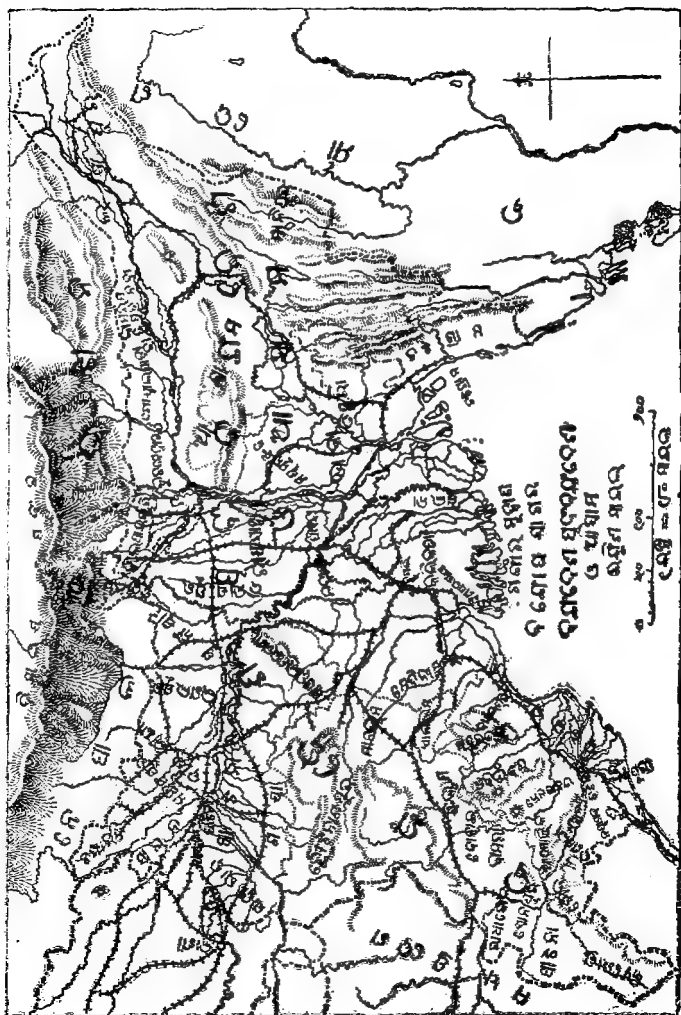
୨୦ଶ ପାଠ ।

ବାଲେଶ୍ବର ଜିଲ୍ଲାର ଉତ୍ତରସୀମାକୁ ମେଦନୀପୁର ଜିଲ୍ଲାର ଦକ୍ଷିଣସୀମା ଲାଗିଅଛି । ତାହା ବଙ୍ଗ ପ୍ରଦେଶର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ବଙ୍ଗ ପ୍ରଦେଶ ଓଡ଼ିଶା-ଠାରୁ ଅନେକଗୁଣ ବଡ଼ । ତାହାର ପରିମାଣ ଓ ଲୋକସଂଖ୍ୟା ଅଧିକ, ଓଡ଼ିଶାରେ ଯେମନ୍ତ ଜଣେ କମିଶ୍ନର, ସେହିପରି ସେ ପ୍ରଦେଶରେ ୨ ଜଣ ଅଛନ୍ତି; ପ୍ରେସିଡେନ୍ଟ ଓ ବର୍ଦ୍ଧମାନ; ବଙ୍ଗର ଉତ୍ତରରେ ବହାର ପ୍ରଦେଶ ।

ସେଠାରେ ପାଟନା ଓ ଭଗଲପୁରରେ ଦୁଇ ଜଣ କମିଶ୍ନର ଅଛନ୍ତି ;
 ଛୋଟନାଗପୁରରେ ଜଣେ କମିଶ୍ନର ଅଛନ୍ତି ।

ବଙ୍ଗ ପ୍ରଦେଶର ଲୋକେ ବଙ୍ଗଳାଭାଷା କହନ୍ତି । ତାହା ଓଡ଼ିଆ
 କଥାଠାରୁ ବିଶେଷ ପୃଥକ୍ ନୁହେଁ ; କିନ୍ତୁ ବଙ୍ଗଳା ଅକ୍ଷର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ
 ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର । ବଙ୍ଗର ଲୋକେ-ବଙ୍ଗାଳୀମାନେ ବିଶେଷ ଧନୀ, ସମୃଦ୍ଧି-
 ଶାଳୀ ଏବଂ ଅନେକେ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶା ପର
 ସେଠାରେ ପାହାଡ଼ ପର୍ବତ ନାହିଁ, ଆଦୌ ନାହିଁ କହିଲେ ତଳେ ; କିନ୍ତୁ
 ବଡ଼ ନଦୀ, ଉପନଦୀ ଓ ଶାଖାନଦୀମାନ ଅଛି । ନଦୀର ପଟୁମାଟି
 ଯୋଗେ ସେ ପ୍ରଦେଶର ଭୂମି ଉଚ୍ଛ୍ଳଷ୍ଟ ଏବଂ ଭାରତବର୍ଷରେ ସର୍ବାଧିକ
 ଅଧିକତମ ଉଦ୍‌ବାର । କୃଷକମାନେ ମୁଖ୍ୟ ବର୍ଷକ ଭାତ ଖାଇ କିଛି ସଞ୍ଚୟ
 କରିପାରନ୍ତି । ପ୍ରାୟ ସକଳ ଋତୁରେ ଜଳର ସୁବିଧା ସୁବାରୁ ନାନା-
 ପ୍ରକାର ଫସଲ ସହଜରେ ହୁଏ ; ଓଡ଼ିଶାରେ ଯେଉଁ ଋଷ ହୁଏ ତାହା
 ଛିଡା ଋଷ, ଅର୍ଦ୍ଧମ ଓ ନୀଳର ଋଷ ହୁଏ ଏବଂ ଓଡ଼ିଶା ଅପେକ୍ଷା
 ଅଧିକ ଧୂଆଁପତ୍ର ଓ ହୋଟର ଋଷ ହୁଏ ।

ବଙ୍ଗରେ ଅନେକ ନଦୀ ଓ ପ୍ରାୟ ସବୁ ନଦୀରେ ସର୍ବାଦା ଜଳ
 ରହୁଥିବାରୁ ନୌକାଦ୍ୱାରା ଯାତାୟାତ କରିବାର ସୁବିଧା ଅଛି । ଅନେକ
 ସୁଦୀର୍ଘ ଓ ସୁଗମ ସଡ଼କମାନ ଅଛି । ଯୁଦ୍ଧ ସରକାରବାହାଦୁର କେତେ
 ସ୍ଥାନରେ କଳ ଜାହାଜର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିଦେଇଅଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶା
 ଅପେକ୍ଷା କେଶୀ ରେଳବାଟି ଏବଂ ଅନେକ ଗ୍ରାମ ଓ ସହର ନିକଟରେ
 ଷ୍ଟେଶନ ଅଛି । ନଦୀମାନ ଓଡ଼ିଶାର ନଦୀପରି ଭାବେ ଓ ପଶ୍ଚିମ ଭାଗରୁ
 ବହୁ ଆସି ପୂର୍ବଦିଗରେ ସମୁଦ୍ରରେ ପଡ଼ିଅଛି । ଗଙ୍ଗା, ଯମୁନା, ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ର,
 ମେଘନା, ପଦ୍ମା ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରଧାନ ନଦୀ । ଗଙ୍ଗାସ୍ନାନ କରି ହିନ୍ଦୁମାନେ
 ପୁଣ୍ୟବାନ୍ ହୁଅନ୍ତି । ଗଙ୍ଗାର ମୁହାଣକୁ ଗଙ୍ଗାକ୍ଷର ବୋଲନ୍ତି ; ସେଠାରେ
 ବର୍ଷକେ ଥରେ ବୃତ୍ତ ପଡ଼େ ଓ ମେଳା ହୁଏ ।

ବିଦ୍ୟାବେଶ ପଦ୍ମ ବିଦ୍ୟାବେଶ ଓ ସଶାମ ।

ବେହାରର ଲୋକମାନଙ୍କୁ ବେହାରୀ ବୋଲନ୍ତି । ସେମାନେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମୀ ଭାଷା କହନ୍ତି ଏବଂ ନାଗରୀ ଅକ୍ଷର ଲେଖନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାରେ ମଣଲ ଦୋକାନ, ମୁଦ ଦୋକାନ ଓ ଟଙ୍କା ମହାଜନୀ କରବା ପାଇଁ ଆସି ଅନେକ ବେହାରୀ ଘରପାର ଜମିବାଡ଼ୀ କରି ରହିଲେଣି । ଗଙ୍ଗା ଏହି ପ୍ରଦେଶ ବାଟେ ଆସି ବଙ୍ଗଆଡ଼େ ବହିଯାଇଅଛି । ବଙ୍ଗ ଅପେକ୍ଷା ତାହା ଉଚ୍ଚତର କିନ୍ତୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ବତାରେ ନ୍ୟୁନ ଅଟେ ।

ଓଡ଼ିଶାର ଉତ୍ତର ଓ ବଙ୍ଗର ପଶ୍ଚିମସୀମାକୁ ଲାଗି ଛୋଟନାଗପୁର କ୍ଷତ୍ରିୟମ ପ୍ରଦେଶ ଅଟେ । ତାହା ବିଶେଷ ସ୍ବାସ୍ଥ୍ୟକର । ସେଠାରେ ଓଡ଼ିଶା ପରି ପାହାଡ଼, ପର୍ବତ ଓ ଟାଙ୍ଗି ଅଛି ଏବଂ ଅସ୍ବକାଂଶ ଜଙ୍ଗଲ । ଲୋକେ ହିନ୍ଦୀ ଭାଷା କହନ୍ତି ଓ ନାଗରୀ ଅକ୍ଷର ଲେଖନ୍ତି । ସୁବର୍ଣ୍ଣରେଖା ନଦୀ ସେହି ଆଡ଼ୁ ଓଡ଼ିଶାକୁ ବହିଆସିଅଛି ।

ବଙ୍ଗ, ବେହାର, ଓଡ଼ିଶା ଓ ଛୋଟନାଗପୁରକୁ ଘେନି ବଙ୍ଗ ବିଭାଗ ଗଠିତ ହୋଇଅଛି । ସମଗ୍ର ବିଭାଗର ଭଲମନ୍ଦ ବୁଝିବା ପାଇଁ ସରକାର ବାହାଦୁରଙ୍କର ଜଣେ ପ୍ରଧାନ କର୍ମଚାରୀ ଅଛନ୍ତି । ତାହାଙ୍କୁ ବଙ୍ଗ ବିଭାଗର ଲେଫ୍ଟନାଣ୍ଟ ଗବର୍ଣ୍ଣର ବୋଲାଯାଏ । ତାଙ୍କର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅନୁସାରେ ଶାସନକାର୍ଯ୍ୟ ଚଳେ । ସେ କଲିକତା ନିକଟରେ ଥାନ୍ତି ଏବଂ ସମୟ କ୍ରମେ ନାନାସ୍ଥାନ ଭ୍ରମଣ ଓ ପରିଦର୍ଶନ କରନ୍ତି ।

ବଙ୍ଗବିଭାଗର ରାଜଧାନୀ କଲିକତାମହାନଗରୀ ଗଙ୍ଗାର ଏକ ଶାଖା ହୁଗୁଳୀ ନଦୀ ଉପରେ ଅବସ୍ଥିତ । ସେଠାରେ ବଡ଼ଲଟ ସାହେବଙ୍କ ଆବାସ ଓ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ କଚେରୀ ହାଇକୋର୍ଟ ଏବଂ କ୍ରୋଡ଼ପତି ମହାଜନ, ସତ୍ତଦାଗର ଓ ଦୋକାନଦାରମାନେ ଅଛନ୍ତି; ପୃଥିବୀର ସକଳ ଦେଶ ଓ ଜାତିର ଲୋକେ ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ସକଳ ପ୍ରକାର ଦ୍ରବ୍ୟ ସେଠାରେ ମିଳେ । ନଗର ନିକଟରେ ଲୁଗା, ସୂତା, ପାଟ, ଚିନି, ମଇଦା

ରାଜ୍ୟଦର ଅନେକ କଳ କାରଖାନା ଅଛି ଏବଂ ତହିଁରେ ଓଡ଼ିଶାର ସହସ୍ର ଲୋକେ କାମ କରନ୍ତି । ନଦୀରେ ସର୍ବଦା ନାନା ବିଦେଶରୁ ଜାହାଜ ଆସି ରହୁଥାଏ । ସରକାର ବାହାଦୁରଙ୍କର ଏକ କିଛି ଅଛି ; ତାହାର ନାମ ଫୋର୍ଟଭଲ୍‌ସ୍‌ମ୍; ତହିଁରେ ଅନେକ ସାହେବ ଓ ଦେଶୀୟ ସିପାୟା ଥାନ୍ତି ।

ପ୍ରେସିଡେନ୍ଟ ବରାଗର ଅନ୍ତର୍ଗତ ନଦୀୟା ଜିଲ୍ଲା ସୁବିଖ୍ୟାତ ଅଟେ । ସେହିଠାରେ ଚୈତନ୍ୟଦେବ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ଏବଂ ତାହା ସଂସ୍କୃତ ବିଦ୍ୟାଚର୍ଚ୍ଚା ନିମିତ୍ତ ସର୍ବତ୍ର ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ଓଡ଼ିଶାର କେତେ ବ୍ରାହ୍ମଣସ୍ତ୍ରୀ ସଂସ୍କୃତ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ସେଠାକୁ ଯାନ୍ତି ।

ତାଙ୍କା ବରାଗର ପ୍ରଧାନ ନଗର ତାଙ୍କା । ସେଠାରେ ବଣିଆମାନେ ରୂପାର ଉତ୍କୃଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟଗତା କରନ୍ତି ଏବଂ ତନ୍ତ୍ରମାନେ ଅତି ସୂକ୍ଷ୍ମ ଲୁଗା ବୁଣନ୍ତି । ରାଜସାହା ଡବଜନରେ ଦ'ଜିଲ୍ଲା ଏକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସ୍ଥାନ ; ସେଠାକୁ ଯିବାକୁ ହେଲେ ରେଳଗାଡ଼ୀରେ ଚଢ଼ି ହିମାଳୟ ପର୍ବତର ଅଳ୍ପ ଉପରକୁ ଯିବାକୁ ହୁଏ । ଜଳବାୟୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ବାସ୍ଥ୍ୟକର ଥିବାରୁ ଅନେକ ସାହେବ ଓ ଦେଶୀୟ ଧନୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସେଠାକୁ ଯାନ୍ତି ।

ବେହାର ପ୍ରଦେଶର ରାଜଧାନୀ ପାଟନା ଏବଂ ମୁର୍ଶିଦାବାଦ ଏକ ପ୍ରଧାନ ନଗର । ସେଠାରେ ଉତ୍କମ ପାଟଲୁଗା ଏବଂ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ପିତ୍ତଳ ଓ କଂସାର ବାସନ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଏ । ମାଲଦାରେ ସୁମିଷ୍ଟ ଆମ୍ବ ମିଳେ ।

ସ୍ଲେଟନାଗପୁରର ପ୍ରଧାନ ନଗର ରାଣ୍ଡି ବିଶେଷ ସ୍ବାସ୍ଥ୍ୟକର ସ୍ଥାନ ଅଟେ ।

ବଙ୍ଗ ବରାଗର ଉତ୍ତରସୀମା ହିମାଳୟ ପର୍ବତ ; ପୂର୍ବସୀମା ଆଶାମ ଓ ବ୍ରହ୍ମଦେଶ ; ଦକ୍ଷିଣସୀମା ସମୁଦ୍ର ଓ ପଶ୍ଚିମସୀମା ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ ଓ ସଂଯୁକ୍ତ ପ୍ରଦେଶ । ତାହାର ପରିମାଣଫଳ ଦୁଇ ଲକ୍ଷ ବର୍ଗମାଇଲରୁ

କିଛି ଉଠା ଏବଂ ଲୋକସଂଖ୍ୟା ୨୮ କୋଟିରୁ ଅଧିକ ହେବ । ତହିଁ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଉତ୍ତାପ୍ତାଂଶ ମୁସଲମାନ ଓ ଅବଶିଷ୍ଟ ଅଧିକାଂଶ ହିନ୍ଦୁ* ।

୨୧ଶ ପାଠ ।

ବଙ୍ଗ ସେମନ୍ତ ଗୋଟିଏ ବିଭାଗ ତେମନ୍ତ ଆଉ କେତେଗୋଟି ବିଭାଗ ଦେଖି ଭାରତସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଗଠିତ ହୋଇଅଛି । ବଙ୍ଗ ପରି ଆଶା-ଅଯୋଧ୍ୟା ସଂଯୁକ୍ତ ପ୍ରଦେଶ; ପଞ୍ଜାବ, ପୁରୀବଙ୍ଗ—ଆଶାମ ଓ ବୁଦ୍ଧଦେଶରେ ଜଣେ ଲେଖାଏଁ ଲେଫ୍ଟନାଣ୍ଟଗବର୍ଣ୍ଣର ଅଛନ୍ତି । ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ଓ ବମ୍ବେର ବିଭାଗରେ ଜଣେ ଲେଖାଏଁ ଗବର୍ଣ୍ଣର ଅଛନ୍ତି; ସେମାନଙ୍କର କ୍ଷମତା ଲେଫ୍ଟନାଣ୍ଟ-ଗବର୍ଣ୍ଣରଙ୍କର ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ । ଆଶାମ, ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ, ଆଜମିର ଓ ମୋରବାସ ଦୁର୍ଗ, ବ୍ରହ୍ମିଶ ବେଲୁଚସ୍ଥାନ, ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶ, ଆନ୍ଧ୍ରମାନ ଓ ନିକୋବାର ଦ୍ୱୀପ ସମୂହରେ ଜଣେ ଲେଖାଏଁ ଇଞ୍ଚିକମିଶନର ଅଛନ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଶାର ଗଡ଼ଜାତମାହାଲ ପ୍ରାୟ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ରାଜ୍ୟ ଅଛି । ସରକାରବାହାଦୁର ସାକ୍ଷାତ ଭାବରେ ତାହା ସବୁ ବୁଝାସୁଝା ନ କଲେହେଁ ତହିଁରେ ଦେଖାଯିବ ରାଜାମାନେ କିପରି କାର୍ଯ୍ୟନିବାହ କରନ୍ତି ତାହା ତଦାରଖ କରନ୍ତି । ତହିଁ ମଧ୍ୟରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ରାଜ୍ୟମାନ ପ୍ରଧାନ; ହାଇଦ୍ରାବାଦ, ଗାଲପୁର, ବରୋଦା, କାଶ୍ମୀର, ଇନ୍ଦୋର, ଜୟପୁର,

* ସନ ୧୧୦୫ ଅକ୍ଟୋବର ତା ୧୭ ରଖିଠାରୁ ବେବଲ ଦାଈଲିକୁ ଗୁଡ଼ି ସଜସାଣ୍ଡ, ତାହା ଓ ତଡ଼ିଶାମ ବରୋମାନ ବଙ୍ଗରୁ ବାହାର ଯାଇ ଆଶାମ ସଙ୍ଗେ ମିଶିବାରୁ ଏକ ନୂତନ ପ୍ରଦେଶ ଗଠିତ ହୋଇଅଛି । ସେ ପ୍ରଦେଶର ନାମ ପୁରୀବଙ୍ଗ ଓ ଆଶାମ; ତହିଁରେ ଜଣେ ଲେଫ୍ଟନାଣ୍ଟଗବର୍ଣ୍ଣର ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଅଛନ୍ତି ।

ଯୋଧପୁର, ଭଦ୍ରପୁର, ମହାଶୂର ଓ ବିବାକ୍ତ । ସମସ୍ତେ ସରକାର ବାହାଦୁରଙ୍କ ଅଧୀନ ଅଛନ୍ତି ।

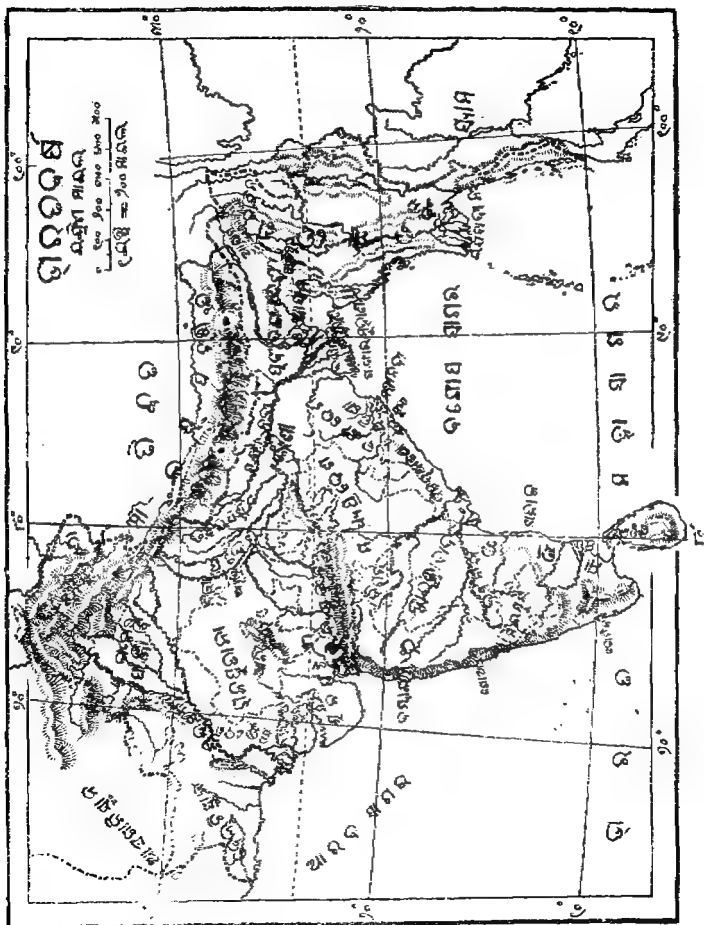
ନେପାଳ ଓ ଭୂଟାନର ରାଜାମାନେ ସ୍ୱାଧୀନ ଅଛନ୍ତି ।

ଭାରତସାମ୍ରାଜ୍ୟର କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ଇଂରେଜଙ୍କ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ଇଉରୋପୀୟ ଜାତିମାନଙ୍କର ଅଧିକାର ଅଛି । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ, ପଶ୍ଚିମରେ ଓ ମାନ୍ଦ୍ରାସ୍ ପର୍ବତମାନଙ୍କର ଅଧୀନ ଓ ପଶ୍ଚିମରେ ପର୍ବତ ଗବର୍ଣ୍ଣର-ଜେନେରାଲ୍ ଥାନ୍ତି । ଗୋଆ, ଦାମନ ଓ ଦିଉ ପର୍ତ୍ତୁଗିଜମାନଙ୍କ ଅଧୀନ ଓ ଗୋଆରେ ପର୍ତ୍ତୁଗିଜ ଗବର୍ଣ୍ଣର-ଜେନେରାଲ୍ ଥାନ୍ତି ।

ଭାରତର ଅକାର କିପରି? ତିନିକୋଟିଆ । ତାହାର ତିନିଆଡ଼େ ସମୁଦ୍ର । ସେହିପରି ଯେଉଁ ସୁଲଭଗର ତିନିଆଡ଼େ ଜଳ ଥାଏ ତାହାକୁ ଉପସାଧିତ ବୋଲନ୍ତି । ଭାରତ ଗୋଟିଏ ଉପସାଧିତ । ତାହାର ଉତ୍ତରରେ ହିମାଳୟ ପର୍ବତ, ପୂର୍ବରେ ପୂର୍ବଉପସାଧିତ ଓ ବଙ୍ଗୋପସାଗର, ଦକ୍ଷିଣରେ ଭାରତମହାସାଗର ଏବଂ ପଶ୍ଚିମରେ ଆରବସାଗର, ବେଲୁଚିସ୍ତାନ ଓ ଅଫଗାନିସ୍ତାନ ।

ହିମାଳୟ ପୃଥିବୀରେ ଉଚ୍ଚତମ ପର୍ବତ । ତାହାର ଶୃଙ୍ଗରେ ସର୍ବଦା ପର୍ବତ ଅକାରରେ ବରଫ ଜମା ହୋଇଥାଏ । ତାହାର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ଅତିଶୟ ଶୀତ ହୁଏ । ପର୍ବତ ଦେହରେ ସିମ୍ଲ, ମିଶୋରା ଓ ନାଇନିତାଲ୍ ତିନୋଟି ଅତି ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକର ସ୍ଥାନ । ଆଉ ଏକ ପର୍ବତ ଭାରତର ମଧ୍ୟ ସ୍ଥଳରେ ଅଛି; ତାହାର ନାମ ବିନ୍ଧ୍ୟଗିରି । ତତ୍ତ୍ୱର ଦେଶ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଅଛି, ଉତ୍ତରକୁ ଆର୍ୟବର୍ତ୍ତ ଓ ଦକ୍ଷିଣକୁ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ବୋଲନ୍ତି । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପର୍ବତ ମଧ୍ୟରେ ଆରବଲ୍ଲୀ, ପୂର୍ବଘାଟ ଓ ପଶ୍ଚିମଘାଟ ପ୍ରଧାନ ଅଟେ ।

ଆର୍ୟବର୍ତ୍ତରେ ସିନ୍ଧୁ, ଗଙ୍ଗା ଓ ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ର ନଦୀମାନ ଅତି ବୃହତ୍ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକର ଅନେକ ଲେଖାଏଁ ଉପନଦୀ ଓ ଶାଖାନଦୀ ଅଛି ।

ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟରେ ନର୍ମଦା, ଗୋଦାବରୀ, କୃଷ୍ଣା, କାବେରୀ ଓ ମହାନଦୀ ପ୍ରଧାନ ଅଟେ ।

ଭାରତର ଲୋକ ସଂଖ୍ୟା ପ୍ରାୟ ୩୫ କୋଟି, ଅଧିକାଂଶ ହିନ୍ଦୁ ଅଟନ୍ତି । ସକଳପ୍ରକାର ଧର୍ମର ଲୋକେ ଅଛନ୍ତି କିନ୍ତୁ ହିନ୍ଦୁ, ମୁସଲମାନ ଓ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ଦେଶର ପ୍ରଧାନ ଧର୍ମ । ପ୍ରାୟ ଉନବିଂଶ ଲୋକେ କୃଷିକର୍ମରେ କୁଟୁମ୍ବ ପୋଷନ୍ତି; ଅନ୍ୟ ବ୍ୟବସାୟ କରିବା ଲୋକଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଅତିଅଳ୍ପ । ଧାନ, ଗହମ, ମଟର, ତମାକ, ଦେଶର ପ୍ରଧାନ ଖାଦ୍ୟ ଅଟେ; କୃଷକମାନେ କେବଳ ସେହିଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ବିଶେଷ ଦୃଷ୍ଟି ରଖନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ଋଷ ମଧ୍ୟରେ କପା, ହୋଟ, ଚା, ନୀଳ ପ୍ରଧାନ; କିନ୍ତୁ ତାହା ସବୁ ସାହେବ ମହାଜନ-ମାନେ ଟଙ୍କା ଦେଇ କରନ୍ତି; ଦେଶୀୟ ଲୋକେ କେବଳ ମୂଲ ଲଗନ୍ତି । ବଙ୍ଗ ବିଭାଗରେ ଯଥର କୋଇଲା ଓ ମାନ୍ତ୍ରାଜରେ ପୁବର୍ଣ୍ଣର ଖଣି ଅଛି ।

ଭାରତରୁ ଅଧିକ ପରମାଗରେ ଗହମ, କପା, ହୋଟ, ମାଲ ଓ ତମଡ଼ା ବିଦେଶକୁ ଯାଏ ଏବଂ ଲୁଗା, ବାଥାରିଲ, କୁରୀ, କରୁଣ୍ଡ, ତମଡ଼ାର ଜିନିଷ ଇତ୍ୟାଦି ବିଦେଶରୁ ଆସେ । ପୂର୍ବଭାଗରେ କଲିକତା, ପଶ୍ଚିମଭାଗରେ ବମ୍ବେ ଓ କରାଚି ଏବଂ ଦକ୍ଷିଣାଞ୍ଚଳରେ ମାନ୍ତ୍ରାଜ ଓ ଭୂବନେଶ୍ୱରୀ ପ୍ରଧାନ ବନ୍ଦର ଅଟେ । କଲିକତା ପ୍ରାୟ ମାନ୍ତ୍ରାଜ ଓ ବମ୍ବେରେ ଗବର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟଙ୍କର କଳ୍ପା ଅଛି ଏବଂ ଅନେକ ସାହେବ ଓ ଦେଶୀୟ ସିପାସୀ ଥାନ୍ତି ।

ମାନ୍ତ୍ରାଜ ବିଭାଗର ରାଜଧାନୀ ମାନ୍ତ୍ରାଜ ସହର; ସେଠାରେ ହାଇକୋର୍ଟ ଓ ବିଭାଗୀୟ ଗବର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟଙ୍କର ଆବାସ ଅଛି । ବିଶାଖାପାଟଣା, ସମଲପାଟଣା ଓ କୋକନଦ ଓ ବ୍ରହ୍ମପୁର* ପ୍ରଧାନ ବାଣିଜ୍ୟସ୍ଥାନ । ମଦୁରା ଏକ ପ୍ରାଚୀନ

* ବ୍ରହ୍ମପୁରର ଲୋକେ ଓଡ଼ିଆଭାଷୀ ବହୁଳ ଏବଂ ତୁମ୍ଭର ଜାତି—ଓଡ଼ିଆ । ସେମାନେ ମାନ୍ତ୍ରାଜ ଗବର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟଙ୍କ ଅଧୀନ ।

ସହର ; ସେଠାରେ ଗୋଟିଏ ଅତି ପ୍ରାଚୀନ ଓ ସୁନ୍ଦର ଦେଉଳ ଅଛି । ସେହି ବିଭାଗରେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ଅତି ପବିତ୍ର ଧାମ ସେତୁବନପ୍ରମେଶ୍ୱର ଅଛି ।

ବମ୍ବେରବିଭାଗର ରାଜଧାନୀ ବମ୍ବେର ସହର ଭାରତର ସର୍ବାପେକ୍ଷା ବୃହତ୍ତର ବନ୍ଦର । ସେଠାରେ ହାଇକୋର୍ଟ ଏବଂ ଗବର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟର ଅବାସ ଅଛି । ପୁନା, ନାସିକ ଓ କରାଚ ପ୍ରଧାନ ନଗର ଅଟେ । ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ପବିତ୍ର ଧାମ ଦ୍ୱାରକା ବମ୍ବେର ବିଭାଗର ଅନ୍ତର୍ଗତ ।

ସଂଯୁକ୍ତ ପ୍ରଦେଶର ରାଜଧାନୀ ଏଲ୍‌ହାବାଦ ଗଙ୍ଗା ଓ ଯମୁନାର ସଙ୍ଗମସ୍ଥାନରେ ଅବସ୍ଥିତ । ତାହାର ଅନ୍ୟ ନାମ ପ୍ରୟାଗ ; ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ଉର୍ଥ । ସେଠାରେ ହାଇକୋର୍ଟ ଓ ଲେଫ୍ଟନାଣ୍ଟ ଗବର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟର ଅବାସ ଅଛି । ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ତୀର୍ଥସ୍ଥାନ କାଶୀ, ଅଯୋଧ୍ୟା, ମଥୁରା, ବୃନ୍ଦାବନ ଓ ହରିଦ୍ୱାର ସେହି ବିଭାଗ ମଧ୍ୟରେ ; ଲକ୍ଷ୍ନୋ, କାନପୁର ଓ ଅଗ୍ରା ପ୍ରଧାନ ସହର ଅଟେ ।

ପଞ୍ଜାବ ପ୍ରଦେଶର ରାଜଧାନୀ ଲହୋର । ତହିଁ ନିକଟରେ ଅମୃତସର ଶିଖଜାତିଙ୍କର ପବିତ୍ର ସ୍ଥାନ । ସେଠାରେ ଶାଲ ଓ ନାନାପ୍ରକାର ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଶୀତବସ୍ତ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଏ । ମୁଲତାନ, ଶିମଲା ଓ ଦିଲ୍ଲୀ ପ୍ରଧାନ ନଗର ।

କୃଷ୍ଣପ୍ରଦେଶର ରାଜଧାନୀ ରେଝୁନ ନଗର ନାନାପ୍ରକାର ଦ୍ରବ୍ୟର ବାଣିଜ୍ୟସ୍ଥାନ ଓ ବନ୍ଦର । ସେଠାରୁ ଅନେକ ପରିମାଣ ଗୁଡ଼ଳ ବିଦେଶକୁ ଯାଏ । ମାନ୍ଦାଲେ, ଏକପୁର, ପେଗୁ ଓ ମୌଲମାନ ପ୍ରଧାନ ନଗର ।

ଅଶାମ ପ୍ରଦେଶର ରାଜଧାନୀ ଶିଲଙ୍ଗ । ପ୍ରସିଦ୍ଧ କାମାଖ୍ୟା ଦେବୀଙ୍କ ମନ୍ଦିର ତାହାର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ଶିଲହଟରେ ଷ୍ଟ ବରିଷ୍ଠ ଅଛି ଏବଂ ଅତି ମଧୁର କମଳାଲେମ୍ବୁ ମିଳେ । ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶର ରାଜଧାନୀ ନାଗପୁର ଏବଂ ହିଙ୍ଗନହାଟ ଓ ରାଉପୁର ପ୍ରଧାନ ନଗର ଅଟେ । କୁର୍ଗର ରାଜଧାନୀ ମର୍ବରରେ ଅନେକ ଅଲେଇଚ ଓ ଗୁଜରାଟ ମିଳେ । ଅଜମୀର ଓ ମେରବାସର ରାଜଧାନୀ ଅଜମୀର । ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶର ପେଶାବର ଏବଂ

ବ୍ରହ୍ମଣ ବେଲୁଚପ୍ରାନ୍ତର କୁବଟା ରାଜଧାନୀ । ଆନ୍ଧ୍ରମାନ ଓ ନିକୋବାର ଦ୍ଵୀପର ରାଜଧାନୀ ପୋର୍ଟବେୟାର; ଅପରାଧୀମାନେ କଳାପାଣିଦଣ୍ଡ ପାଇଲେ ସେହିଠାକୁ ଯାନ୍ତି ।

ଉପରୋକ୍ତ ସମସ୍ତ ପ୍ରଦେଶଗୁଡ଼ିକୁ ଘେନ ଭାରତସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଗଠିତ ହୋଇଅଛି । ତାହା ଜଣେ ରାଜପ୍ରତିନିଧିଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଶାସିତ ହୁଏ । ତାଙ୍କୁ ଗବର୍ଣ୍ଣର ଜେନେରଲ ବା ଭାଇସରୌ କୋଲନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସହରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଆଇନମାନ ସମସ୍ତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ ଚଳେ ।

୨୨ଶ ପାଠ ।

ଭାରତବର୍ଷ ପରି ଆଉ କେତୋଟି ଦେଶ ଘେନି ଏଣିୟା ମହାଦେଶ ଗଠିତ ହୋଇଅଛି । ଯେଉଁ ସୁବିପ୍ରୀଣ୍ଟି ସ୍ଥଳଭାଗରେ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ଦେଶ ଥାଏ ତାହାକୁ ମହାଦେଶ କୋଲନ୍ତି । ମାନଚିତ୍ରରେ ଯେଉଁ ଅଂଶମାନ ଅଳ୍ପ ସବୁଜ ଦିଶୁଅଛି ତାହା ଜଳଭାଗ ବା ସମୁଦ୍ର; ଯେଉଁ ଅଂଶମାନ ଲାଲ ତାହା ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ଶାସନକର୍ତ୍ତ୍ତ୍ବ ବ୍ରହ୍ମଣ ଗବର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟଙ୍କ ଅଧୀନ ।

ସ୍ଥଳଭାଗରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଦେଶମାନ ମାନଚିତ୍ରରେ ଦେଖି ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଭାରତର ଓ ପରସ୍ପରର କେଉଁ ଦିଗରେ ସ୍ଥିର କର; ଏଣିୟିକ ଭୂରସ୍ତ୍ର, ଆରବ, ପାରସ୍ୟ, ଅଫଗାନିସ୍ତାନ, ବେଲୁଚପ୍ରାନ୍ତ, ଡବଡ, ପୁର୍ବଭାରତୀୟ, ଭାରତୀୟଦ୍ଵୀପସୂତ୍ର, ଖନ, କୋରାଆ ଓ ଏଣିୟିକ ରୁଷିଆ ।

ଏଣିୟାର ସମସ୍ତ ଉତ୍ତରାଞ୍ଚଳ, ଭୂରସ୍ତ୍ରର ଅସ୍ତକାଂଶ, ଭାରତବର୍ଷର ଅସ୍ତକାଂଶ ଓ ଖନର ଅସ୍ତକାଂଶ ସମତଳ ଅଟେ । ହିମାଳୟର ଉତ୍ତରଦିଗରେ ଡବଡ ଅର୍ଦ୍ଧାବ ଉଚ୍ଚ ଭୂମି; ସେହିପରି ଉଚ୍ଚ ଭୂମିକୁ ମାଲ-ଭୂମି କୋଲନ୍ତି । ଉତ୍ତରାଞ୍ଚଳ ପର୍ବତ ଏଣିୟିକ ରୁଷିୟାର ପଶ୍ଚିମ ପ୍ରାନ୍ତରେ ଅଛି ।

ଏବଂ ଅଳ୍ପାଂ ଓ ସ୍ୱାବଲେକେନାଂ ପଦମୋଲା ଉକ୍ତଦେଶ ଓ ଶନ-
ସାମ୍ରାଜ୍ୟକୁ ବର୍ତ୍ତୁ କରୁଅଛି । କକେଶସପଦ କାଷ୍ଠିୟାନ୍ ଓ କୃଷ୍ଣସାଗର
ମଧ୍ୟରେ ; ଏଲବ୍ରଜ କାଷ୍ଠିୟାନ୍ସାଗରର ଦକ୍ଷିଣସୀମାରେ ଏବଂ ହିନ୍ଦୁକୁଶ
ଓ ପାମିର ଅମ୍ବୁନାମକ ଦେଶର—ଭାରତର ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମ କୋଣରେ
ଅଛି ।

ମାନଚିତ୍ରରେ ଯେଉଁ ସୁବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ଜଳଭାଗ ଦେଖୁଅଛି ତାହା ଏକ
ମହାସାଗର । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମହାସାଗରର ନାମ ଅଛି । ସେଗୁଡ଼ିକ ଅପେକ୍ଷା
ଭୂଗା ଜଳଭାଗକୁ ସାଗର ବୋଲନ୍ତି । ଏଶିୟାର ଦକ୍ଷିଣରେ ଭାରତ
ମହାସାଗର, ପୂର୍ବରେ ପ୍ରଶାନ୍ତ ମହାସାଗର, ଉତ୍ତରରେ ଉତ୍ତର ମହା-
ସାଗର, ପଶ୍ଚିମରେ ମହାସାଗର ନାହିଁ । ମାନଚିତ୍ରରେ ଦେଖିବ ଯେ
କୌଶିୟା ପ୍ରାନ୍ତରେ ଜଳଭାଗ ସ୍ଥଳଭାଗକୁ ଖାଇଗଲା ପ୍ରାୟ ଦଶଅଛି ।
ଯେଉଁଠାରେ ସେପରି ହୋଇଅଛି ତାହାକୁ ଉପସାଗର ବୋଲନ୍ତି ।
ଯେଉଁ ଦେଶଠାରେ ସେପରି ନୋଇଅଛି ତାହାର ନାମ ଘେନି ଉପ-
ସାଗରର ନାମ ହୋଇଅଛି । ବଙ୍ଗ ପ୍ରଦେଶର ନାମ ଘେନି ବଙ୍ଗୋପ-
ସାଗର ; ପୁରୀଠାରେ ଯେ ସମୁଦ୍ର ଦେଖାଯାଏ ତାହା ବଙ୍ଗୋପସାଗର ।
ଭାରତବର୍ଷ ଓ ଆରବ ମଧ୍ୟରେ ଆରବ ସାଗର ; ଆରବ ଓ ପାରସ୍ୟ
ମଧ୍ୟରେ ପାରସ୍ୟ ଉପସାଗର ; ଆରବର ପଶ୍ଚିମରେ ଲେହିତ ସାଗର ;
ଶ୍ୟାମ ଦେଶର ଦକ୍ଷିଣରେ ଶ୍ୟାମ ଉପସାଗର ; ଶନ ଓ ଜାପାନ ମଧ୍ୟରେ
ଜାପାନ ସାଗର ; ଏଶିୟାକୁ ବୁଝିଥାର ଉତ୍ତର ପୂର୍ବରେ ଓକଟସ୍କ ଓ କାମ-
ସ୍କଟକା ସାଗର ଅଛି ।

ଅନ୍ତର୍ଗତ କାହାକୁ ବୋଲନ୍ତି ? ଏଶିୟାରେ କେତୋଟି ଅନ୍ତର୍ଗତ
ମାନଚିତ୍ର ଦେଖି ଜାଣି ପାରୁଅଛ ? ଉତ୍ତର-ପୂର୍ବ କୋଣରେ ପୂର୍ବ-
ଅନ୍ତର୍ଗତ, ଆରବର ପୂର୍ବରେ ରସୁଲହେଡ଼, ଭାରତବର୍ଷର ଦକ୍ଷିଣରେ

କୁମାରବା, ମନ୍ତ୍ରବାର ଦକ୍ଷିଣରେ ଶ୍ରେମାନ୍ତ, କାମସ୍ଥଟକାର ଦକ୍ଷିଣରେ ଲେପାଟକା ପ୍ରଧାନ ଅନୁଶ୍ରବ ଅଟେ ।

ସ୍ତ୍ରୀୟ କଥା? ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ସ୍ତ୍ରୀୟ ନିବନ୍ଧବର୍ଣ୍ଣା ହୋଇଥିଲେ ସବୁ-
ଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ତ୍ରୀୟପୁର ବୋଲାଯାଏ । ଇବାଞ୍ଜି ଉପସାଗରରେ ସାନ୍ତପ୍ରସ୍ ଓ
ଭେଡ଼ସ୍, ଭାରତବର୍ଷର ଦକ୍ଷିଣରେ ଲଙ୍କା ବା ସିଲେନ, ଭାରତୀୟ ସ୍ତ୍ରୀୟ-
ପୁର (ପୁମାବା, ଯାବା, ବୋର୍ଣ୍ଣିଓ, ସେଇବସ୍), ମନ୍ତ୍ରବା, ପିଲିପାଇନ
ସ୍ତ୍ରୀୟପୁର, ଗଜର ଦକ୍ଷିଣରେ ହିନ୍ଦୁ ଓ ପୂର୍ବରେ ଫର୍ମୋଜା ଏକ
ଜାପାନ ସ୍ତ୍ରୀୟପୁର ପ୍ରଧାନ ଅଟେ ।

ଭାରତବର୍ଷ ଓ ଲଙ୍କା ସ୍ତ୍ରୀୟ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ସଂଲଗ୍ନ ଜଳଭାଗ ଏକ
ଦଗରେ ବଙ୍ଗୋପସାଗର ଓ ଅନ୍ୟଦଗରେ ଭାରତ ମହାସାଗରକୁ ଯୋଗ
କରିଅଛି, ତାହାର ନାମ ପକ୍ ପ୍ରଣାଳୀ । ସେହିପରି ଯେଉଁ ସଂଲଗ୍ନ
ଜଳଭାଗ ଦୁଇ ଦଗରେ ପ୍ରକାଶ୍ତ ଜଳଭାଗକୁ ଯୋଗ କରିଥାଏ ତାହାକୁ
ପ୍ରଣାଳୀ ବୋଲନ୍ତି । ଲେହେତୁ ଏକ ଅରବ ସାଗରକୁ ବାବେଲମାଣ୍ଡବ
ପ୍ରଣାଳୀ ଯୋଗ କରିଅଛି । ଅରବ ସାଗର ଓ ପାରସ୍ୟ ଉପସାଗର
ମଧ୍ୟରେ ଅରମ୍ଭ ପ୍ରଣାଳୀ ଏକ ହରିତ ଉପସାଗର ଓ ଜାପାନୀ ସାଗର
ମଧ୍ୟରେ କୋରିଅ ପ୍ରଣାଳୀ ଅଛି ।

ମାନଚିତ୍ରରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ନଦୀ ଦର୍ଶାଅଛି । ତହିଁ ମଧ୍ୟରେ
ଏଣିୟୁଜ ରୁଷିୟାରେ ଲେନା, ଏନସାଇ ଏକ ଏଣିୟୁଜ ଭୁରସ୍ତରେ
ଇୟୁଫ୍ରେଟିସ୍ ଓ ଟାଇଗ୍ରିସ୍, ଭାରତବର୍ଷରେ ସିନ୍ଧୁ, ଗଙ୍ଗା ଓ ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ର ଏକ
ବ୍ରହ୍ମରେ ଇରାକ୍ ଓ ଗଜରେ କେଶ୍ବନ୍ ଓ ଯୁଂସିକିୟା ପ୍ରଧାନ
ଅଟେ ।

ଏଣିୟୁଜ ଭୁରସ୍ତର ପ୍ରଧାନ ନଗର ସୁଣ୍ଡୀ ଏକ ବୃହତ୍ ସହର ଅଟେ ।
ଅରବରେ ମସୁଟ୍, ମକ୍କା ଓ ମଦିନା, ପାରସ୍ୟରେ ଇସ୍ଫହାନ, ଅଫଗାନି-
ସ୍ତାନରେ କାବୁଲ, ଭାରତବର୍ଷରେ କଲକତା, ଶ୍ୟାମରେ ବେଙ୍ଗଳ,

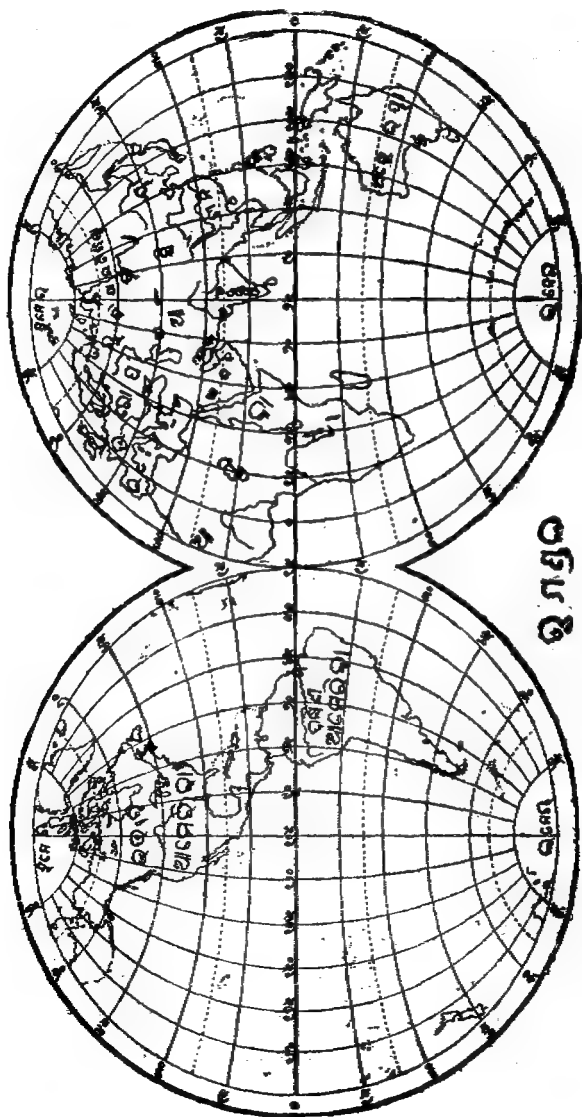
ଗଜରେ ପେକ, ଜାପାନରେ ଟୋକିଓ, ଫିଲିପାଇନ୍ ଦ୍ଵୀପସମୂହରେ ମେନିଲ ରାଜଧାନୀ ଓ ପ୍ରଧାନ ନଗରମାନ ଅଟେ । ଯେଉଁ କାବୁଲ୍‌ମାନେ କର୍ମସିଣ ବାଦାମ ଆଣନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ମୁଲକ ଅଫଗାନିସ୍ତାନ ।

ଏଣିୟା ମହାଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ଭାରତବର୍ଷର ଅସ୍ତକାଂଶ, ପିନାଙ୍ଗ, ମଲକା, ଶିଙ୍ଗାପୁର, ଲଙ୍କା, ଅନାମାନ, ନିକୋବର, ବୋର୍ଣ୍ଣିଓର ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମ ଭାଗ ଲବୁଆନ, ଲୋହିତ ସାଗରରେ ପେରମ୍, ଅରବରେ ଅବନ, ହିଂକଂ ଓ ସାରପ୍ରସ ଦ୍ଵୀପମାନ ବ୍ରହ୍ମଣ ଗବର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟଙ୍କ ଅଧୀନ ଅଟେ ।

୨୩ଶ ପାଠ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ପୃଥିବୀର ମାନଚିତ୍ର ଦେଖ । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ମହାଦେଶ ପ୍ରାୟ ଅଉ ୪ ଗୋଟି ଅଛି । ଏଣିୟାର ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମ ଭାଗରେ ଇଂରାଜୀ ପର୍ବତର ପଶ୍ଚିମ ଅଞ୍ଚଳ ଇଂରାଜ୍ଵେପ ମହାଦେଶ; ତହିଁର ଦକ୍ଷିଣରେ ଆଫ୍ରିକା; ଇଂରାଜ୍ଵେପ ଓ ଆଫ୍ରିକାର ପଶ୍ଚିମରେ ଉତ୍ତର ଅମେରିକା ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଅମେରିକା; ଏବଂ ପ୍ରଶାନ୍ତ ମହାସାଗରର ମଧ୍ୟରେ ଓଶିଏନିୟାର ଅନ୍ତର୍ବର୍ତ୍ତୀ ଅଷ୍ଟ୍ରେଲିୟା, ନିଉଜିଲଣ୍ଡ ଓ ନିକଟସ୍ଥ ଦ୍ଵୀପସମୂହ ।

ଇଂରାଜ୍ଵେପ, ଏଣିୟା ଓ ଆଫ୍ରିକା ଲଗାଲଗି ହୋଇ ରହିଅଛି । ସେହି ଢଳ ମହାଦେଶକୁ ଏକତ୍ର ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧ ବା ପ୍ରାଚୀନ ପୃଥିବୀ ବୋଲନ୍ତି; ଉତ୍ତର ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଅମେରିକା ଦୁଇ ସଂଲଗ୍ନ ମହାଦେଶକୁ ଏକତ୍ର ପଶ୍ଚିମାର୍ଦ୍ଧ ବା ନବୀନ ପୃଥିବୀ ବୋଲନ୍ତି । କିଛିକାଳ ପୂର୍ବେ ସେପର ସ୍ଥଳଭାଗ ଓ ତହିଁରେ ମନୁଷ୍ୟ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜୀବଜନ୍ତୁ ସ୍ଥବା ବିଷୟ କେହି ଜାଣି ନ ଥିଲେ । ପ୍ରାୟ ୪୦୦ ବର୍ଷ ହେବ ଜଣେ ଇଂରାଜ୍ଵେପବାସୀ ଜାହାଜରେ ଯାତ୍ରା ମହାସାଗରରେ ସ୍ଥଳ ଦେଖି ସେହିଠାରେ ଓହ୍ଲାଇଲେ । ସେଠାର

ଭୂମଣ୍ଡଳ

ପୃଷ୍ଠାପର ମାନଚିତ୍ର ।

ଲୋକଙ୍କ ସହିତ କିଛିବନ ରହିବାରେ ଜଣାଗଲା ଯେ ତାହା ଏକ ମହା-
ଦେଶର ଅଂଶ ମାତ୍ର । କ୍ରମଶଃ ଆଉ ଲୋକେ ସେଠାରେ ଯାଇ
ରହିଲେ । ସେହି ହେତୁରୁ ତାହାର ନାମ ନଗର ପୁଷ୍ପବା ହୋଇଅଛି ।

ନଗର ଓ ପ୍ରାଚୀନ ପୁଷ୍ପବା ମଧ୍ୟରେ ଅଟଲାଣ୍ଟିକ ମହାସାଗର । ଉଭୟ
ପୁଷ୍ପବାର ଦକ୍ଷିଣରେ ଦକ୍ଷିଣ ମହାସାଗର । ତାହା ଛଡ଼ା ଆଉ ତିନୋଟି
ମହାସାଗର ଅଛି ; ପ୍ରଶାନ୍ତ, ଭରତୀୟ ଓ ଇଉର ମହାସାଗର । ପୁଷ୍ପ-
ବାରେ ସ୍ଥଳଭାଗ ଅପେକ୍ଷା ଜଳ ଭାଗ ଅଧିକ, ପ୍ରାୟ ଦ୍ଵିଗୁଣ ହେବ ।

ଅମୃତମାନଙ୍କର ଶାସନକର୍ତ୍ତା ଇଂରେଜବାହାଦୁର ଇସ୍ମେୟଲ ଆଦି-
ଅଛନ୍ତି । ସେହି ମହାଦେଶର ପଶ୍ଚିମ ଭାଗରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଦ୍ଵୀପ ଅଛି ;
ତହିଁ ମଧ୍ୟରେ ଗ୍ରେଟ୍‌ବ୍ରିଟେନ୍ ପ୍ରଧାନ । ତାହାହିଁ ଇଂରେଜ ବାହାଦୁରଙ୍କ
ସ୍ଵଦେଶ । ତାହା ପୁଣି ତିନି ଭାଗରେ ବରକ୍ସ, ଇଂଲଣ୍ଡ, ସ୍କଟଲଣ୍ଡ ଓ ଆୟାର-
ଲଣ୍ଡ । ସେଠାର ଲୋକେ ବଳ, ବଦ୍ୟା, ବୁଦ୍ଧି, ବାଣିଜ୍ୟ, ଧନ, ସାହସ ଓ
ଧର୍ମ ସକଳ ବସ୍ତୁରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅଟନ୍ତି । ଜଣେ ରାଜା ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ପାର୍ଲିୟା-
ମେଣ୍ଟ ବୋଲି ଏକ ମହାସଭା ଅଛି । ସେହି ରାଜା ଅମୃତମାନଙ୍କ ଭରତସାମ୍ରା-
ଜ୍ୟର ସମ୍ରାଟ୍ । ସଭାର ପରାମର୍ଶ ଓ ରାଜାଙ୍କ ଅଦେଶ ଅନୁସାରେ ଦେଶର
ଶାସନ କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହିତ ହୁଏ । ରାଜଧାନୀ ଲଣ୍ଡନ ପୁଷ୍ପବାରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଓ
ବୃହତ୍ତମ ନଗର ଅଟେ ; ତାହା ଛଡ଼ା ଆଉ ଅନେକ ବୃହତ୍ ନଗରମାନ
ଅଛି । ଲଣ୍ଡନ, ଲିବରପୁଲ ଓ ବ୍ରିଷ୍ଟଲ ପ୍ରଧାନ ବନ୍ଦର । ମ୍ୟାଞ୍ଚେଷ୍ଟରରେ
ସୂତା ଓ ଲୁଗାରେ ପଶମବସ୍ତ୍ରର ଅନେକ ବୃହତ୍ ଜଳକାରଖାନା ଅଛି ।
ଡୁମ୍‌ମୋନେ ଯେଉଁ ବଲ୍ଲଭା ଲୁଗା କଣ ତାହା ସେହିଠାରୁ ଆସେ ।
ନିଉକାଶ୍ଟରେ ପଥର କୋଇଲା ଓ ଲୁହାର ଖଣି ଅଛି ଏବଂ ଅନେକ
ପ୍ରକାର ଜାହାଜ ନିର୍ମିତ ହୁଏ । ବ୍ରିଟିଶ ଦ୍ଵୀପପୁଞ୍ଜ ବ୍ୟତୀତ ଇସ୍ମେୟଲ
ମହାଦେଶରେ କିବ୍ରାଲର, ମାଲା ଓ ଗଜେ ଦ୍ଵୀପମାନ ଇଂରେଜଙ୍କର

ଅଧୀନ ଅଟେ । ଇସ୍ଲାମ୍ରେ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତଲୋକେ ଶ୍ରୀକ୍ରିଷ୍ଣାନ; କେବଳ ଭୂରସ୍ଥରେ ମୁସଲମାନ ଅଛନ୍ତି ।

ଇସ୍ଲାମ୍ରେ ଉତ୍ତରସୀମା ଉତ୍ତର ମହାସାଗର, ପଶ୍ଚିମରେ ଅଟଲାଣ୍ଟିକ ମହାସାଗର, ଦକ୍ଷିଣରେ ଇମଧ୍ୟ ସାଗର, ଏବଂ ପୂର୍ବରେ ଏଶିୟା ମହାଦେଶ ।

ଅଫ୍ରିକାର ଉତ୍ତରସୀମା ଇମଧ୍ୟସାଗର, ପଶ୍ଚିମରେ ଅଟଲାଣ୍ଟିକମହା-ସାଗର, ଦକ୍ଷିଣରେ ଦକ୍ଷିଣ ମହାସାଗର, ପୂର୍ବରେ ଭାରତମହାସାଗର ଓ ଲେହୁତସାଗର । ସେ ମହାଦେଶରେ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଅସଭ୍ୟ ଜାତି ଓ ନାନାଦି ହିଂସ୍ର ଜୀବଜନ୍ତୁ ଅଛନ୍ତି; ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ସିଂହ ପ୍ରଧାନ, ଅସଭ୍ୟ ଜାତିମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କୁଷ୍ଠବର୍ଣ୍ଣ । ଶତ ଶତ ମାଇଲ ବସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ବାଲୁକାମୟ ପ୍ରଦେଶ ଦେଖାଯାଏ; ତାହାକୁ ମରୁଭୂମି ବୋଲନ୍ତି । ଶାହାରା ଏକ ପ୍ରକାଶ ମରୁଭୂମି । ତହିଁରେ ଉଚ୍ଚ ଛତା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରାଣୀ ବା ବାହନ ଯାଇ ଅସି ପାରେ ନାହିଁ ।

ଅଫ୍ରିକାକୁ ଇସ୍ଲାମ୍ରେ ପ୍ରାୟ ଜାତିମାନେ ଖଣ୍ଡ କର ବାଣ୍ଟି ନେଇ-ଅଛନ୍ତି । ଇଂରେଜମାନେ ଲେହୁତ ସାଗର କୁଳସ୍ଥ ୟୁଏକମ, ଗାମ୍ବିଆନୀୟା ପ୍ରଦେଶ, ଶିଏରାଲିଓନ, ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଉପକୂଳ ଏବଂ ପଶ୍ଚିମ ଉପକୂଳରେ ଲେଗସ୍ ଅସ୍ତକାର କରିଅଛନ୍ତି । ଇଜିପ୍ଟ ବା ମିଶର ପ୍ରଦେଶ ଭୂରସ୍ଥ ସୁଲତାନଙ୍କ ଅଧୀନ ହେଲେହେଁ ଇଂରେଜବାହାଦୁରଙ୍କ ଅଶ୍ରୟରେ ଥାଏ । ଦକ୍ଷି-ଣାଂଶରେ କେପ୍‌ଟାଉନ ଓ ସ୍ବାଜିଲାଂ ଇଂରେଜମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ରାଜ୍ୟ । ତହିଁରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଖୁରକର ଖଣି ଅଛି ।

ମାନନ୍ଦ୍ରରେ ଦେଶ ଯେ ଉତ୍ତର ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଆମେରିକା ଦର୍ଶି ମହାଦେଶକୁ ଅତି ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିଖଣ୍ଡ ଯୋଗ କରିଅଛି । ତାହାର ନାମ ପାନେମା । ସେହିପରି ଯେଉଁ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିଖଣ୍ଡ ଦୁଇ ବୃହତ୍ ଭୂମି-ଖଣ୍ଡକୁ ଯୋଗ କରିଥାଏ ତାହାକୁ ଯୋଜକ ବୋଲନ୍ତି । ପାନେମା ଏକ ଯୋଜକ ।

ଉତ୍ତର-ଅମେରିକାର ଉତ୍ତରରେ ଉତ୍ତରମହାସାଗର ; ଦକ୍ଷିଣ ଓ ପଶ୍ଚିମରେ ପ୍ରଶାନ୍ତମହାସାଗର ଏବଂ ପୂର୍ବରେ ଅଟଲାଣ୍ଟିକମହାସାଗର । ତାହାର ଉତ୍ତର ଅଞ୍ଚଳର ଅଧିକାଂଶକୁ ବ୍ରିଟିଶ ଅମେରିକା ବୋଲନ୍ତି ଏବଂ ତାହା ଇଂରେଜବାହାଦୁରଙ୍କ ଅଧୀନ । ବାକ୍ସକାଡ଼ ସ୍ତ୍ରୀପ, ବ୍ରିଟିଶ କଲମ୍ବିଆ, କାନେଡ଼ା ପ୍ରଦେଶ, ନୋବୋସ୍କୋଶିଆ, ନିଉଫାଉଣ୍ଡଲଣ୍ଡ, ଲବ୍ରେ-ଡର ଓ ଅଉ କେଡେଗୁଡ଼ିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ସ୍ତ୍ରୀପ ତହିଁ ମଧ୍ୟରେ ଯାଏ । ଟୋଅ ତାହାର ରାଜଧାନୀ, ଏକ ବୃହତ୍ ନଗର । ସେ ମହାଦେଶରେ ଅନେକ ବଡ଼ ହ୍ରଦ ଏବଂ ନାଏଗରା ନାମରେ ଏକ ପ୍ରକାଶ ଜଳପ୍ରପାତ ଅଛି । ଦକ୍ଷିଣ-ପୂର୍ବଭାଗରେ ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀପମାନ ଦେଖୁଅଛ ତାହାର ନାମ ପଶ୍ଚିମ-ଇରାଞ୍ଜୟ ସ୍ତ୍ରୀପସୂତ୍ତ; ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ବର୍ମୁସାସ, ବାହାମା ଓ ଅଉ କେଡେଗୁଡ଼ିଏ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ଅଧୀନ ଅଟେ ।

ଦକ୍ଷିଣଅମେରିକାର ଉତ୍ତର ଓ ପୂର୍ବରେ ଅଟଲାଣ୍ଟିକମହାସାଗର ; ପଶ୍ଚିମରେ ପ୍ରଶାନ୍ତମହାସାଗର ; ଏବଂ ଦକ୍ଷିଣରେ ଦକ୍ଷିଣମହାସାଗର । ବ୍ରିଟିଶଗାୟନା ଇଂରେଜଙ୍କର ଅଧୀନ ଅଟେ ଏବଂ ତହିଁର ରାଜଧାନୀ ଜର୍ଜଟାଉନ ।

ମାନପ୍ରସରେ ଦେଖିବ ଯେ ଏକ ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀ ଉତ୍ତୟ ଅମେରିକାର ଉତ୍ତର ପ୍ରାନ୍ତରୁ ଦକ୍ଷିଣ ପ୍ରାନ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାଇଅଛି । ଉତ୍ତରଅମେରିକାରେ ତାହାର ନାମ ରକ୍ଷା ଏବଂ ଦକ୍ଷିଣ ଅମେରିକାରେ ଆନ୍ଦସ । ଏହେ ଶୀର୍ଷ ପର୍ବତ ଶ୍ରେଣୀ ପୃଥିବୀରେ ଅଉ ନାହିଁ ।

ଇରାଞ୍ଜୟ ଓ ପ୍ରଶାନ୍ତମହାସାଗର ମଧ୍ୟରେ ଡ୍ରଣିୟେନୟା ସ୍ତ୍ରୀପସୂତ୍ତ । ତାହା ଦୁଇଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ; (୧) ଦକ୍ଷିଣ-ପଶ୍ଚିମାଂଶ, ଅଷ୍ଟ୍ରେଲିୟା ଓ (୨) ପୂର୍ବାଂଶ ପଲ୍ଲନେଶିୟା ; ପ୍ରଥମ ଭାଗରେ ଅଷ୍ଟ୍ରେଲିୟା, ତାସ୍ମାନିୟା, ଓ ନିଉଜିଲଣ୍ଡ ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗରେ ଫିଜି ସ୍ତ୍ରୀପସୂତ୍ତ ଇଂରେଜଙ୍କର

ଅର୍ଥାତ୍ ଅଟେ । ଅଷ୍ଟଲକ୍ଷ୍ମୀରେ ଶଶିଜ ପଦାର୍ଥ ପ୍ରଚୁର ପରିମାଣରେ ମିଳେ; ତମ୍ବା, ପଥର କୋଇଲା, ରୂପା ଓ ଟିନର ପ୍ରକାଶ୍ଵ ଶଶିମାନ ଅଛି; ନିଉଜିଲଣ୍ଡରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଓ ତାଷ୍ଟନିୟାରେ ଟିନର ଶଶିଅଛି ।

ସକଳ ମହାଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ଏଶିୟା ବୃହତ୍ତମ ଓ ଉତ୍କୃଷ୍ଟେଷ୍ଠ କ୍ଷୁଦ୍ରତମ ଅଟେ । ସକଳ ମହାଦେଶକୁ ଦେଖି ଭ୍ରମଣୀୟ ହୋଇଅଛି ।

**Macmillan's New Series of Text-Books for
Schools in India. Approved by the
Director of Public Instruction.
Bengal.**

Oriya Alphabet and Spelling Book. For Infant			
Class and Standard I	...	As.	1
* Oriya Lower Primary Science Reader	...	"	3
Oriya Lower Primary Arithmetic	...	"	3
* Oriya Upper Primary Science Reader	...	"	4
* Oriya Upper Primary History Reader Bengal	...	"	3
Oriya Upper Primary Geography Reader	...	"	3
Oriya Upper Primary and Middle Vernacular Arithmetic	...	"	8
* Oriya Upper Primary Literature Book	...	"	3
Oriya Upper Primary and Middle Vernacular Practical Geometry and Mensuration	...	"	4
* Oriya Middle Vernacular Science Reader	...	"	7
* Oriya Middle Vernacular History Reader	...	"	4
* Oriya Middle Vernacular Literature Book	...	"	6
* Oriya Middle Vernacular Geography Reader...	...	"	4

For any of these books apply to

The Superintendent.

Orissa Mission Press, Mission Road, Cuttack.

* These books have been approved for Madras Presidency.

ତରଫର ମହୋଦୟଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନା ଅନୁମୋଦିତ ଭାରତୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟ-
ସମୂହର ପାଠ୍ୟପୋକ୍ତା ମଧ୍ୟାବଧିକାଳୀନ କୋଷାବଳୀର
ପୁସ୍ତକାବଳୀ ।

* ଓଡ଼ିଆ ବର୍ଣ୍ଣବୋଧ	ଟ .	/
* ଓଡ଼ିଆ ନିମ୍ନ ପ୍ରାଥମିକ ବୈଜ୍ଞାନିକ ପାଠ	ଟ .	୩
ଓଡ଼ିଆ ନିମ୍ନ ପ୍ରାଥମିକ ଅଳ୍ପ ପୁସ୍ତକ	ଟ .	୩
* ଓଡ଼ିଆ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ବୈଜ୍ଞାନିକ ପାଠ	ଟ .	୧
* ଓଡ଼ିଆ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ଐତିହାସିକ ପାଠ (ବଙ୍ଗଦେଶ)	ଟ .	୩
ଓଡ଼ିଆ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ପଦ୍ମଶାଓ ଉପଯୋଗୀ ଲୌଗୋଳିକ ପାଠ	ଟ .	୩
ଓଡ଼ିଆ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ଏକ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରେଣୀର ପଦ୍ମଶାଓ ଉପଯୋଗୀ ଅଳ୍ପ ପୁସ୍ତକ	ଟ .	୫
* ଓଡ଼ିଆ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ସାହିତ୍ୟ ପାଠ	ଟ .	୩
ଓଡ଼ିଆ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ଏକ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ବ୍ୟାକରାଓର ବ୍ୟାସିତ ଓ ପରମିତ	ଟ .	୧
* ଓଡ଼ିଆ ମଧ୍ୟଓଡ଼ିଆ ବା ଶ୍ରେଣୀର ପଦ୍ମଶାଓ ଉପଯୋଗୀ ବୈଜ୍ଞାନିକ ପାଠ	ଟ .	୩
* ଓଡ଼ିଆ ମଧ୍ୟଓଡ଼ିଆ ବା ଶ୍ରେଣୀର ପଦ୍ମଶାଓ ଉପଯୋଗୀ ଐତିହାସିକ ପାଠ	ଟ .	୧
* ଓଡ଼ିଆ ମଧ୍ୟଓଡ଼ିଆ ବା ଶ୍ରେଣୀର ସାହିତ୍ୟ ପାଠ	ଟ .	୩
* ଓଡ଼ିଆ ମଧ୍ୟଓଡ଼ିଆ ବା ଶ୍ରେଣୀର ପଦ୍ମଶାଓ ଉପଯୋଗୀ ଲୌଗୋ- ଳିକ ପାଠ	ଟ .	୧

ଉପରୋକ୍ତ ପୁସ୍ତକ ସବୁ ଓଡ଼ିଶା ମିଶନ ଯନ୍ତ୍ରାଳୟର ପୁସ୍ତକାଳୟରେ
ନିକଟରେ ପ୍ରାପ୍ତବ୍ୟ ।

* ଏହି ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକ ମାତ୍ରାତ ବ୍ୟବହାର ନିମନ୍ତେ ମଧ୍ୟର ଦୋରାପଣ ।